

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

**1929 DÜNYA EKONOMİK BUNALIMININ DÜNYAYA,
TÜRKİYE'YE VE İZMİR'DEKİ ÜZÜM FİYATLARINA ETKİSİ**
Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Ali ÇİMEN

Danışman
Dr. Leyla KIRKPINAR

İZMİR, 2007

Yüksek Lisans “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’nın Dünyaya, Türkiye’ye ve İzmir’deki Üzüm Fiyatlarına Etkisi”, adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Ali ÇİMEN

28/ 05 / 2007

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün ...../...../2007 tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin ..... maddesine göre Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı yüksek lisans öğrencisi Ali Çimen'in "1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Dünyaya, Türkiye'ye ve İzmir'deki Üzüm Fiyatlarına Etkisi" konulu tezi incelemiş ve aday ...../...../ 2007 tarihinde, saat ..... 'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ..... süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin ..... olduğuna oy ..... ile karar verildi.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

ÖZET

1929'da New York Borsası'nda, hisse senetleri değerinde başlayan büyük düşüş, para ve sermaye piyasalarını alt üst etti. Kısa bir sürede mali alanda büyük iflaslar oldu. Sınai ve tarımsal alanda büyük fiyat düşüklükleri yaşandı. Sosyal hayatta fakirlik ve işsizlik başladı. Amerika Birleşik Devletleri'nde patlak veren bu büyük kriz, daha sonra Avrupa'ya ve tüm dünyaya yayıldı. Bu olay, tarihe 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı adıyla kaydedildi. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın başlamasıyla, tüm dünyada üretim azaldı. Uluslar arası ticaret % 25 daraldı. İnsanların ekonomik çemberleri küçüldü. Birçok banka, sanayi kuruluşu, işletme iflas etti. Dünya ülkeleri, bunalımdan çıkmak için çözümler aramaya başladı.

1929 Krizi'nden Türkiye, Avrupa ve dünyanın büyük ekonomilerine sahip ülkeleri kadar etkilenmedi. Fakat bunalımdan hissedilir derecede zarar gördü. Özellikle tarımsal fiyatlardaki düşüşler, ülkenin başını ağrıttı.

Türkiye'nin en büyük ihracat merkezi olan İzmir ve onun en önemli ihracat ürünü çekirdeksiz kuru üzüm, 1929 Ekonomik Bunalımı'ndan etkilendi. İzmir çekirdeksiz kuru üzümünün en başta borsa satış fiyatları bu durumdan etkilendi. Bu üzümün en büyük ihracat piyasaları olan Almanya ve İngiltere piyasaları ekonomik krize girince; ihracat kıymetleri de düştü. Bunalımın başlamasından birkaç yıl sonra ise, İzmir'deki fiyatlar neredeyse yarı yarıya düştü. Bundan bağıcılık sektörü yara aldı. Bağ çiftçileri gitgide zarar etmeye başladı. Kredi ve faiz borçları birikti. Üretimde zararları büyüdü. Tüm bunlar karşısında Türkiye Cumhuriyeti, çeşitli kurumlar oluşturarak bu sıkıntıları önlemeye çalıştı. Oluşturulan kredi kooperatifleri, Üzüm Kurumu, Ziraat Bankası gibi devlet kuruluşları bağcılarının ekonomik buhran temelli sorunlarını hafifletti.

Amerikan Borsası'nda doğup tüm dünyaya ve hatta İzmir'deki üzüm fiyatlarına kadar tesir edebilen 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı; tarihe, dünyanın en büyük ekonomik krizi unvanını alarak yazıldı. İzmir'de üzüm fiyatları ise uzun bir süre kendisini toparlayamadı.

ABSTRACT

In 1929, the reduction of the value of stocks effected money and capital market in New York stock exchange. As soon there was lots of bankruptcy on financial market. In industry and agriculture area , poverty and unemployment increased. This big crisis which first appear in America spreaded to Europe and rest of the World. This case ,in the history, is known the World Economic Crisis in 1929.

Turkey haven't been affected like the other big world countries. Anyway especially reduction of prices of agriculture products get serious trouble.

İzmir is the largest export market of Turkey and the well-known cultivate city for raisin has been affected from World Economic Crisis in 1929. First of all the prices of sales for raisin in İzmir Stock Exchange was affected. When Germany and England as the largest market for raisin get crisis , has reduced the export value of raisin in İzmir.

Against all this chaotic condition, The Republic of Turkey tried to solve by means of establish various corporation. Established credit cooperatives , “Üzüm Kurumu” and “Ziraat Bankası” , minimized the troubles of grape growers.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
GİRİŞ	3
I- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI'NIN DÜNYAYA VE TÜRKİYE'YE GENEL ETKİLERİ.....	6
A- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUNALIMI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI VE DÜNYAYA GENEL ETKİLERİ.....	6
1. New York Borsası'nda Büyük Kriz.....	6
2. Büyük Ekonomik Buhran'ın Amerika'ya Yansımaları.....	7
3. Büyük Ekonomik Buhran'ın Dünyaya Yansımaları.....	11
4. Büyük Ekonomik Buhran'ın Avrupa'ya Yansımalar.....	13
B- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUNALIMI'NIN NEDENLERİ.....	18
C- 1929 KRİZİ'NİN TÜRKİYE'YE GENEL ETKİLERİ.....	23
1. Buhran Öncesi Türkiye Ekonomisi.....	23
2. 1929 Ekonomik Krizi'nin Türkiye'de Başlaması ve Para Buhranı.....	25
3. Büyük Buhran'ın Türkiye'nin Dış Ticaretine Genel Etkisi.....	28
4. Krizin Türkiye'ye Genel Etkileri.....	32
5. Buhranı Sonrası Türkiye'de Alınan Devlet Tedbirleri.....	35

II- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI'NIN İZMİR'DEKİ ÜZÜM İHRACATINA VE FİYATLARINA ETKİSİ.....	44
A- 1929 KRİZİ VE ÜZÜM İHRAÇ EDEN ÜLKELER.....	44
1. Kaliforniya (ABD).....	44
2. Avustralya.....	46
3. Yunanistan.....	46
4. Diğer Üretici Ülkeler.....	49
5. Genel Bir Karşılaştırma.....	50
B- 1929 KRİZİ VE İZMİR'İN ÇEKİRDEKSİZ KURU ÜZÜM İHRACATI.....	53
1. Üzüm İhracatı ve İhraç Yapılan Ülkeler.....	53
2. İzmir Üzüm İhracatına Dair Genel Değerlendirme.....	58
C- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI YILLARINDA, İZMİR'DE ÜZÜM FİYATLARI.....	61
1. 1929-1932 Yılları Arası İzmir'de Üzüm Fiyatları.....	61
2. 1933-34 Mevsimi Üzüm Fiyatları.....	78
3. 1934-35 Mevsimi Üzüm Fiyatları.....	81
4. Fiyatlara Dair Genel Değerlendirme.....	82

III- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI YILLARINDA EGE İKTİSADİ MINTIKASI'NDA BAĞCILIK.....86

A- 1929 KRİZİ'NDE EGE İKTİSADİ MINTIKASI'NIN GENEL DURUMU.....86

1. Ege İktisadi Mıntıkası.....86

2.1929 Krizi ve Mıntıkanın İthalat- İhracat Değerleri.....88

3.Ekonomik Buhranın Mıntıkadaki Yerel Sebepleri ve Hayat Pahalılığı.....92

B- 1929 KRİZİ VE EGE İKTİSADİ MINTIKASI'NDA BAĞCILIK.....94

1. Üzüme Genel Bir Bakış.....94

2. Buhran Yıllarında İç Piyasada Üzüm Tüketimi ve Stoku.....95

3. Bağcılık Çalışmaları ve Bağ Hastalıkları.....99

4. Kooperatifleşme Çabaları.....103

5. I. Ziraat Kongresi ve Üzüm.....106

C- EGE İKTİSADİ MINTIKASI'NIN BAĞ SAHALARI.....107

1. Bağların Genel Durumu.....107

2. Buhran Yıllarında Bağ Sahalarına Dair Genel Değerlendirme....112

D- 1929 EKONOMİK BUHRANI'NDA BAĞCILIK VE SOSYAL HAYAT.....115

1. Üzüm Hasadı ve Satış Hazırlığı.....115

2. Bağcılık ve Sosyal Sıkıntılar.....	119
3. Bağcılık ve Doğal Felaketlerle Gelen Fakirlik.....	124
4. Sosyal ve Doğal Felaketlerin Büyük Buhranla Birleşmesi ve Darlık.....	128
SONUÇ.....	131
KAYNAKÇA.....	134
EKLER.....	147

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
A.g.e	: Adı geçen eser
A.g.m.	: Adı geçen makale
Bil.	: Bilgiler
Bkn.	: Bakınız
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
Çev.	: Çeviren
DEÜ	: Dokuz Eylül Üniversitesi
Ens.	: Enstitü
Fak.	: Fakülte
İlk.	: İlkeler
İTB.	: İzmir Ticaret Borsası
ODTÜ	: Orta Doğu Teknik Üniversitesi
s.	: Sayfa
s.s.	: Sayfadan sayfaya
Üni.	: Üniversitesi
Yay.	: Yayınları

ÖNSÖZ

Tarih; insan ilişkilerinden doğan sonuçları gözler önüne seren, insanların ders alacağı örnek olaylar ortaya koyan, şimdi yaşananların geçmişte de bir benzerlerinin yaşandığına dair kanıtlar bulan her türlü bilimsel çalışmanın içinde bir yer bulur. Tarihi olaylar, toplumların ayak izleridir. Toplumlar bu izlerinden hareketle yaşamlarına yön verir.

Dünya toplumlarının geçmişte iz bıraktığı olgulardan biri de ekonomik krizlerdir. Ekonomik krizlerin geçmişte yaşayan insanların hayatlarında bıraktığı etki iyice irdelenmediğinden olsa gerek; günümüz toplumları, bu olayları yaşayan toplumlarla empati kuramamaktadır. Haliyle geçmişte yapılan hatalar aynen tekrar edilir. Neden, aynı neden olur. Süreç, aynı süreç olur. Sonuç, aynı sonuç olur. Hüsrân, fakirlik ve darlık aynen tekrar ederken; sadece rol sahipleri değişir.

Hüsrânın, fakirliğin ve ekonomik darlığın ortaya çıktığı tarihi olaylardan birisi de, 1929'da yaşanan Dünya Ekonomik Bunalımı'dır. Tarihçi gözüyle bakıldığı zaman; bunalımın büyüklüğünün rakamsal ifadeleri bir yana, bunalımın insan yaşamında meydana getirdiği derin yaralar; ekonomik yapının en uçtaki parçalarının dahi etkilendiğini gözler önüne serer.

Yaptığım çalışmada, 1929 Krizi'nin dünyadaki ve Türkiye'deki genel etkilerini irdeledikten sonra, bütünden parçaya doğru hareketle, İzmir'deki üzüm fiyatlarının düşüşlerini inceledim. Bununla birlikte İzmir Mıntıkası'ndaki bağcılarının sorunlarını da ele aldım.

Yaptığım çalışmanın I. Bölümü'nde; 1929 Krizi'nin ortaya çıkışı, nedenleri, dünyaya ve Türkiye'ye genel etkileri üzerinde durdum. Konunun geniş bir kapsamının olması, bu bölümde genel değerlendirme yapmama neden oldu. Buhranın yaptığı etkilerin büyük dünya ülkelerinde daha çok sanayi ve maliyede, Türkiye'de ise tarımsal alanda fiyat düşüklükleri doğurduğunu saptadım.

Bu noktadan hareketle tezimin merkezi, yaptığım genel değerlendirmeden sonra özel noktasını oluşturdu. Bu noktayı da II. Bölüm’de ele aldım. 1929 Krizi’nin İzmir’deki üzüm fiyatlarına olan etkisini inceledim. İzmir’deki üzüm fiyatlarının 1929 ile 1935 arası durumunu, kimi yerde haftalık, kimi yerde aylık ve genelde de yıllık ortalamalar halinde ele alarak; Büyük Bunalım’ın tesiri ile fiyatların düştüğünü kanıtladım. İzmir üzümünün büyük bir ihraç maddesi olması ve bununla birlikte, buhran yılları boyunca ihracat kıymetinin ve fiyatının gerilemesinin önemi üzerinde de durdum. Bu düşüşün hissedilir derecede olması, haliyle sosyal hayatın içine doğru gitmeme neden oldu.

Zaten III. Bölüm’de de bunu yaptım. Ege İktisadi Mıntıkası’nın buhrandaki genel durumunu saptadıktan sonra buhran yıllarında yapılan bağıcılığı anlattım. Fiyat düşüşleriyle birlikte bağıcılığın yaşadığı fakirlik ve darlık gözlerimin önüne serildi. Neyse ki alınan devlet tedbirleri bir nebze sıkıntıları hafifletse de bunalımın etkileri uzun bir süre belleklerde yazılı kalacaktı.

Bu kitapta, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’nın genel etkilerinin dünyaya ve Türkiye’ye olan zararlarından ziyade İzmir’de üzüm fiyatlarına ve bağıcılığa verdiği zararı kanıtladım. Zaten amacım, bütünden parçaya doğru hareket etmektir. Parçaya olan tesirleri, olabildiği ölçüde gün ışığına çıkarmaktır. İzmir Ticaret ve Sanayi Odası’nın 1929-36 arasındaki tüm sayıları ve dördü İzmir, diğer ikisi ulusal olmak üzere altı gazete üzerinden 1929-35 yılı arasını tamamen tarayarak; incelememin temel kanıtlarını oluşturup, üzüm fiyatlarındaki düşüşlere dair temel kanımı ortaya koydum.

Bahsettiğim tez konumu ısrarla seçmemi isteyen ve çalışmalarımdaya fikirleriyle destek olan Hocam Doç. Dr. Kemal Arı’ya; farklı üslubu ve renkli kişiliği ile düşünce dünyama zenginlik katan Tez Danışman Hocam Dr. Leyla Kırkpınar’a teşekkür ederim.

GİRİŞ

24 Ekim 1929'da Amerika Birleşik Devletleri'nin, New York Borsası'nda çok hızlı bir düşüş yaşandı. Bu düşüş piyasalarda büyük bir panik estirdi. Bu durum, sanayileşmiş batı Avrupa ülkelerinden başlayarak tüm dünyayı etkiledi. Bu olaya "1929 Dünya Ekonomik Buhranı" adı verildi. Ekonomik kriz, depresyon, bunalım, buhran gibi kavramlar; bu büyük olayı anlatmak için kullanıldı.

Buhran kavramı ya da bahsi geçen diğer kavramlar, ekonomik istikrarın bozulması anlamında kullanıldı. Ekonomik istikrarın bozulması, sosyal hayatı da etkileyerek, insanları işsizlik ve iflaslarla mücadele ettirdi. Tarihi seyir içinde bu büyük kriz yerini alarak; neden-sonuç ilişkisinde hareket edildiğinde, kendisinden önceki olayların sonucu, kendisinden sonraki olayların da temel nedenlerinden biri oldu.

Özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde; milyonlara varan işsizlik, banka iflasları, sanayi ve ticaret kuruluşlarının iflasları, ürün fiyatlarının düşüşleri ve üretimde azalmalar görüldü. Bu etkilerle birlikte ABD ekonomisi derin bir yara aldı. İçinde bulunduğu doğal şartlar sonucu kriz yaşaması normal kabul edilen ABD, tüm dünya ekonomisini yönlendiren önemli bir merkezdi. Haliyle bunalımın bastırması, bunun başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada kuvvetlice hissedilmesini sağladı. Bir taraftan 1920'lerden bu yana yaşadığı krizin etkisiyle mali ve sosyal problemleriyle uğraşan İngiltere; öte taraftan Versay Antlaşması'nın açtığı derin yarayı sarmaya çalışan, neredeyse tüm dünyaya borçlu Almanya; bir taraftan da plansızca yaptığı aşırı üretimle ilerlemeye çalışan diğer Avrupa ve dünya ülkeleri 1929 Krizi'ne hazırlıksız yakalandılar.

Lozan Antlaşması'yla bağımsızlığını kazanan Türkiye ise ekonomik anlamda da bunu elde etmek için çalışmakta; Osmanlı'dan arta kalan ekonomik enkazı temizlemekle uğraşmaktaydı. İzmir İktisat Kongresi'yle birlikte yeni bir ekonomik yapıyı oluşturmak isteyen Türkiye, 1929 Krizi'ne giden süreçte oluşturmak istediği

yapının ülke halkı üzerinde yeterince etki etmediğini fark etti. 1929 Krizi'nin bastırmasıyla biraz daha zorlanmaya başlayan Türkiye ekonomisi; ithalat kısıtlaması, buhran vergisi, tasarruf hareketleri gibi acil müdahalelerle krize karşı koymaya çalıştı. Fakat devletçilik prensibiyle birlikte artık yeni bir ekonomik yapı oluşturulmaya başlandı.

Türkiye, özellikle tarımsal maddelerin fiyatlarındaki düşüşlerle bunalım yaşamaya başladı. En önemli ihracat kaynakları olan tarım maddelerindeki bu düşüşler, ülkeyi hissedilir derecede etkiledi. Örneğin; Türkiye'nin dışarıya açılan en önemli ihracat merkezlerinden biri olan İzmir'in ithalat ve ihracatındaki daralmayla bu durum, daha da netlik kazandı.

İzmir ekonomisinin en önemli ihraç maddelerinden birisi de o yıllarda çekirdeksiz kuru üzümdü. Çekirdeksiz kuru üzüm ihracatı, İzmir'in diğer ihracat gelirlerine oranla yılda 14- 20 milyon lira gelir getiren önemli bir ihraç maddesiydi. İzmir Limanı'nın genel ihracatının % 17-20'sini teşkil ederdi. İhracat yaptığı en önemli piyasalar ise genelde kuzey Avrupa ülkelerindeki limanlardı. Bunun yanında dünyanın her tarafına da kuru üzüm ihracı yapılırdı. Hamburg ve Londra piyasaları ise İzmir çekirdeksiz kuru üzümünün can damarı pazarlarıydı. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile birlikte İzmir'deki kuru üzüm üreticilerinin kaderi değişti. İhracat yapılan pazarların kendini daraltmasıyla fiyatlar aşağıya doğru çekilmeye başladı.

Ayrıca New York Borsası'ndaki tarihte görüşmemiş büyük düşüş, İzmir Ticaret Borsası'nda da rüzgarlar estirdi. Kuru üzümün ihracat yapılmadan önce tüccarlar tarafından alınıp satıldığı yer olan İzmir Borsası'nda, bu büyük düşüşün etkisiyle yapılan fiyatsal işlemlerde rakamlar, gitgide küçülmeye başladı. İlk başta çokça fark edilmeyen üzüm fiyatlarındaki azalma, buhranın ilerlemesiyle birlikte aşağılara daha da fazla düşmeye başlayınca, İzmir Ticaret Mıntıkası'ndaki bağcılardan, tüccarlara; üzüm amelelerinden, liman amelelerine kadar üzüm ile yakından ilgisi olan her türlü çalışan kesimi olumsuz yönde etkiledi.

Zaten bir taraftan bağ hastalıkları ve sorunları, öte taraftan yaşanan doğal felaketler, bağcılarının gelirlerini azaltmaktaydı. Üzümün maliyet fiyatlarının bağcıya pahalıya patlaması da onun zarar etmesine etki etmekteydi. Bu yüzden borçlanmaya giden bağcı tefecilerin elinden kurtulamamaktaydı. Ayrıca bazı tüccarların yaptığı emek hırsızlığı da bağcıyı canından bezdirmekteydi. Bunların üstüne bir de 1929 Dünya Buhranı'nın fiyat düşüşleri eklenince; İzmir bağcısı içinden uzun yıllar çıkamayacağı bir darlığa doğru yol aldı.

“1929 Dünya Ekonomik Depremi”, büyük bir daire çizerek başta ABD olmak üzere tüm dünya ülkelerindeki ekonomik yaşamı alt üst etti. Türkiye'yi hissedilir derecede vurdu. Bu depremin büyüklüğünün, İzmir'deki üzüm fiyatlarına kadar yansması da Türkiye ekonomisini etkilemesinin bir işareti olarak kabul edildi.

I- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI'NIN DÜNYAYA VE TÜRKİYE'YE GENEL ETKİLERİ

A- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUNALIMI'NIN ORTAYA ÇIKIŞI VE DÜNYAYA GENEL ETKİLERİ

1. New York Borsası'nda Büyük Kriz

24 Ekim 1929 yılında New York Borsası'nda, Chirre senetleri değerinde büyük bir düşme başladı. Amerika'da "Kara Perşembe" adıyla anılan bu günde; New York Borsası'nda 16 milyon hisse senedi, değerinden %50-90 kaybederek satıldı. Bir felaket haline gelen bu olaya, büyük bankalar yüksek değerler ödeyip hisse senedi olarak müdahale etmeye çalıştı. Borsadaki düşüşü durdurmayı amaçlayan bu bankalar, birer birer iflasa yaklaştı¹. Aynı yıl iflas eden sanayi ve ticaret kuruluşlarının ise sayısı 22.909'du. Bu sayı artarak 1932'ye kadar sürdü. 1932 yılında iflas eden ticaret ve sanayi kuruluşlarının sayısı 31.622'ye yükseldi². New York Borsası'ndaki büyük zelzele, bir banka buhranı olarak hareket ederek, dünya sanayisini baştan başa kavrayıp genel bir kriz olarak kendisini hissettirdi³. Tarihi ve sosyal bir gözle bakıldığı zaman bu krizin ne denli büyük olduğu fark edilmekte idi.

Amerikan ekonomi sisteminin belli başlı bir kusuru vardı. O da borsalarında cereyan eden spekülasyonlardı. Bunun da etkisiyle muhtelif kıymetlerde milyarların kayboluşu binlerce insanın mali vaziyetini derinden sarstı. Borsalarda esham ve tahvilat kıymetleri üzerinde yapılan spekülasyon arz ve talep kuralının hastalığından başka bir şey değildi. Spekülatör, kuvvetli bir talep karşısında çıkacak fiyat farkından istifade etmeyi düşünürdü. O kadar ki; borsada büyük miktarlarda oynadığı esham ve

---

¹ İlhan Tekeli- Selim İlkin, *1929 Dünya Bunalımında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*; ODTÜ, Ankara,1977, s. 12.

² Hüseyin Karakayalı, *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi*, Emir Ofset, İzmir, 1998, s. 52.

³ H. Hüsnü, "İktisadi Buhran", *İktisat ve Ticaret Mecmuası*, I/1 (Mayıs 1934), s. 26.

⁴ Nejat, "Buhran Nerede Doğdu?", *İktisat ve Ticaret Mecmuası*, I/1 (Mayıs 1934), s. 18.

tahvilatın ne cins sanayiye ilgilendirdiğini sormak bile aklına gelmezdi⁴. Demek ki insanların şahsi çıkarlarının aç gözlülük karakteri, dünya buhranına kadar giden bir sürecin başlangıç noktasıydı. New York Borsası'ndaki "krach" (çatlama), sahnenin açılışıydı.

2. Büyük Ekonomik Buhran'ın Amerika'ya Yansımaları

Tarihin en budalaca ve illeti mevcudiyetten mahrum bir buhranı⁵ olarak nitelendirilen 1929 Dünya Ekonomik Buhranı, New York Borsası'nda⁶ başlar başlamaz, para ve sermaye piyasalarında, fiyatlarda kendini hissettirdi. Üretim yavaşladı. Uluslar arası ticaret hacmi % 25 daraldı. İşsizlik, ABD'de çalışan nüfusun %25'i düzeyine çıktı. Amerikan endüstrisindeki üretim fazlalığından doğan bunalımı, ciddi bir tarımsal bunalım ve mali bir çöküntü izledi. Öte yandan dünyada tarım ve öteki hammadde stoklarında görülen anormal artış, tarım ve hammadde fiyatlarında büyük bir düşüşe neden oldu⁷.

1929 Ekonomik Bunalımı döneminde, içinde kırk sekiz farklı eyalet bulunan, nüfusu yüz yirmi milyon civarında⁸ seyreden Amerika Birleşik Devletleri, günden güne bunalımın sıcaklığını ensesinde hissetmeye başladı. 1930'da, 1929'a nazaran iflaslar, % 46 arttı. Çelik üretimi % 35, pamuk sarfiyatı % 37, yevmiyelerin toplam miktarı ise % 28 düştü⁹. Amerika'da bankalar ya iflas etti; ya da ödemelerini erteledi¹⁰.

---

⁵ Berlin geçici İngiliz elçisi Vikont dö Abermon, 1929 Krizi'ni bu cümle ekseninde anlatarak fikirlerini beyan etmişti. *Anadolu*, 24 Kanunuevvel 1930.

⁶ "1929 baharında canlanma genel görünürken New York Borsası'nda kurlar birden düşmeye başlıyor. Eylül'de genel eğilim, o zamana kadar yükselme yönünde iken, istikrar buluyor, hatta gerileme gösteriyordu. Ekim'in son haftasında gerçek bir şimşek çakıyor; senet fiyatlarında hızlı bir düşme; senet arzlarının teknil rekorları kırdığı iki gerçek panik günü: 24 Ekim, 13 milyon senet satıldı ve New York Times sanayi değerler göstergesi; ön gelen 12 ayın karlarını silerek 43 puan kaybetti. Daha da rastlanmamış bir olay: Borsadaki çökme kademeler halinde birçok yıllar sürecekti." Jacques Nere, *1929 Krizi*, Çev.Vamık Toprak, Kalite Matbaası, Ankara, 1980, s. 58.

⁷ Karakayalı, *A.g.e.*, s. 52.

⁸ Muharrem Feyzi, "Amerika ve Cihan Siyaseti", *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1932.

⁹ *Anadolu*, 12 Kanunusani 1931.

¹⁰ *Anadolu*, 22 Teşrinisani 1931

Amerika'da fabrika amelelerinden, ustalarından tutun; terzilere doktorlara, katiplere varasıya kadar, hemen her iş kolunda işsizlik hakimdi. 1932 yılının başlarına kadar tespit edilen işsiz sayısı 7.5 milyon kişiyi buldu. Her işsizin üç kişilik bir ailesi olduğu düşünülduğünde, parasızlık çeken insan sayısı 22.5 milyondur. Bu durum, Amerika nüfusunun beşte biri kadar bir rakamı ifade ederdi¹¹.

Ekonomik buhran sonrası, Amerika'da alışılmadık manzaralar vardı. Buhran sefaleti öncesi lüks bir hayat yaşayan yüzlerce milyoner, New York sokaklarında bir lokma ekmeğe muhtaç yaşamaya başladı¹².

Amerika'da işsizlikle birlikte açlık tehlikesi de baş gösterdi. Açlık yürüyüşleri düzenlenmeye başlandı. 300 açlık yürüyücüsü başkent Washington'da seslerini hükümete duyurmaya çalıştı¹³. Aç insanlar sokaklarda gezmekteydi.

Ünlü Fransız yazar Stephane Lauzanne da; New York'un buhran öncesi ve sonrası arasında kıyas yapıp; buhrandan sonra, artık New York'ta yüksek binaların yanı başında sadece işsizlerin değil; aç insanların ve dilencilerin de gezdiğini gözlemlerinde belirtmekteydi:

"...Evvvelce New York'ta iki yıl boyunca kaldığımda, en fakir ve mütevazı mahallelerde bile bir tane dilenciyle karşılaşmamıştım. Bugün sokakta on adım atamıyorum ki yanıma bir dilenci gelmesin. Bana sert bir sesle şu hitapta bulunmasın; -Açım!bana bir parça et alacak para veriniz.

Dilencilik bu mağrur şehre de sirayet etmiş. New York'un göklere yükselen gurur ve nahvetini (kibrini) kırmıştır. Bu manzaraya gerçekten acıklı bir renk veren şey, dünya tarihinde görülmemiş bir zinet ve ihtişamın, elem veren bir sefaletle yan yana, kucak kucağa mevcudiyetidir...¹⁴"

---

¹¹ *Anadolu*, 25 Şubat 1932.

¹² *Anadolu*, 13 Teşrinisani 1930.

¹³ *Hizmet*, 8 Kanunuevvel 1932.

¹⁴ *Cumhuriyet*, 10 Teşrinisani 1931.

1931 senesi, başka bir tabirle “İflaslar Senesi”¹⁵ terk edilip; 1932’ye girildi. 1932 yılında 1400 dolayında banka kapılarını kapatırken; eyaletlerin büyük bir bölümünde moratoryum, yani borçların ertelenmesi, ilan edildi¹⁶.

1931 yılında para sisteminin çökmesiyle birlikte, hem Amerika’da hem de diğer ülkelerde krizin, ekonomiler üstünde yarattığı yıkım daha da büyüdü. Krizi önlemek üzere alınan önlemler krizin şiddetini artırdı, klasik iktisat öğretisi ve araçları krizi aşmada yeterli olmadı. Devletin ekonomiyi canlandırmak, toplam talebi artırmak ve işsizliği azaltmak üzere doğrudan ve dolaylı yollardan harcamalarını artırması, bu türden harcamaların nereden ve hangi kaynaklarla finanse edileceği konusundaki tartışmaları başlattı. Birçok ülkede depresyonu önlemek üzere hükümetler, borçlarını artırırken, işadamları ve kamuoyu bu gelişmelere kuşkuyla baktı¹⁷. Zaten dünya krizinden etkilenmeyen bir işadamı bulmak, bir istisnaydı.

Öyle ki; “kibrit kralı” namıyla büyük bir serveti elinde bulunduran Amerikalı Kruger, mali sıkıntılarından dolayı intihar etti. Bu olay, tüm iş dünyasına bomba gibi düştü¹⁸. Kruger’in iflasından milyonlar kaybeden bir çok mali müessese sıkıntı yaşadı. 1929 Buhranı, zengin ya da fakir olsun, insanların psikolojilerini de alt üst etti.

1929 yılı ile 1932 yılı arasındaki ihracat ve ithalattaki büyük düşüş, fiyat yıkılışları, işsizlik, fakirlik, açlık; mutsuzluk getirince Amerika Hükümeti’nde çatırdamalar başladı.

Birleşik Amerika Başkanı Herbert Hoover, çöken para sisteminin ardından çeşitli yenilikçi yaklaşımları denese de bir daha başkan seçilemeyeceği belliydi ki

---

¹⁵ Gad Franko, “İflaslar Senesi”, *Cumhuriyet*, 3 Kanunusani 1932.

¹⁶ Nazif Kuyucuklu, *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul Üni. yay., Sermet Matbaası, Kırklareli, 1982, s. 251.

¹⁷ Nevin Coşar, *Kriz, Savaş ve Bütçe Politikası (1926-1950)*, Bağlam yay., I.Baskı, İstanbul, 2004, s. 64-65.

¹⁸ *Anadolu*, 14 Mart 1932; Kruger’in intihar etmediği, çehresini değiştirerek ortadan kaybolduğu iddiası gündemi bir süre meşgul ediyor; zararı olan müesseseler de bu durumu araştırıyordu. Bunun için bkn. *Yeni Asır*, 18 Kanunusani 1933.

halk, krizin sorumlusu olarak başta onu ve yönetimini görmekteydi. Belki de Hoover talihsiz bir zamanda Amerika başkanıydı¹⁹. İşsizlik ve bir çok sıkıntıyla 1932 yılına giren Amerika halkı, Hoover dönemini kapattı. Artık yeni başkan, Roosevelt'ti²⁰. Başkan Roosevelt, Amerika'da sınıf mücadelesinin önüne geçmeye çalışan bir iç politika uzmanıydı²¹. Ekonomik sistemde köklü değişiklikler vaat ederek başa gelen Roosevelt, "Nev Deal"²² programını uygulamaya koydu. 1937'ye kadar uygulanan programla bütçe konusundaki tartışmalar da bir hayli arttı. 1933 yılında etkileri en üst seviyeye çıkan 1929 Buhranı'na karşı, her ne kadar Hoover dönemindeki gibi zamansız bir müdahale²³ şeklinde olmasa da pek de başarılı olamayan bu büyük programla müdahale²⁴ edilmeye çalışıldı.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı zamanında Amerika'da tartışılan konulardan bir tanesi de içki yasağıydı. Cumhuriyetçiler yasağın uygulanması taraftarıydı. Cumhuriyetçilere göre; çalışan nüfus, zaten dar kıstaslarla yaşamaktaydı; Cumhuriyetçiler, çalışan kesimin içkiye vereceği parayı, ailesinin geçimine harcamasını istemekteydi. Ayrıca içki yasağı ile ilgili görevlerde çalışan bir çok kişi de vardı. Demokratlar ise; yasağın kesinlikle kalkması taraftarıydı. Onlara göre; her ne kadar yasak olsa da içki içilmekteydi; içkiden kaçakçılar kazanırken, bu arada bir çok kişi ölmekte ve ahlaksız yollara sapmaktaydı. Eğer içki yasağı kalkarsa devlet, milyarlarca lira kazanmaya başlayabilir; ayrıca iş imkanları da sağlanabilirdi²⁵.

---

¹⁹ Nere, *A.g.e.*, s. 70.

²⁰ *Hizmet*, 11 Teşrinisani 1932; Roosevelt, 1933'ün Martında resmen Beyaz Saray'a girdi, *Yeni Asır*, 5 Mart 1933.

²¹ Kasım Gülek, "Franklin Delano Roosevelt", *Ülkü*, VIII / 86 (Nisan 1945), s. 5.

²² Coşar, *A.g.e.*, s. 65.

²³ New York'taki buhranın fazlalaşıp büyük bir panik şeklini alması, zamansız müdahalelerden kaynaklandı. 1929 'da Hoover programı bu zamansız müdahalelerden biriydi. Felix Somary, *Buhranın Dönüm Noktası*, Çev. Muhlis Etem, Sinan Matbaası, İstanbul, 1932, s. 34.

²⁴ 1790'lardan bu yana yaşanan 20 depresyondan en ağırı olduğuna inanılan 1929 Bunalımı'nı giderebilmek için Amerikan hükümetinin müdahalelerinden söz edilirken; Başkan Roosevelt'in 1933'teki New Deal uygulaması için; "... New Deal, zaman bakımından iki bölüme ayrılmış, ilkinde özel kesimi cesaretlendirebilmek bakımından fiyatların yüksek tutulmasına çalışılmıştır. İkincisinde ise, devlet çeşitli yollarla piyasaya daha çok karışarak satın alma gücünü kazandırmaya çalışmıştır..." bilgileri iletilmiştir. Kuyucuklu, *A.g.e.*, s. 251.

²⁵ *Anadolu*, 25 Şubat 1932.

Yeni hükümetin içki yasağını kaldırma teşebbüsleri, Türk üzümleri için avantaj da sağlayabilirdi. Çünkü Türk üzüm ve yan ürünlerinin ihracatı, Amerika'ya kadar uzanmaktaydı²⁶.

ABD, 1929'a kadar tüm dünyanın net bir biçimde kreditörlüğünü yapan, I. Dünya Savaşı'ndan çıkarak sanayisinde ve tarımında büyük atılımlar yapıp kasasını altınlarla dolduran ve sonuçta zenginleşen bir ülkeydi.

ABD, dünya borsasının, dünya sanayisinin ve dünya altın parasının kalbi; merkez ülkesi²⁷ idi. 1929 Borsa Kriz'i, dünya ekonomisinin merkezinde patlak vererek; 1929'un öncelerine dayanan siyasi ve ekonomik olayların da eksi getirileri ile büyük bir buhrana dönüştü. Bu büyük buhran, başta Avrupa olmak üzere tüm dünyada kendini hissettirdi. Tarihteki neden-sonuç ilişkisine örnek teşkil eden bu durum; 20. yüzyıl siyasi ve ekonomik tarihinin, büyük zincirinin halkalarından biriydi.

3. Büyük Ekonomik Buhran'ın Dünyaya Yansımaları

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, başta Amerika olmak üzere, Avrupa'yı ve dünyadaki bir çok ülkeyi derinden sarstı.

Öyle ki; Dünya Ekonomik Buhranı ile ilgili hazırlanan bir tabloda; dünya ülkelerinin 1928-1929-1930 yıllarındaki ekonomik durumu ortaya konuldu. Buna göre; 1930 yılına gelindiğinde dünya bunalımından etkilenmeyen üç ülke vardı: Bu ülkeler; Danimarka, İrlanda ve Norveç'ti. Bu üç ülke de tarım ve sanayiye fazla sarılmayan ülkelerdi²⁸.

---

²⁶ *Anadolu*, 10 İkinci Teşrin 1932.

²⁷ Yazarlar, I. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin borçlu bir ülke olmaktan çıkıp, dünyanın en büyük alacaklı ülkesi haline geldiğini, kendisine borçlanan ülkelere daha fazla ihracat ve ithalat yapan bir ülke konumuna gelerek; bu ülkelere yeni borçlar verdiğini, bu şekilde devam eden bir gelişme zincirinin ABD'yi dünya ekonomisinde önderlik yapacak konuma getirdiğini, belirtmektedirler. Tekeli- İlkın, *A. g.e.*, s. s. 8-9.

²⁸ Yunus Nadi, "Cihan İktisadi Buhranı'nın Sebepleri", *Cumhuriyet*, 13 Teşrinievvel 1931.

Yapılan bir araştırma ise; 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın, en çok İspanya, Macaristan, Yugoslavya, Amerika ve Brezilya'yı etkilediğini beyan etti. Çünkü İhracat değerleri; İspanya'nın % 71, Macaristan'ın % 70, Yugoslavya'nın %65, Amerika'nın %64, Brezilya'nın % 21 azaldı. Bu durum dünya ekonomisinin küçülmesi²⁹, demektir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı, 1932 yılına kadar büyük bir "İşsizler Ordusu" meydana getirdi. "İşsizler Ordusu", Almanya'da 7, İngiltere'de 4, Amerika'da 10 milyon kişiyi topladı. Dünyada o ana kadar 35 milyon işsiz olduğu tahmin edilmekteydi³⁰.

Durum, vahimdi. Cemiyet-i Akvam içinde oluşturulan bir komisyon, Londra İktisat Konferansı için hazırladığı raporda; 1929 Dünya Ekonomik Buhranı döneminde dünyanın genel ekonomik durumunun değerlendirilmesini, şu şekilde yaptı:

" Dünya işsizlerinin sayısı 30 milyona çıktı ki aileleriyle birlikte bu rakam 120 milyonu buluyordu. Toptan eşya fiyatları altın üzerinden 1929 senesinin Ekim ayından beri aşağı yukarı üçte bir, hammadde fiyatları ortalama olarak % 50-60 geriledi. Kasım ayı ortasında Winnipeg'de buğday fiyatı, son dört asır zarfında görülmemiş bir seviyeye düştü. Fiyatların bu anormal hareketi, dünya ekonomi mekanizmasında büyük tahribat yaptı. Bir çok teşebbüs gelir kaydedemedi. Bütün pazarlar alt üst oldu. Dünyada zirai madde ve diğer hammadde stokları sürekli arttı. İstatistikler, dünya stoklarının 1925 senesine nazaran 1932 senesinde iki kat artmış olduğunu kaydediyor. Dağlar gibi yığılan stoklar, piyasaları tazyik ederek rasyonel bir fiyat teşekkülüne mani olmaktadır. Sınai üretim de çok gerilemiştir... Dünya eşya hareketleri; para bozuklukları ve devlet müdahaleleriyle inanılmayacak derecede daralmıştır. Dünya dış ticaretinin miktar itibarıyla % 25 gerilediği tahmin edilmektedir. Bu gerileme, şimdiye kadar kaydedilenlerin en şiddetlisidir. Dünya para sistemlerinin bozulması, fiyatların düşmesi, dünya ticaretinin daralması Borçlar Meselesi'nin önemini kat kat arttırmıştır. Halihazırda bazı ülkelerde

---

²⁹ Hizmet, 29 Teşrinisani 1932.

³⁰ İsmail Hüsrev, "Dünya Buhranı Ne Halde?", Kadro, Sayı 1, II. Kanun 1932, s. 19.

*ihracatın genel değeri, borçlar karşısında ödemesi şarta bağlı olan meblağ miktarına bile karşılık gelemiyor.*³¹”

4. Büyük Ekonomik Buhran'ın Avrupa'ya Yansımaları

1929 Ekonomik Buhranı, Avrupa'da ziraata dayalı bir sanayi buhranı olarak kendini hissettirerek; yaklaşık 10 milyon kadar insanı işsizlik sorunu ile karşı karşıya bıraktı³². Avrupa'da insanlar bunalımdan kurtulma çareleri aramaya başladı. Özellikle tarımsal fiyatlardaki hissedilir düşüş; çiftçileri başka yönere sevk etti. Avrupalı çiftçiler, tarla işlerinin yanı sıra sanayi ziraiye, küçükbaş ve büyükbaş hayvancılığa yöneldiler. Özellikle tavukçuluk ve yumurta ticareti bunların en başında geldi³³. Bu işler, çiftçilere daha çok para kazandırdı.

Avrupa, buhran yılları boyunca sefalet içinde inledi. Fransa'da mali müesseseler, bankalar zor durumda kaldı. Yunanistan, açlık ve sefaletle inledi. İşsiz Bulgar halkı, çareyi başka ülkelere giderek iş aramakta buldu³⁴. İtalya'da fahiş fiyatlarla mal satanlar cezalandırıldı. Resmi makamlar, duruma müdahale edip fiyatları zorla aşağıya çekti. Malları yüksek ve haksız fiyatlarla satanlar hapse atıldı. Hatta dükkan sahiplerine hak veren hakimler bile görevlerinden azledildi³⁵.

İngiltere'de 1921'den itibaren hiç ara vermeden devam eden ekonomik krizde; bir milyondan fazla kişi sürekli olarak işsiz kaldı. 1925'de İngilizlerin altın standardına geri dönüşü, meseleleri halledemedi. Hatta 1929 Krizi de patlak verince, İngiltere'deki ekonomik kriz, vahşi bir görüntü sergiledi³⁶.

1931 yılı ortalarına gelindiğinde de İngiltere, büyük bir mali bunalım yaşadı. Mali hayatında yaşadığı sorunlar, tüm dünyayı ilgilendirir oldu. Çünkü İngiliz Lirası dünya piyasalarında önemli bir konumdaydı. İngiliz lirasının değer kaybetmesinden

³¹ İsmail Hüsrev, “Dünya Buhranı'na Umumi Bir Bakış”, *Kadro*, Sayı 20, Ağustos 1933, s. 20.

³² Yunus Nadi, “Cihan Buhranı Önünde Türkiye”. *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1932.

³³ *Anadolu*, 8 Nisan 1931.

³⁴ *Anadolu*, 13 Teşrinisani 1930.

³⁵ *Anadolu*, 28 Teşrinisani 1930.

³⁶ Nere, *A.g.e.*, s. 96.

öte itibarını kaybetmesi, İngiltere'nin kudretini sarstı. Hem de dünya siyasetine büyük etkiler meydana getirdi³⁷ ki bu durum, Büyük Bunalım'ın içindeki büyük parçalardan biri olarak yaşadı.

Ayrıca İngilizlerin borçlandığı ve borç verdiği milyarlar piyasada sallanıp durdu³⁸. Birkaç asırdır şahane bir vaziyette devam eden İngiliz Lirası³⁹, Büyük Bunalım etkisiyle, eski halini mumla aradı. İngilizler, alın standardını tatil etmek zorunda kaldılar⁴⁰. Mac Donald Hükümeti'nin kağıt para esasına dayanmak zorunluluğu, İşçi Partisi'nin de sonunu hazırladı. Parti, kelimenin tam anlamıyla bozguna uğradı⁴¹. İngiltere'de işler günden güne karıştı.

Buhran yıllarında, Siirt milletvekili Mahmut, Milliyet Gazetesi'nde yazdığı makalesinde, Dünya Buhranı'nın İngiltere'ye olan genel etkilerini şu şekilde sıraladı:

1. Dış ticaretin çok açık vermesi.
2. İngiltere bütçesindeki 50 milyon sterlinlik açık.
3. İşsiz sayısının 3 milyona dayanması.
4. Esham kıymetlerinde % 40-50 arasında bir düşme göstermesi⁴².

İngiltere 1931'den sonra daha müreffeh bir dönem tanıdı. Bilhassa şu sebeple ki dış dünyaya daha az verdi; karşılığında daha çoğunu aldı. Bu, kısmen düşünülüp taşınılıp kararlaştırılmış bir politikanın, ama daha çok, kontrolden çıkmış ekonomik güçlerin sonucuydu. Fakat İngiltere gibi bir ülke, depresyon halindeki bir dünyada tam bir refaha erişemezdi⁴³.

Buhran yıllarında Almanya, buhranın merkezinde önemli bir konumda idi. Harp borçları meselesi, ekonomik buhran boyunca ülkeyi rahatsız etti.

---

³⁷ Muharrem Feyzi, "İngiliz Lirası ve Cihan Siyaseti", *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1931.

³⁸ *Anadolu*, 23 Eylül, 1931.

³⁹ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1931.

⁴⁰ *Anadolu*, 25 Eylül 1931.

⁴¹ Şükrü Baban, "Dünya Para meseleleri", *Siyasal Bilgiler*, VI / 62, (Mayıs 1936), s. 3.

⁴² Siirt Mebusu Mahmut, "Buhran ve Biz", *Milliyet*, 25 Şubat 1931.

⁴³ Nere, *A.g.e.*, s. 96

Amerika'ya borcu olan İtilaf Devletleri, bu borçlarını kapatabilmek için Almanya'dan savaş sonrası ödemesi gereken borçlarını vermesini istedi. "Tamirat Meselesi"nin⁴⁴ özü buydu. Fakat Almanya'nın borç ödemeye artık takati yoktu. Zaten 1932 yılının Nisan aylarında Almanya Maliye Bakanı'ndan buhranın en sıcak zamanlarının ortalarında ilginç bir açıklama geldi. Maliye Bakanı M. Dietrich, Almanya'nın bundan sonra tamirat borcu vermeyeceğini keskin bir üslupla bildirdi⁴⁵.

Yaşanan bu keşmekeş, Versay'ın bir getirisiydi. I. Dünya Savaşı'ndan mağlup ayrılan Almanlar, galip devletlere her yıl milyarlar öderken, milli servetleri erimekteydi. On altı kadar ülkeye haraç veren Almanya, bir yerde tıkanacaktı. Çünkü hiçbir ülke sonsuza kadar haraç ödeyemezdi⁴⁶. Çünkü borç batağı, Almanya'nın her tarafını sardı.

1929 Büyük Ekonomik Bunalımı'nı ensesinde en çok hisseden ülkelerden birisi de hiç kuşkusuz Almanya idi. Buhran sonucunda yaşanan iflaslar⁴⁷, insanları intiharlara sürükledi. Özellikle Berlin'de intihar olayları korkunç derecede arttı⁴⁸.

Almanya, 1931 Temmuz'unda mali bakımdan öyle bir noktaya gelmişti ki banka iflaslarıyla birlikte, marktaki son sürat düşüşler, halkın bankalara doğru hücum

---

⁴⁴ *Ahenk*, 13 Temmuz 1929.

⁴⁵ *Cumhuriyet*, 24 Nisan 1932.

⁴⁶ "... Büyük ve dünya tarihinin görmediği bir savaştan sonra piyasaların ne kadar daraldığını, satın almak kudretinin ne kadar çöktüğünü düşünürsek, Almanya'nın hala milyarlar ödeyebildiğine şaşmamak elden gelmez. Almanya'ya Amerika'da kredi açtıran şey de bu eşi görülmemiş yaratma kudretidir. Dört yıllık bir cephe müdafaasını yalnız kendi parasıyla yaptıktan sonra yıllarca milyarlarca para ödemek, memleketin hiçbir eksiğini unutmamak, yolar açmak, sergiler kurmak, milyonlarca işsize bakmak; devrimizin bir harikasıdır. Fakat bu büyük yaşayış güreşi, Almanya'yı oldukça yıpratmıştır. Her gün kapısı kapanan bir iş yurdu, bacası sönen bir fabrika, iç yurttan uyanmak isteyen fırtınanın karanlık alametleridir. Her gün artan işsizlikten, açlığın arkasından ne gelebilir? İşsizlik ve açlık, en korkunç içtimai felaketlerin anasıdır. Böyle tehlikeli bir cemiyet fırtınasının geleceğini zannedenler; biriktirdikleri paraları bir kolayını bularak, Almanya'nın dışarısına çıkardılar. Dört yıllık bir savaştan, Alman parasının sıfıra inmesinden, üst gelen devletlere milyarlar ödenmesinden sonra biriktirilerek dışarıya çıkarılan paranın miktarını ne zannedersiniz? Aşağı yukarı 14 milyar... Buhran ve çırpınış yılları içinde yalnız zeplinleri, vapurları, teknik buluşları ile değil, aynı zamanda iktisadi kıymetler yaratmak hususunda da eşsiz bir rekor yaratmıştır. Almanlığın biriktirdiği para, memleket içinde kalsaydı, Danat Bankası ile başlayan para sıkıntısı olmayacaktı..." M. Nermi, "İktisadi Buhran Üzerine Almanya ve Biz", *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1931.

⁴⁷ Ağustos ayı zarfında bütün Almanya'da 1065 iflas hadisesi olduğu, Temmuz'da iflas eden müessese adetinin ise 1031 olduğu, belirtilmektedir. *Anadolu*, 4 Eylül 1931.

⁴⁸ *Anadolu*, 29 Temmuz 1931.

edip paralarını geri çekmeye çalışmasıyla, tam bir keşmekeşe dönüştü. Almanya Devlet Bankası Başkanı M. Luther, Almanya'nın para zorluğu çektiğini dışardan para almak dışında başka hiçbir vasitanın bu büyük krizi⁴⁹ durgunlaştıramayacağını belirtti.

1932 yılının Avrupası artık bunalımın tepesindeydi. Bir yandan Almanya'nın borçları, bir yandan silahlanmalar, öte taraftan işsizlik, açlık, yokluk, fiyat bozuklukları, dış ticaret dengesizlikleri gibi nedenlerle kaynayan Avrupa ile ilgili bir çok yorum yapılmaktaydı.

Bu yorumlardan birisi de dönemin ünlü İngiliz bankerlerinden Sir Walter Layton'dan geldi: "... *Reichsbank'ın ihtiyat altınları o kadar hafiftir ki Almanya'nın ödeme kabiliyeti günden güne düşmektedir. Dünyanın ekonomik faaliyetlerinin % 20 ile % 25 hatta daha büyük nispette azaldığı doğru ise bu faaliyeti diriltmeye çalışmalıyız. Halbuki Fransa ile Almanya arasında Hitler'in müdahalesi vaki olmaksızın anlaşma hasıl olmazsa ekonomik rahatlık mümkün olmayacaktır.*"⁵⁰

Ekonomik rahatlığın mümkün olabilmesi için Avrupalı devletler, uğraşlarını sürdürdü. Dolar Bloğu, Sterlin Bloğu, Altın Bloğu gibi oluşumları vücuda getiren bu ülkeler, mali piyasalarını koruma telaşındaydı. Bunlardan Sterlin bloğunu oluşturan ülkeler, İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya gibi ülkeler; Altın Bloğu'nu oluşturanlar ise Fransa, Belçika, Hollanda, İtalya, İsviçre, Lüksemburg, Polonya gibi ülkelerdi⁵¹. Amerika ve İngiltere dolar ve sterlinin altın standardına olan bağlılıklarını kaldırırken⁵²; buna karşın blok oluşturan ülkeler, paralarının mevcut paritelerle altın standardına bağlılığını sürdürme taahhüdünde⁵³ bulundular.

---

⁴⁹ *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1931.

⁵⁰ *Cumhuriyet*, 19 Kanunusani 1932.

⁵¹ Sungur Sav, "Altın Bloğu", *Ayın Tarihi*, Sayı 13, Ocak 1935, s. s. 233-234.

⁵² Altın para rejiminde, ticari ve sınai faaliyetler daraldığı zaman altın para piyasadan çekilirdi. Eğer para yeniden genişlerse altın para tekrardan piyasaya girerdi. Dar piyasada altın paranın değerinin düşmemesi için bu yola gidilirdi. Gerçektende devletler buhran yıllarında piyasadaki altın parayı azaltarak altın ölçüsünü paralarından çektiler. İsmail Hüsrev, "Türk Parasının Kıymeti ve Kemmiyetçiler", *Kadro*, Sayı 17, Mayıs 1933, s. 23;

⁵³ Jacques Nere, *1929 Krizi*, Çev.Vamık Toprak, Kalite Matbaası, Ankara, 1980, s. 139.

Dünyanın ve Avrupa'nın büyük kapitalist ülkeleri, ekonomik bunalıma, bloklar kurarak, altın rezervleri biriktirerek ve parasını altın paritesinden çekerek, planlı çalışmalar yaparak, bunalıma ya da kapitalizmin büyük depresyonuna çareler ararken; 1929 Bunalımı, Sovyet Rusya gibi ekonominin merkezi planla yönlendirildiği bir ülkede fazla hissedilmedi. Hatta daha güdümlü bir ekonomiye sahip İtalya bile krizi diğer batı ülkeleri kadar ağır geçirmede⁵⁴.

Aslında buhranın çıkmaza doğru ilerlemesi ve kilitleme yaşaması, Almanya kilidinin açıklığa kavuşturulmasına bağlı idi. Ödeme gücü eriyen bir Almanya'nın, büyük dünya sorununun merkezinde bulunması, müttefik devletlerin Almanya ile görüşmelerini daha da artırdı. 30 Ocak 1930'da Dawes Planı, geçiş yıllarını tamamlayıp normal ödemelere başlanacağı yıla girilirken, bunun yerini “ Young Planı” aldı. 132 milyar mark borç ödemesi gereken Almanya, bu yeni plan sayesinde borcunu 37 milyar markın altına indirdi. Bu durum, Almanya'da büyüme eğilimlerine neden oldu⁵⁵.

Aslında Alman ekonomisinde çözülme 1928'lerde başladı. Üstüne 1929 Ekimi'nde New York Borsası'ndaki çöküş baş gösterince; bu durum, büyük bir felaketin habercisi olmasına rağmen, Almanya'nın bunu fark edememesi, işsizlik ve büyük bir yoksulluğun peşinden sürüklenmesi; Alman sendikalarında yıkıcı etkiler oluşması ve sonucunda Nazi Almanyasının vücuda gelmesiyle, ekonomik buhranın şekli şemali değişime uğradı.

Öyle ki; 1932'in Temmuz'unda Hür Sendikalar üyesi işçilerin üçte ikisi ya işsizdi, ya da yarım gün çalışmaktaydı. Ekonomik buhran yıllarında Almanya'da sosyal demokrat işçi hareketi, adeta kendini dondurdurdu. Durum böyle olunca; Nasyonal Sosyalist (Nazi) Alman İşçi Partisi (NSDAP), 1930 seçimlerinde ikinci büyük parti haline geldi. Böylece büyük bunalım, faşist diktatörlük tehdidi sonucunu

---

⁵⁴ Hüseyin Şahin, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durum*, Uludağ Üni. Güçlendirme Vakfı yay., Bursa, 1990, s. 76.

⁵⁵ Nazif Kuyucuklu, *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul Üni. yay., Sermet matbaası, Kırklareli, 1982, s. 265.

da doğurdu⁵⁶. Bundan sonra hem Almanya hem de tüm dünya halkı için büyük tehlike kapıdaydı. Siyasette yaşanan gelişmelerle Almanya, tüm dünyayı Hitler ile birlikte kötü sona doğru götürdü.

Hitler, Kasım 1937'de "Hossbach Bildirisi"nde açıkladığı "Hayat Sahası" kavramıyla, 1930'lu buhran yıllarının yaralarını sarabilme politikasını resmen açıkladı. Almanya'daki nüfus artışıyla birlikte hayat standardını yükseltmek, tarımsal anlamda kendine yeterli olamayan ülkenin bunu dışardan karşılamasının büyük döviz açığı oluşturması, diğer ülkelerdeki sıkı para politikası ve gümrük duvarlarının Alman ticaretine olumsuz etkileri gibi durumlar bu politikayı meydana getirdi⁵⁷.

O zaman amaç, yayılmacı bir politika izleyerek Doğu Avrupa'ya ilerlemektir. 1939'a kadar rahat durmayan Alman orduları, 1 Eylül'de de Polonya'ya girince İngiltere ve Fransa bu duruma seyirci kalmayarak iki gün sonra Almanya'nın karşısında savaşa girdi. Avrupa'da başlayan ve artık bundan sonra tüm dünyaya sıçrayan bu büyük hesaplaşma, tarihin en kanlı ikinci savaşını başlattı⁵⁸. Büyük ekonomik buhranın, büyük getirisi II. Dünya Savaşı idi. Böylece 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın merkez ülkeleri ile kilit ülkesi Almanya, buhranın çözümünü savaşmakta buldu.

B- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUNALIMI'NİN NEDENLERİ

20. yüzyılın büyük ve tarihi olaylarından biri olan 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın nedenleri hakkında çok farklı fikirler ortaya çıktı. Buhranın temelde niye çıktığına dair açıklaması yapılacak olduğunda; bu durumun uzantısının sanayileşme ve kapitalistleşme süreciyle ilişkili olduğu tarihi bir objektiften yansıyan görüntüydü.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın tüm dünyayı etkilemesinin su üstünde duran sebepleri sıralandığında; göze çarpanlar şunlardı:

---

⁵⁶ Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (Tüses), *Batı Avrupa'da Sosyal Demokrasi*, Çev. Yurdakul Fidancı, Anadolu Matbaası, İstanbul, 1991, s. s. 38-39.

⁵⁷ *II. Dünya Savaşı Tarihi*, Çev. Kerim Bağrıaçık, C. 1, İstanbul, ...s. 18.

⁵⁸ *II. Dünya Savaşı Tarihi*, s. 13.

1. Üretimin artması
2. Rusya ve Çin gibi bazı piyasaların kapanması
3. Bir çok ülkede istihlak (satın alma) gücünün azalması
4. Amerika'daki ekonomik dalgalanmaların dünya ekonomisine etkileri
5. Üretim olgunlaştığı halde ticaret eşyasının paylaşılma durumunun olgunlaşmaması⁵⁹.

1929 Büyük Dünya Buhranı'nın Avrupa'yı etkilemesinin nedenleri ise; Amerika ile rekabet, Avrupa ülkelerinin birbirleri ile rekabeti, sömürge ülkelerinin uyanışları ve millileşme çabaları, aşırı üretim, I. Dünya Savaşı, Fransa ve Amerika'nın altın stokları gibi etkenlerdi⁶⁰. Buna göre; Asya'daki sömürge ülkelerinin ve Sovyet Rusya pazarlarının Avrupa ve Amerika açısından azalması, buhranın temel faktörlerinden biriydi.

1931'de Milli Tasarruf ve Yerli Malı haftası münasebeti ile bir konuşma yapan profesör muallim Mustafa Rahmi Bey, konferansta; I. Dünya Savaşı'nın başladığı 1914'ten sonra dünyanın ahlakını, gidişatını, iktisadî hayatını bozduğunu ve bundan sonra buhranlar yaşandığını belirtmekteydi⁶¹.

Ekonomik buhranın nedenlerini aramak ve bu buhranı iyi tahlil edebilmek için ancak I. Dünya Savaşı'nın öncesine⁶² doğru yolculuk yapmak gerekirdi. Sanayi İnkılabı ile başlayan, sanayileşmeyi ve fabrika kurmayı birinci plana alarak, sermaye

---

⁵⁹ Buhranın nedenleri olarak; üretim-tüketim noksanlığı ve dünya ekonomisindeki noksanlık ve kusurlardan kaynaklandığı belirtilerek; ayrıca liberalizmin serbest rekabet anlayışının artık bir işe yaramadığının da altı çiziliyor. Ali Süreyya, "Ankara Mektupları:Hükümete Göre Buhranın Sebepleri ve Çareleri", *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1931.

⁶⁰ Buhranın nedenleri, şu şekilde sıralanmıştır: "1. Amerika rekabeti 2. Rusya'nın mücadele tabiyeleri 3. Asya milli cereyanları 4. Avrupa devletlerinin birbiri ile rekabeti 5. Liberal iktisat mesleği 6. Avrupa'da yeni devletlerin kuruluşu 7. Umumi harbin sanayi sahasındaki tesiri 8. Boncukla mübadele: Vasco De Gama'nın Ümit Burnu'nu dolaşmasından başlayarak asırdan asıra gittikçe inkişaf eden bir nevi Avrupa ticaret usulü, yani bir avuç boncukla bir gemi dolusu baharat, fildişi ve müstemleke mahsulleri denilen diğer mallar edinmek tarzı artık bugün kalmamış denecek kadar azalmıştır. 9. Fazla istihsal (üretim), eksik istihlak (tüketim) 10. İşsizlerin çoğalmasının hasıldaki tesiri 11. İstihsal fazlalığı ve nüfus tezyüdü (artışı) nispetleri 12. Amele yevmiyelerinin artması 13. Fransa ve Amerika'nın altın stokları" Dr. Reşit Galip, "Avrupa Hasta Adam!..1- Hastalık Amilleri", *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1931.

⁶¹ *Anadolu*, 15 Kanunuevvel 1931.

⁶² İsmail Hüsrev, "Çökmekte Olan Cihan Nizamı", *Kadro*, Sayı 1, II. Kanun 1932, s. 22.

ve pazar kavgası içinde sömürge kurumları oluşturulması, ihtiyaçların deniz aşırı ülkelerde aranması ve 1. Dünya Savaşı'na doğru yol alınarak; savaş sonrası ekonomik yaptırımların sertçe uygulanması, çiftçi kesiminin ikinci plana atılması, üretim ve tüketimin dengesinin sağlanamaması süreci, Büyük Buhran'ın altında yatan temellerdi⁶³. Tarihi bilinçle bakıldığında buhran nedenleri bu şekildeydi.

Büyük Bunalımın büyüklüğüne diğer bir sebep olarak, buğday alan ülkelerin çok fazla gümrük vergisi uygulamasına gitmesi ve aşırı üretilen buğdayın stoklarda beklemesi de⁶⁴ gösterildi. Buhranın temel nedenlerine genel bakış açısı; üretim fazlalığı ve tüketim noksanlığından kaynaklanan ticaret dengesizliğinde⁶⁵ yoğunlaştı.

1932 yılının Temmuz aylarında toplanan Al-i İktisat Meclisi, buhranın nedenlerini şu başlıklar altında topladı: Üretim fazlalığı, Güvensizlik, Para Hareketleri. Yapılan incelemelerde, tarihin şimdiye kadar kaydettiği buhranlarda, paranın da aynı zamanda düştüğü görülmemekteydi⁶⁶. Yani hiçbir buhranda 1929 Buhranı'nda olduğu gibi bütün olaylar aynı anda meydana gelmedi. Bu durum da 1929 Krizi'ni diğer krizlerden ayıran faktördü.

İşsizliğin, bütçe zaafının, sanayi ve zirai alanda iflasların artmasının nedeni ise; buhran içinde yaşanan aşırı fiyat düşüklükleriydi⁶⁷.

Buhranla ilgili çok farklı değerlendirmelerde yapılmaktaydı. Bunlardan biri de hukuksal bir bakış açısıyla yapıldı. Buna göre; 18. ve 19. yüzyılların geliştirdikleri ferdiyetçi hukuk sistemi, 20. yüzyılın ileri yaşam tekniğine göre çok geri kaldı.

---

⁶³ Şükrü Hüseyin, "Cihan İktisadi Buhranı", *Cumhuriyet*, 14 Teşrinievvel 1931.

⁶⁴ Şükrü Hüseyin, "Cihan Buhranı'nın Sebepleri", *Cumhuriyet*, 11 Kanunuevvel 1931.

⁶⁵ Brillaud De Laujardiere, "Ziraat Buhranının Dünya Görüşleri", *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1932.

⁶⁶ *Hizmet*, 12 Temmuz 1932.

⁶⁷ 1929 Buhranı döneminde; dönemin Züriç bankerlerinden ve ekonomi sahasında tanınmış kişilerinden biri olan Somary, iktisatın ister istemez iktisat kanunlarına bağlı olduğunu ve devletlerin ters politika takip ettikleri zaman büyük zararlara girdiklerini belirterek; Sovyet Rusyası'nın bile ithalat sınırlamalarına rağmen dünya buhranından etkilenmeye doğru gittiğini vurgular. Felix Somary, *Buhranın Dönüm Noktası*, Çev. Muhlis Etem, Sinan matbaası, İstanbul, 1932, s. 39-40.

Büyük sermayeler, para kartelleri derken geri bir hukukla ileri bir hayatın çarpışması buhranı doğurdu⁶⁸. Hukuksal bakış açısının tespiti de bu yönde çok kayda değerdi.

1929 Buhranı'na sebep teşkil eden diğer bir nokta ise dünya kapitalizminin acımasızlığında yatmaktaydı. Yani bunun adı şuursuz rekabetti⁶⁹.

Dünyada her türlü iş kolunda; ziraattan, sanayiden tutunda; tüccar, borsacı, simsar ve daha farklı kollarda çalışan insanların karakter yapısı da buhranı etkileyen, ona tesir eden bir psikolojik saptamaydı.

Bunlardan başka, bunalım yıllarında özellikle üzerinde durulan bir diğer neden de aşırı üretimdi.

Barış antlaşmalarından 1922'lere değin süren dönemde savaşı kazanan ve kaybeden ülkeler, savaş yıkıntılarını gidermeye çalıştı. Bu ülkeler, savaştan sonra ekonomik yaralarını kapatıp endüstriyel üretimlerini artırdı. Bu nedenle, toplam üretimin ulusal ve uluslar arası düzeyde toplam efektif istemi, yani satın alma gücüyle desteklenmiş istemi (talebi) aştı, böylece bir aşırı üretim (sürprodüksiyon) durumu ortaya çıktı. Bu durumda üretilen malların ulusal ve uluslar arası düzeyde sürümü düştü ve 1929 yılının sonbaharında başlayan bu bunalım; kısa sürede iş bölümüyle birbirine bağlanmış toplumlara, ülkelere yayıldı ve bütün toplumları derinden sarsarak, uluslar arası ticareti durdurdu. Sonuç olarak da; dünyanın o ana kadarki en büyük ekonomik bunalımıyla karşı karşıya kalındı⁷⁰.

Ekonomik bunalımla da fiyatlar düşünce, dünya ülkelerinin aşırı derecede ürettikleri mallar, bu ülkelerin elinde kaldı. Öyle ki Brezilya ve Küba'da stoklar halinde binlerce ton kahve ve beklemekteydi. Bu fazla ürünler, yakılarak ya da

---

⁶⁸ Şevket Mehmedali, "Hukuk Bakımından Buhran"; *Ülkü*, C. 3, Sayı 13, Mart 1934, s. 26.

⁶⁹ Muallim Nejat, "İktisadi Düşünceler", *İktisat ve Ticaret Mecmuası*, Yıl 1, Sayı 4, Ağustos 1934, s. 30.

⁷⁰ Kuyucuklu, *A.g.e.*, s. 244.

denize atılarak ortadan kaldırılmaya çalışıldı⁷¹. Bu yapılırken aynı zamanda fiyatları yükseltmek amaçlandı.

Aslında aşırı üretime şaşırılmamak gerekirdi. Çünkü üretim vasıtaları alabildiğince gelişti. Plansız ve programsız kapitalizm sonucu üretim ve tüketim dengesi alt üst oldu. Ekonomik buhran da hemen peşine geldi⁷². Kapitalizmin doğal yüzü 1929'da da kendini en acımasız biçimde gösterdi.

Üretilen maddelerin, tüketimin çok üstüne çıkmasıyla, stoklar mamullerle doldu. Dünya buğday ve şeker stoku, aşağıda verilen tabloda görüleceği üzere buhran yıllarında çok büyük artışlar gösterdi:

Tablo 1: Dünya Buğday ve Şeker Stoku

Sene	<u>Bin Ton</u>	
	<u>Buğday</u>	<u>Şeker</u>
1926	3802	-
1927	4.981	4.965
1928	6.645	5.260
1929	9.558	6.138
1930	10.312	7.011
1931	12.068	8.526
1932 (Ocak)	16.130	9.688

Kaynak: İsmail Hüsrev, “Dünya Buhranı’na Umumi Bir Bakış”, *Kadro*, Sayı 20, Ağustos 1933, s. 21.

Gerçektende aşırı üretim, önemli bir sebepti. Buhrandan çıkmak için aşırı üretime çareler aranmaya başlandı. Örneğin, Altın-Bloğu ülkelerinde “plancı” eğilim adını verilen yöntem Belçikalı sosyalist Henri De Man⁷³ tarafından başlatıldı. Aşırı üretimi bir veri olarak alıp işsizliği, iş süresinin kısaltılmasıyla yenmeye çalışan bu sistem, basit görüldüğü kadar da karmaşık bir örüntüye sahipti.

⁷¹ *Cumhuriyet*, 10 Kanunusani 1932.

⁷² Burhan Asaf, “Cihan Buhranı Bitti mi?”; *Kadro*, Sayı 10, Ekim 1932, s. 29.

⁷³ Nere, *A.g.e.*, s. 144.

Sanayileşmeyle birlikte, hammadde ve pazar kavgalarının oluşarak I. Dünya Savaşı'nı tetiklemesiyle birlikte bu duruma bağlı daha bir çok sebep 1929 Bunalımı'nı doğurdu. 1929 Bunalımı da içinde yaşanan olaylarla birlikte II. Dünya Savaşı'nı tetikledi.

C- 1929 KRİZİ'NİN TÜRKİYE'YE GENEL ETKİLERİ

1. Buhran Öncesi Türkiye Ekonomisi

Türkiye'nin Mondros ve Sevr ile elinden alınmak istenen topraklarını ve bu topraklar üzerindeki, Türk ulusunun istiklalini geri getiren ve ulusal sınırlar içinde yeni bir Türk Devleti'nin varlığını sağlayan Lozan Antlaşması'nda⁷⁴; kapitülasyonların kaldırılması, yabancılara verilen ayrıcalıklar, Osmanlı borçları, savaş zararları, nüfus değişimi, Musul sorunu, gümrük düzenlemeleri gibi ekonomiyle ilişkin konular üzerinde duruldu⁷⁵. Bu antlaşmayla Türkiye, batılı güçlerin kendisini tanımamasından sonraki beş yıl içinde, savaş öncesi gümrük tarifelerinin değiştirilmemesi koşulunu kabul etti.

Ayrıca bu dönemde Türkiye, yabancı sermayenin doğrudan yatırım ya da kredi biçiminde girişi üzerinde hiçbir yasal sınırlama koymadı. O zamanlar ülkede bir Merkez Bankası'nın mevcut olmaması da Türk parasının yabancı paralar karşısındaki değerinin pazarda belirlenmesine izin verdi⁷⁶.

Gümrük Meselesi, buhranlı yıllara girildiğinde Türkiye'de sıkıntı meydana getirdi. Bunun yanında buhran öncesi, Osmanlı'dan miras kalan 158 milyon liralık borç⁷⁷ da Türkiye'nin buhranlı yıllarda, Avrupa ile olan ilişkilerini etkiledi. Hem

⁷⁴ Ergün Aybars, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000, s. s. 368-369.

⁷⁵ Yakup Kepenek- Nurhan Yentürk, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, VI. basım, İstanbul, 1994, s. 34.

⁷⁶ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Tarih Vakfı Yurt yay., II. Baskı, İstanbul, 1993, s. s. 3-4.

⁷⁷ Hüseyin Perviz Pur, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'nin Borç Prangası*, Otopsi yay., 2. baskı, Mart 2006, s. 457.

gümrük meselesi, hem de borç meselesi, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkilerine Türkiye'nin tam müdahalesini frenleyen etkenler olarak gözüktü⁷⁸.

Türkiye, kuruluşuyla birlikte; 19. yüzyıldan itibaren başlayan büyük bir borç ekonomisi, bütçe açıkları ve yolsuzluklar mirasını ister istemez sırtına alarak⁷⁹ 1923'lü yıllardan itibaren çalışmalarına başladı.

Yurt içinde kuvvetli bir mali sistemin kurulması gerektiği, yabancılara muhtaç olmadan yaşanmasının tam bağımsızlık ilkesine uygunluğu, büyük kalkınma vaatleriyle halktan yüklü miktarda vergi alınmasının kabul edilemez olduğu, dış pazarların çok iyi etüt edilmesi gerektiği, kooperatif kuruluşlarının varlığının gerekliliği gibi daha bir çok fikir⁸⁰; Türkiye'nin kurucusu Atatürk'ün halkın refah ve mutluluğunun sağlanması için ortaya koyduğu fikirlerdi. Atatürk, buhran yılları ve öncesi bahsedilen bu fikirlerin ışığında ekonomik düzenlemeler yapılmasını söylemekteydi. Tam bağımsızlık, ekonomik bağımsızlıkla üst seviyeye çıkacaktı.

Türkiye, izleyeceği ekonomi politikasını 1923'te İzmir⁸¹ İktisat Kongresi'nde öngördü. Bu kongreyle, Türkiye'de özel girişimin korunması ve liberal bir sistem uygulanmasına karar verilerek⁸²; buhran yıllarına kadar bu tutum devam ettirildi. Zaten 1929 Buhranı öncesi Türkiye'sinde, dönemin genel çizgisi devletin de katılması ile kapitalistleşme sürecini hızlandırmaya çalışmaktı. Tarımda ve tarım dışında bu çizgi, nesnel bir görüntü olarak ortaya çıktı⁸³.

---

⁷⁸ Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş yay., I. Baskı, Ankara, 1982, s. s. 10-11.

⁷⁹ Coşar'ın verdiği bilgiye göre; Türkiye, Kurtuluş Savaşı'nın % 85'ini iç kaynaklarla finanse etmişti. Büyük Millet Meclisi, iç kaynaklara dayalı bütçe denkliliğini öngören bir finansman politikası uygulamıştı... Cumhuriyet döneminde uygulanan mali yaklaşımın temellerinin bu dönemde atıldığını belirten Coşar, her ne pahasına olursa olsun gelire göre gider yapma esası üzerine kurulan denk bütçe politikasının, 1926'tan itibaren uygulanmaya başlandığının da altını çizer. 1929'da başlayan Osmanlı borçlarının ödemelerinin 1933-43 yılları arasında Cumhuriyet dönemi bütçelerinden ödendiğini belirtir. Nevin Coşar, "Yüz Elli Yıllık Borç Ekonomisi"; *Toplumsal Tarih*, Ocak 2004, s. 62.

⁸⁰ Fuat Avcı, "Atatürk'ün Ekonomi Görüşleri"; *Kemalist Ülkü*, Sayı 273, Temmuz 1991, s. 8.

⁸¹ İzmir ve mntıkasının ülke ekonomisi içindeki önemi ve rolü, kongre yeri olarak İzmir'in seçilmesine neden oldu. Ege Bölgesi Sanayi Odası, *Osmanlı'dan Günümüze Ege Ekonomisi*, İzmir, Kasım 1990, s. 26.

⁸² Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, *Cumhuriyet Dönemi'nde Dış Ticaretimiz*, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, Ekim 1998, s. 5.

⁸³ Yalçın Küçük, *100 Soruda Planlama Kalkınma ve Türkiye*, Gerçek yayınevi, Şubat 1971, s. 213.

İzmir İktisat Kongresi, liberal unsurların ağır bastığı, devletin her alanda ekonomiyi, özellikle de sanayiye desteklemesinin istendiği; 1931'lere kadar sürecek dönemin iktisat politikasını büyük ölçüde oluşturduğu ve yönlendirdiği bir kongreydi.

Bundan sonra devletçilik prensibine geçilene kadarki süreçte, ekonomi alanında kalkınma sağlanabilmesi amacıyla bir çok kurum oluşturuldu⁸⁴.

1923-1929 dönemi Türkiye ekonomisi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki ekonomik yapısından çok da farklı değildi. Bu dönem, açık ekonomik koşullarda yeniden inşa dönemi⁸⁵ olarak nitelendirilmekteydi. Yeniden inşa dönemi boyunca uygulanan ekonomik yaklaşımların halk üzerinde çok fazla olumlu tesirler yapmamasıyla birlikte, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın da baş göstermesi, Türkiye'yi farklı yaklaşımlara itti.

2. 1929 Krizi'nin Türkiye'de Başlaması ve Para Buhranı

Türkiye, 1927'de küçük bir bunalım atlattı. Hemen bir sene sonra ise iktisadi durumda düzelmeler baş gösterdi. 1929 yılında ise bir kambiyo bunalımı ortaya çıkmasına rağmen ekonomide büyüme devam etti. Gerileme esas olarak 1930 yılından sonra kendisini hissettirmeye başladı⁸⁶.

---

⁸⁴ İş Bankası (1924), Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası (19 Nisan 1925), Tütün İdare-i Muvakkatesi (1925), İspirto ve Alkollü İçkiler Tekeli (1926), Devlet Demiryolları ve Limanları İdare-i Umumiyesi (1927), İstatistik Genel Müdürlüğü (1926), Emlak ve Eytam Bankası (1926) kuruldu. Ayrıca Ziraat Bankası'nın 1924'te her türlü banka işlemi yapmasına imkan sağlandı. Türkiye'nin ilk bütçesinin uygulanmaya konması (1 Mart 1924), Ticaret ve Tarım Bakanlıkları'nın birleşerek İktisat Vekaleti'nin kurulması (1928), Ticaret ve sanayi odalarının yasal nitelik kazanması (1925), yeni gümrük tarife kanununun yürürlüğe konması (1929), Menkul Kıymetler ve Kambiyo Borsaları kanununun çıkarılması (1929) gibi çalışmalar da buhran öncesi yapılan diğer çalışmalardı. Ayrıca toplam devlet gelirinin % 20'sini aşan Aşar Vergisi'nin köylünün sırtında büyük bir yük oluşturması nedeniyle cesur bir kararla Şubat 1925'te kaldırılması; ekonomide danışma niteliği gösteren Ali İktisat Meclisi'nin açılması da (1927) buhran öncesindeki önemli gelişmelerdi. Yüksel Ülken, *Atatürk ve İktisat- İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve "Eklektik Model"*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1984, s. s. 86-91.

⁸⁵ Bülent Durgun, *Atatürk Dönemi'nde İzmir Ekonomisi (1923-1938)*, Doktora Tezi, DEÜ Atatürk İlk. ve İnkılap Tarihi Ens., İzmir, 2005, s. 43.

⁸⁶ İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, ODTÜ yay., Ankara, 1982, s. 5.

1929 yılının son aylarında ise, Türkiye piyasalarında durgunluk hakimdi. Bu durgunluk bir müddet sonra tedirginliğe dönüştü. Çünkü yeni gümrük tarifesinin uygulanmasına başlanmadan önce ithalatçı tacirler Avrupa'ya çok fazla mal sipariş etti. Yeni tarifelerden sonra ithal ettikleri malları pahalı satacağını uman tacirler, yanıldı. Durgun giden piyasada bu kişilerin malları ellerinde kaldığı gibi, bunlar Avrupa fabrikalarına olan borçlarını da ödeyemez hale geldi. Bahsedilen durum, Türk Lirası'nın İngiliz Lirası karşısındaki değerini düşürmeye başladı⁸⁷. İstanbul piyasası'nda İngiliz Lirası bir anda 1060 kuruşa karar kıldı⁸⁸. 1927 yılında 900 kuruş karşılığında alınıp satılan İngiliz lirası, kıymetini artırarak 1929 yılı sonlarına doğru 1070 kuruşu da gördü⁸⁹. Bu durum bazı tüccarların iflas edebileceği anlamına gelirdi. Örneğin 1000 Lira borcu olan bir tüccar, İngiliz Lirasındaki artışla 50 lira fazladan borç ödemeye mahkum edildi⁹⁰. Aslında bu vaziyet, tüm dünyayı sarsan 1929 Krizi'nin Türkiye'deki ilk belirtileriydi⁹¹.

Türk Lirası'nın değer kaybı en fazla İzmir'i etkiledi. Çünkü Türkiye ihracatının yarısına yakın bir miktarını yapan kent İzmir'di⁹². Kentin piyasasını toparlamak amacıyla; Maliye Müfettişleri görevlendirilip, Kambiyo Dairesi⁹³ kurulması kararlaştırıldı. Yapılan olumlu müdahaleler, sonunda İngiliz Lirası'nın aklını başına getirdi. İstanbul Borsası'nda 1125 kuruştan⁹⁴1062 kuruşa kadar gerileyen⁹⁵ İngiliz Lirasının yarattığı sıkıntı, ekonomi çevrelerinden bir müddet sıyrıldı⁹⁶. Zaten 1929 Buhran'ı kaynaklı para buhranı, 11 Haziran 1930'da Merkez Bankası kanunu çıkarılarak kontrol altına alındı. Fakat para hacminin sabit bir

---

⁸⁷ *Anadolu*, 27 Teşrinisani 1929.

⁸⁸ *Ahenk*, 28 Teşrinisani 1929.

⁸⁹ Asım Süreyya İloğlu, Türkiye Ekonomi Kurumu'nun Kuruluşu ve 1929-1973 Yıllarındaki Çalışmalarına Toplu Bir Bakış, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974, s. 8.

⁹⁰ *Anadolu*, 3 Kanunuevvel 1929.

⁹¹ Yaşar Semiz, "1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye"; *Ata Dergisi*, Atatürk İlk. ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Konya, Sayı 1,1991, s. 45.

⁹² Hamdi Nüzhet, "İzmir ve Son Buhran", *Anadolu*, 6 Kanunuevvel 1929.

⁹³ *Anadolu*, 11 Kanunuevvel 1929.

⁹⁴ *Ahenk*, 5 Kanunuevvel 1929

⁹⁵ *Ahenk*, 7 Kanunuevvel 1929.

⁹⁶ *Ahenk*, 8 Kanunuevvel 1929.

civarda tutulması, kronik deflasyon meydana getirerek ekonomik hayatın canlanmasına tam anlamıyla yardımcı olamadı⁹⁷.

Buhranın sıcaklaştığı 1931’de bu sefer, İngiliz parası düşmeye başladı. Fakat sterlindeki bu düşüş tüm dünyada, o zamana kadar görülmedik bir biçimde meydana geldi. İngiltere, büyük bir mali bunalıma girdi.

1931 yılında İngiliz Lirası, Londra’da Türk parası açısından bakılırsa 800 kuruşa kadar düştü. Türkiye, daha önce İngiliz Lirasını 1030 kuruşta sabitlediğinden iç piyasa biraz rahattı. 1929’dan 1931’e kadar bu, böyle oldu. Türkiye’nin Maliye Bakanlığı, bu son durum üzerine ise İngiliz Lirası ile işlem yapılmayacağını; bunun yerine, yine 1060 kuruş hesabı ile frank, dolar, sent üzerinden işlem yapılacağını bildirerek; sterlin esasını tamamen terk etti. Kambiyo Murakıplığı da bu durumu tüm finans çevresine bildirdi. Türk parasının yeni esası, artık Fransız Frangıydı⁹⁸.

İngiliz Lirası ile ilgili gelişmeleri, özellikle de İzmir piyasası yakından takip etmekteydi. Çünkü İzmir çekirdeksiz kuru üzüm ve inciri başta olmak üzere bir çok tarımsal ürün, İzmir’den Londra’ya ve diğer piyasalara gönderilmekteydi. İzmir piyasası, gelişmelerden rahatsızdı. Çok geçmeden piyasanın korktuğu başına geldi.

İngiliz parasının tüm dünyada yaşadığı büyük düşüş, İzmir piyasasında üzüm ve incir ihracatını durdurdu. 23 Eylül Perşembe 1931’de İzmir’de üzüm ve incir satışları yapılamadı. Bankalar tek bir kambiyo muamelesi dahi yapamadı⁹⁹. Tüccarlar kambiyo muamelesi ile iş gördüklerinden bankaların tutumuyla birlikte satışlar da tıkanı. Haliyle o gün İzmir’de üzüm satışı durdu. 26 Eylül’deki üzüm satışları ise çok sönük geçti¹⁰⁰.

---

⁹⁷ Durgun, *A.g.e.*, s. 199.

⁹⁸ *Anadolu*, 23 Eylül 1931; bkn. *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1931; Sterlin’in düşüşü sonrası Amerikan Doları ve İtalyan Lireti’nin de düşmesi; Türk Lirası’nın Frank esasına bağlanmasının bir isabet olduğunu gösteriyordu, bunun için bkn. *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1931.

⁹⁹ *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1931; bkn. *Anadolu*, 24 Eylül 1931.

¹⁰⁰ *Anadolu*, 27 Eylül 1931; bkn. *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1931

Görüldüğü gibi ne kadar önlem alınıralsa alınsın, Türkiye'nin tarımsal ihracat malları, büyük bunalımdan etkilenmekteydi. Türkiye Hükümeti de bu etkilenmenin farkındaydı.

3. Büyük Buhran'ın Türkiye'nin Dış Ticaretine Genel Etkisi

10-18.05.1931'de Ankara'da Cumhuriyet Halk Fırkası'nın üçüncü büyük kongresi yapıldı. Burada yapılan görüşmelerde tütün üreticilerinin ekonomik durumu hakkında İzmir milletvekili Mahmut Esat Bey, şu görüşleri dile getirdi:

“...Tütün, fındık, incir, pamuk, üzüm... Bunlar memleketimizin harici muvazenesini temin eden eşyalarımızdır. Eğer bunların fiyatı sukut ederse harici muvazenemizi temin etmek için paramızın kıymetini koruyabilmek şöyle dursun dahildeki müstahsillerin hali de perişan olur...”¹⁰¹”

1929 Dönemindeki buhranda, genel kanı, bu bunalımın sanayi buhranı olmasıydı. Fakat tarımsal değerler de incelenmeliydi. Haliyle Türkiye'de tarıma dayalı bir sanayi vardı. Zaten bunalım döneminde, ülkelerin ihracatlarının düşmesi, ithalatlarının yasaklanması tarımsal mahsulleri de etkiledi. Çok fazla mahsulü çıkmayan ülkelerin tarımsal yapısı da bozuldu. Fakat Türkiye'nin ürettiği çok çeşitli tarımsal mahsul, buhran döneminde ülkenin daha az bunalmasına sebep verdi. Çünkü mahsullerin, her mevsim alıcı bulma şansı oldu. Buhranın merkezindeki ülkelerle karşılaştırıldığında Türkiye'nin, dış ticaret felcine çok fazla uğramadığı görüldü.¹⁰²

Türkiye'nin ithalat ve ihracat değerleri, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ile büyük bir felce uğramasa da daralma eğilimi gösterdi.

---

¹⁰¹ Bilsay Kuruş, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası I. Cilt (1929-1932)*, Ankara Üni. Siyasal Bil. Fak. Yay. No:569, Ankara, 1988, s. 208.

¹⁰² Ziraatçı Rahmi, “İktisadi Buhran Karşısında Neler Yapmalıyız”, *Anadolu*, 25 Kanunusani 1932.

Tablo 2: Türkiye'nin 1924-1931 Yılları Arasındaki İthalat ve İhracat Değerleri

<u>Sene</u>	<u>İthalat</u>	<u>İhracat</u>
1924	193.611.048	158.767.957
1925	242.453.732	192.884.575
1926	234.699.737	186.422.755
1927	211.398.184	158.420.998
1928	223.531.775	173.537.489
1929	256.138.207	155.373.026
1930	147.344.911	151.480.382
1931	126.382.085	126.939.248
Toplam	1.635.559.679	1.304.126.430

Kaynak: *Cumhuriyet*, 26 Kanunusani 1932.

Tablo 2'ye göre; Türkiye ihracatı 1925'ten itibaren azalma gösterdi. İthalat ise 1929'dan sonra azalmaya başladı. Ekonomik bunalıma karşı tedbirler alan Türkiye, bunun sonucunda bunalım yıllarında ithalatı daha da azalttı. İhracatın düşmesinde ise bunalımın çok büyük etkisi görüldü.

Şöyle ki; Türkiye'nin başlıca ihracat mallarından biri tütündü. Türkiye'nin genel ihracatının bazen dördte, bazen de üç buçukta birini teşkil ederdi. İkinci derecede üzüm gelirdi. Üzümün senelik genel ihracat kıymeti 10 milyon liraydı. Sonra incir, yumurta, fındık, pamuk, zeytinyağı, yün, tiftik, afyon, halı, ipek, palamut, hububat, meyve gibi mamuller, Türkiye'nin diğer ihracat ürünleriydi. İşte bu ihracat ürünlerini satın alan ülkeler, buhran yıllarında yaşadıkları ekonomik sıkıntı yüzünden, bu mamullerin alımını azalttı. Hatta bazı dönemler, bu ülkeler, ithalatı men etti. Bu durumda da Türkiye'nin ihracatı, buhran yıllarında düşüş eğilimi gösterdi.¹⁰³

¹⁰³ *Cumhuriyet*, 26 Kanunusani 1932.

Cemiyet-i Akvam İktisat Komitesi'nin ortaya koyduğu bir rapora göre; 1932'nin ilk aylarında dünya ihracat miktarı, 1929'un ilk aylarına nazaran yarı yarıya düştü¹⁰⁴. Bu durum, Büyük Bunalım'ın kendini gösterdiği en önemli göstergelerden biriydi. Dünya bu vaziyetteyken, ihracat değerleri düşük çıkan Türkiye'ye pek de şaşmamak gerekirdi.

Rüsumat (Gümrük) İdaresi'nin 1930 yılı dış ticaret durumu ile ilgili hazırladığı istatistiklere göre; 1930'da gerçekleşen ortalama 147 milyon liralık ithalata karşı, 151 milyon liralık ihracat yapıldığı görüldü. 20 yıldan beri ticaret muvazenesi, ilk kez Türkiye lehine döndü¹⁰⁵. 1931 yılında açıklanan son ithalat-ihracat değerleri ise; 1930 yılında Türkiye'nin ihracatının ithalatından 6.007.559 lira fazla çıktığını gösterdi¹⁰⁶.

İhracat değerlerinin yüksek çıkmasında; halkın yerli malına doğru yönelmesi ve hükümetin para istikrarını sağlama çalışmaları, önemli etkenlerdi. Bununla birlikte 1930 yılı ihracat değerleri bir önceki yıla göre noksandı. Fakat ithalat daha noksandı.

Gerçektende Türkiye Tarihi'nde 1930 yılı önemliydi. Çünkü Kırım Savaşı'ndan bu yana Türkiye'de ticaret hacmi ihracat lehinde ilk kez fazlalık gösterdi. 1930'a kadar, alınan dış borçlarla açık kapatılmaya çalışılırken, bu durumun hiç işe yaramadığı görüldü. 1930'da ise ithalatın azaltılması, ihracatın onun önüne geçmesine sebebiyet verdi¹⁰⁷.

Aslında işin ilginç yanı dünya, ekonomik buhran ile kaynarken, Türkiye'de nasıl oluyordu da ihracat değerleri yüksek çıkıyordu?

Gümrük Tarifesi ve hesapsız tüccarların etkisiyle 1929'dan kalan fazla mal stoku, 1930 yılında eritmeye çalışılırken, ithalatın kısılmasına gidildi. Bu noktada

---

¹⁰⁴ *Cumhuriyet*, 6 Haziran 1932.

¹⁰⁵ *Milliyet*, 1 Şubat 1931.

¹⁰⁶ 1929 senesinde fazla çıkan ithalatın değeri, 101.5 milyon lirayı bulmuştu. *Milliyet*, 7 Mart 1931.

¹⁰⁷ Ahmet Şükrü, "Ticaret Muvazenemiz", *Milliyet*, 8 Mart 1931.

ihracat; bir önceki seneye oranla düşük olmasına rağmen ithalatın kısılmasından dolayı, fazla çıktı¹⁰⁸. 1931 yılının ilk on ayında ise, Türkiye'nin dış ticaret muvazenesi 14 milyonluk açık verdi. Fakat 16 Kasım itibarıyla Türkiye'nin ithalatına getirdiği yasaklama, bu açığın kapanmasına, hatta sezon sonunda ihraç değerlerinin biraz daha yüksekte durmasına sebep oldu¹⁰⁹.

Her ne kadar Türkiye, ihracatı ithalatından fazla olsa bile, buhran yıllarının 1931'indeki ihracat, 1925 senesindeki ihracata göre % 44 kıymetten düşüklük gösterdi. Buhran döneminde; fiyat düşüklükleri, pazarların kapanması, rekabetin düşmesiyle beraber kıymetten düşme durumu da kaçınılmazdı¹¹⁰.

Osmanlı İmparatorluğu, zenginlik döneminde; donanmasının halatlarının ipekten, yelkenlerinin atlastan, çivilerinin altından olmasıyla çok gururlanırdı. Bu gurur, daha sonra yerini hüznü bıraktı. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi yabancı sermayenin eline geçti. Bu nedenle, imparatorluk bu zenginliğini kaybederek, dışa bağımlı yaşamaya başladı¹¹¹. Genç Türkiye Cumhuriyeti'nin bu durumdan gerekli dersler çıkarmış olduğu, buhran öncesi ve sonrası yaptığı çalışmalardan belliydi. Tam bağımsızlığını sağlamış Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde, yapılacak ikinci iş ise ekonomik bağımsızlığı tam anlamıyla kazanarak dünyaya açılmaktı. Bunun için de gelir gider dengesi sağlanmalı, paranın kıymeti korunmalı, yabancı sermayenin elinde bulunan kurumlar devletçe satın alınmalıydı.

1929 Bunalımı'nı Türkiye, ekonomisinin dar kapsamı çerçevesinde; Türk Lirası'ndaki bozulmayla, tarımsal fiyatlardaki düşüşle, ithalat ve ihracat dengesindeki daralmayla karşıladı.

---

¹⁰⁸ Ahmet Şükrü, *A.g.m., Milliyet*, 8 Mart 1931.

¹⁰⁹ Vedat Nedim, "Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye"; *Kadro*, Sayı 5, Mayıs 1932, s. 13.

¹¹⁰ Vedat Nedim, *A.g.m.; Kadro*, s. 16.

¹¹¹ *Yeni Asır*, 24 Mart 1933.

4. Krizin Türkiye'ye Genel Etkileri

Siirt milletvekili Mahmut, Milliyet Gazetesi'nde yazdığı makalesinde, büyük ekonomik buhranın Türkiye'ye olan genel etkilerini şöyle sıraladı:

1. İş hacminin yavaşlamış olması.
2. Dış ticaretin 1931'de 1930'a oranla % 28 civarında dolaşması.
3. Vergi varidatının azalması.
4. Esham ve tahvilatın, borsa kıymetlerinin ve gelirlerinin düşmesi.
5. Bütün tarımsal fiyatların düşmesi¹¹².

Buhran, özellikle de 1930'lu yılların ilk yarısında Türkiye'yi etkilemeye başladı. Türkiye, dış ticaret ve tarımsal ürün fiyatlarındaki düşüşler ile yabancı ticari kredi hacmindeki değişiklikler kanallarıyla¹¹³, buhranı ensesinde hissetti.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türkiye'ye olan etkilerinin kısa tarifi ise şu şekilde belirtildi:

“Söz konusu bunalım; Türk parasının sterlin'e göre değerinde hızlı bir düşüşe, Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisiyle birlikte deflasyona girmesine; dış ticaret hadlerinin Türkiye aleyhine hızla gelişmesine, iç ticaret hadlerinin tarımsal ürünler aleyhine hızlı bir gelişme göstermesine, tarımsal alanda özellikle sanayi bitkilerinin ekim alanında bir daralma meydana gelmesine, yol açtı¹¹⁴.

Dünya Ekonomik Buhranı, büyük dünya ülkelerinde daha çok sanayi alanında etkisini gösterirken; Türkiye'de zirai alanda etkisini gösterdi. Bunun sebebinin;

---

¹¹² Siirt Mebusu Mahmut, “Buhran ve Biz”, *Milliyet*, 25 Şubat 1931.

¹¹³ Mehmet Kayıran, *Türk Tarımında Modernleşme Çabaları(1923-1950)*, Doktora tezi, Hacettepe Üni. Atatürk İlk. ve İnkılap Tarihi Üni., Ankara, 1995, s. 53.

¹¹⁴ Hüseyin Karakayalı, *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi*, Emir Ofset, İzmir, 1998, s. s. 52-53.

Türkiye halkının onda yedi buçuk- sekizinin ziraatçı olmasında saklı durduğu kesindi¹¹⁵.

1929–1935 arasında Türkiye’de, yaşanan gerileme, yılda ortalama % - 1,3’tü. Bu durum, Büyük Ekonomik Buhran’ın aleyhe döndürdüğü iç ticaret hadlerini ve bununla iç içe geçen yurt içi olaylarının olumsuz etkilerini yansıtmaktaydı¹¹⁶. Türkiye’nin küçük ekonomisi, buhran yıllarında küçülmeye devam etti.

1929 Buhranı’nın Türkiye’ye en büyük tesirlerinden bir tanesi de hayat pahalılığı oldu.

İstanbul Ticaret Odası’nın 1931 yılında verdiği bir istatistiğe göre; Türkiye’de yaşamak, I. Dünya Savaşı’ndan önceye göre on iki buçuk defa daha pahalıydı¹¹⁷. Aynı ticaret odasının yaptığı bir sonraki istatistiğe göre ise; I. Dünya Savaşı’ndan önceye nispetle hayat, Aralık 1930’da % 1239 kat pahalandı¹¹⁸. 1931 yılının ortalarında hazırlanan bir istatistik ise hayattaki pahalılaşmanın I. Dünya Savaşı’nın öncesine göre on dört buçuk misli arttığını¹¹⁹ vurguladı.

Bu görüntü savaşların ardından gelen bunalımların sonu gelmez, somut bir duruşunun ifadesiydi. Yaşam şartları gitgide pahalılaşmaktaydı.

---

¹¹⁵ “... Buhranın bizim memleketimizdeki şekli bilhassa zirai olduğunu iddia ede geldiğimiz malumdur. Türkiye’de köylü ve şehirli buhrandan kurtulmuş olmak için buhranın esas olan zirai fiyat düşüklüğünün ortadan kaldırılabilmesi lazımdır. Türkiye iktisadının şimdiye kadarki şekli ekseriyetle şudur: Halkımızın onda 7.5-8’i ziraatçıdır. İki sülüsten fazla olan bu nüfus eker, biçer ve mahsulünü satarak bu mesaisinin mukabilleri ile ihtiyaçlarını telafi eder. Yani devlete vergi verir; ihtiyacı olan eşyayı pazardan tedarik eder. Bu iki maddeli düstur gösterir ki Türkiye’de devlet hazinesi mümkün olduğu kadar zengin ve Türk piyasası mümkün olduğu kadar faal olabilmek için çiftçinin bir senelik mesaisi mahsulünden mümkün olabildiği kadar fazla istifade edebilmesine çok kati bir ihtiyaç ve zaruret vardır. Çiftçinin mahsulü para etmediği zaman bizzarure hazne darlaşır; ve çarşı pazarın faaliyeti azalır. İşte buhran bu ve bilhassa Türk buhranı budur...” Yunus Nadi, “Yeni Mahsul, Eski Mesele”, *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1932.

¹¹⁶ Gülten Kazgan, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, s. 74.

¹¹⁷ “...İstatistikte, ana-baba ile üç çocuktan mürekkep orta halli bir ailenin aylık masrafı 145 lira 7 kuruş olarak gösterilmiştir. Bunun 5.236 kuruşu yiyecek-içecek masrafı, 1258 kuruşu yakma, aydınlatma ve temizleme maddeleri, 3382 kuruşu giyecek eşya ve ev eşyası, 2500 kuruşu ev kirası, 1375 kuruşu sigara, vesaiti nakliye vesaire gibi muhtelif masraflardır. Mütebaki (artan) 756 kuruşu ise, tasarruf akçesi veya sigorta ücreti olarak ayrılmıştır. Hayat, bugün umumi harpten evvelkine nispetle on iki buçuk defa daha pahalıdır.” *Milliyet*, 8 Kanunusani 1931.

¹¹⁸ *Milliyet*, 12 Şubat 1931.

¹¹⁹ *Milliyet*, 17 Nisan 1931.

Somut bir ifadeyle, üç çocuklu, beş kişiden oluşan bir aile¹²⁰ 1914 I. Dünya Savaşı öncesi 100 kuruşa geçinirken, aynı aile 1931'in Eylülünde 1176 lirayla geçinmek zorunda kaldı¹²¹. Başka bir somut ifadeyle; 1914 yılındaki 100 kuruş, 1931'deki 1197 kuruşa denk gelirdi. 1914'de 1161 kuruşla geçinen bir aile, 1931'de 13.900 kuruşla ancak geçimini sağlayabilirdi¹²². 1933 yılı için hazırlanmış bir geçinme cetveline göre ise; I. Dünya Savaşı'ndan önceki 8.5 lira, 1933 Türkiye'sinde 98.5 liraydı. Ocak 1933'te 1 Türk altın lirasının ortalama fiyatı 925 kuruştur¹²³.

Buhranın bir ifadesi olarak; Türkiye'de iş hacmi daraldı; kazanç sahaları azaldı; hayatı kazanmak güçleşti. Bu buhrandan kurtulmak için ekonomik sahayı genişleterek; hayat pahalılığını ucuzlatmak gerekirdi¹²⁴.

Dönemin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, hayat pahalılığı gerekçesiyle Türkiye'nin bütün illerindeki mülki amirlere bir genelge gönderdi. Genelgede; Türkiye'nin büyük bir üretim memleketi olmasına rağmen, gıda maddelerinde ucuzluk olmadığından halkın sıkıntılı olduğu dikkati çekilerek, mal stokunun önlenmesi, açık pazar yerlerinde satış günlerinin çoğaltılması, pazar yerlerinin düzenlenmesi, tüketici kooperatifleri oluşturulmasını gerekliliği vurgulandı. Tüm valiler, kaymakamlar, belediye başkanları bu genelgenin gereğini yapmalıydı¹²⁵. Bununla birlikte Türkiye yaşamdaki, pahalılığa karşı önlem almaya başladı.

---

¹²⁰ "... İlk geçinme indeksi, Duyun-ı Umumiye'nin teşebbüsüyle 1914 Temmuz'unda hazırlandı. Orta dereceli bir memurun aylık giderleri, geçinme indeksine esas tutuldu. O zamanlar orta dereceli bir memurun sıkıntısız geçinebileceği düşünülürdü. Yaşlılar, çok defa yetişkin çocukları, gelinleri, damatları ve torunları ile aynı çatı altında oturduklarından, konut ön planda bir sorun değildi. Bir gencin devlet hizmetine girmesi, aile kurması için yeterli bir güvence sayılırdı. Anneler ve dadılar, erkek bebeklerin beşiklerini, bir gün memur olacaklarını hayal ederek sallarlardı. Katibim, çağın popüler bir şarkısıydı. İndekse göre, orta dereceli bir memur İstanbul'da 235 kuruş 10 para aylıkla geçinebilirdi. Ancak kiralar, dış tozu veya dış suyu, jilet ve tıraş sabunu, kozmetikler, ilaç ve doktor giderleri, yol masrafı, eğlence, sigara ve içki, kültürel ihtiyaçlar indekste hesaba katılmamıştır. Duyun-ı Umumiye, kemerini sıkın bir katip imajı ortaya koymuştu. Meyve ve balık bile yemeyen perhizkar memur..." Feridun Ergin, "Birinci Dünya Savaşı'nda ve Atatürk Dönemi'nde Fiyatlar ve Gelirler"; *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII/23 (Mart 1992), s. s. 59-60.

¹²¹ *Cumhuriyet*, 3 Teşrinisani 1931.

¹²² *Cumhuriyet*, 29 Kanunuevvel 1931.

¹²³ *Yeni Asır*, 16 Şubat 1933.

¹²⁴ İsmail Hakkı, " Hayat Pahalılığı ", *Yeni Asır*, 7 Haziran 1933.

¹²⁵ *Cumhuriyet*, 1 Haziran 1932.

Sonuç olarak; Türkiye'nin, 1929 yılına kadar uyguladığı ekonomi politikalarının yetersizliğiyle birlikte; 1929 Buhranı'nın baş göstermesiyle de iç ve dış ticaret daraldı. Borsa gelirlerinde, Türk lirasının kıymetinde, ihraç ettiği tarımsal ürünlerde düşüş yaşadı. Hayat pahalılığı arttı.

Zaten ekonomik buhranda, “merkez” yani büyük ekonomiler zarara uğrayınca, “çevre” ülkelerden Türkiye'nin de bu bunalımdan payını alamayıp etkilenmemesi imkansızdı. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, Türkiye'nin ulaşmak istediği kalkınma düzeyine tam anlamıyla erişememesine önemli bir etken oldu¹²⁶. Bu buhrandan kendi çapında etkilenerek bunun üzerine kalkınma çalışmalarını tedbirler olarak hızlandırdı.

5. Buhranı Sonrası Türkiye’de Alman Devlet Tedbirleri

Türkiye’deki krizin dünya krizinin bir uzantısı olduğunu ileri süren çevreler Türkiye’nin krize kendi başına bir çare bulamayacağını, ancak dünya ekonomik krizinin çözümlenmesine paralel olarak krizden çıkılabileceğini savundu. Bu nedenle Türkiye’nin uluslar arası çözüm önerilerine katılmasını önerdi. Bunlar genellikle liberal ekonomi eğitimi görmüş bürokratlardı¹²⁷. Fakat Türkiye, diğer büyük devletlerle kıyaslandığında; onlar kadar büyük bir buhran yaşamadı. O zaman hemen devlet eliyle kısa ve öz çareler aranıp, uzun vadeli çalışmalarla da bunun üstesinden gelinmeli, kalkınma düzeyi yükseltilmeliydi.

Tevfik Çavdar’a göre; 1930 yılı, Atatürk dönemi ekonomi politikasının keskin bir dönüm noktasıydı. Bu durumun nedenleri; Lozan Antlaşması’nın gümrük duvarlarının savaş öncesi düzeyinde tutulmasına ilişkin maddesinin yürürlük süresinin sona ermesi ve dünyada patlayan büyük ekonomik bunalımdı¹²⁸.

---

¹²⁶ Baki Öz, “ Atatürk Döneminde Kalkınmanın-Kalkınmamamın Düzeyi “; *Kemalist Ülkü*, Sayı 249, Temmuz 1989, s. 33.

¹²⁷ Ülker Zengin Sönmez, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımı’nın İzmir Ekonomisine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Atatürk İlk. ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1998, s. 5.

¹²⁸ Tevfik Çavdar, *Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)*, İmge yay., Ankara, 1992, s. 211.

Ülke, buhranlı yıllarda işi sıkı tutmaya çalıştı. Dünya ekonomik çöküntü yaşarken, bunu hissetmemesi olanaksız olan Türkiye, yaptığı vergi uygulamaları ve gümrük ayarlamalarıyla 1930'lu yıllarda ayakta kalmaya çalıştı. Kurtuluş Savaşı'nı başarıyla noktalamış Türkiye, ikinci bir savaşı da 15 milyonluk genç nüfusuyla¹²⁹ ekonomi alanında verdi. Büyük bunalım için de tedbiri elden bırakmadı.

1931 yılında Türkiye'de Bakanlar Kurulu kararıyla son bir emre kadar ithalat yasaklandı¹³⁰. İthal edilmesi gerekli maddelerin listesi çıkarılarak belli oranda bunlara müsaade edildi. Örneğin; İzmir gümrüğünden girecek malların listesi Bakanlar Kurulu kararıyla hazırlanıp; bu liste, Gümrükler Genel Müdürlüğü'nden İzmir Gümrük Başmüdürlüğü'ne gönderildi. Liste; şeker, kahve, pirinç, manifatura eşyası gibi gerekli maddelerden meydana geldi. Bu listenin haricinde gümrükten ithal madde geçmesi kesinlikle yasaklandı¹³¹. Bu durumun olumsuz etkileri hemen kendini gösterdi. İç piyasada manifatura maddeleri, şeker, pirinç, kahve gibi ithalatı yasaklanmayan maddelerin fiyatları birdenbire fırladı. Fiyatlarda tereffu (yükselme) baş göstermesi, ithal edilmesi yasaklanmamış maddeleri ucuza alarak ihtikar¹³² yapılmasından kaynaklandı. Bu durum üzerine devlet yeniden ithalat düzenlemesine gitti. En azından özellikle İzmir'de baş gösteren bu ihtikara dur! denilebilmesi için, İzmir gümrüğündeki ithalat kısıtlaması düzenlendi. İzmir gümrüğünden ilaç dahi ithal edilmesinin yasaklanmasıyla; alınan tedbirlerin gözden geçirilmesi gerekti¹³³. Çünkü ithalat yasağı aşırı sıkıydı. Bunun düzeltilmemesi sorun üstüne sorun getirirdi.

---

¹²⁹ *Hizmet*, 29 Temmuz 1932.

¹³⁰ *Anadolu*, 18 Teşrinisani 1931; Türkiye'ye girmesi men edilmiş maddelerin içinde üzüm de vardır, bunu için bkn., *Cumhuriyet*, 18 Teşrinisani 1931; Türkiye her yıl ortalama 150 milyonluk mal sattığı halde dışardan 200 milyon liralık mal alırdı. Ticaret gelir-giderlerindeki açık ortalama 50 milyondur. Türkiye'nin dışarıya akan 200 milyon lirasının, ortalama 50 milyon lirası pamuklu mensucat, 18 milyon lirası yünlü mensucat, 20 milyon lirası şeker, kahve, pirinç; 1 buçuk milyon lirası da gramofon makinası, plakları ve buna benzer eşyaydı. Bunun yanı sıra 1929'un Mayıs aylarında 1 İngiliz lirasının 910 kuruşken; yaklaşık altı ay sonra tam 1130 kuruşa kadar yükselmesi; bardağı taşıran son damla oldu, bunun için bkn. Zeki Doğanoglu, "Yerli Malı-Tasarruf, Kuru Meyvelerimiz", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/12 (Aralık 1932), s. 553.

¹³¹ *Anadolu*, 22 Teşrinisani 1931.

¹³² İhtikar kelimesi şu şekilde açıklanmaktadır: " Halkın yiyecek ve içecek gibi zaruri ihtiyaçlarını ucuz ucuz toplayıp, fırsat bulunca pahalı pahalı satma, vurgunculuk, boğuntu, madrabazlık." Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi yay., 22. Baskı, Ankara, 2005, s. 419

¹³³ *Anadolu*, 26 Teşrinisani 1931.

Dünya dış ticaretine açılan bu önemli kentin dış alım durumu, acilen gözden geçirilmeliydi.

Aslında fiyatlardaki pahalılık sorunu ithalatın kısılmasından öte kötü zihniyet işiydi. İthalat eşyalarında men edilen maddeler; Türkiye’de stok halinde bulunan maddelerle, Türkiye bütçesinde gedik meydana verebilecek maddelerdi¹³⁴. Yasaklanmayan maddelerdeki ihtikarı yapan kişiler, fiyat yükselmesini oluşturan baş sorumlulardı.

1929 Kriziyle beraber bir çok dünya ülkesi, ithalat kısıtlamalarına gitti. Bundan başka, bazı mallarda ithalatın tamamen yasaklanması veya mal alışverişinde şartlı satışlara gidildi. Örneğin, Türkiye de şeker ithal ettiği ülkelerin kendisinden üzüm, incir, tütün almasını şart koştu¹³⁵.

Türkiye’nin bunalımda aldığı bir başka tedbir ise, Türk parasının değerini korumak içindi. Türkiye, yayınladığı bir kararname ile bankaların ve bankerlerin elinde bulunan üçüncü şahıslara ait genel dövizleri, Merkez Bankası’na bırakmasını mecbur tuttu¹³⁶.

1929’dan sonra Türkiye’nin yaptığı önemli çalışmalardan biri de hiç kuşkusuz yerli malı ve tasarruf tedbirleriydi.

1926 yılında emekli yüzbaşı Naim Bey’in girişimleriyle “Yerli Mamulatu Müstehlikler Cemiyeti “ kuruldu. 1927’de “İzmir Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti” olarak adını değiştiren bu dernek, kısa sürede Anadolu’nun bir çok yerinde yerli mallarını koruma teşekkülleri oluşturdu. Ayrıca yerli mallarıyla ilgili bir çok çalışma yaptı. Bu çalışmalarının bir çoğu okullarda cereyan eden cemiyetin İzmir Birinci ve İkinci 9 Eylül Sergileri büyük ilgi gördü. Bu cemiyetin çalışmalarını takip eden ve

---

¹³⁴ “ ...Bir kariimiz (okuyucu), bundan bir hafta evvel bir buçuk liraya satın aldığı bir saç mangalın şimdi iki buçuk liraya satıldığını haber vermiştir. Bunun sebebi ithalatın tahdidine atfedilmekte ise de doğru olan ihtikardır.” *Anadolu*, 27 Teşrinisani Perşembe 1931.

¹³⁵ *Anadolu*, 16 Kanunuevvel 1932.

¹³⁶ *Yeni Asır*, 5 Kanunusani 1933.

başarılı bulan Türkiye hükümeti; ticari açığı kapatmak, ulusal sanayiye yeni bir cereyan vermek için, 12 Aralık 1929'da TBMM başkanı Kazım Paşa'nın önderliğinde büyük bir cemiyet kurmak için çalışmalara başladı¹³⁷. 14 Aralık 1929'da Kazım Paşa'nın başkanlığında yapılan toplantı sonucunda "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti" resmen kuruldu¹³⁸. Bir süre sonra da İzmir Yerli Mallarını Koruma Cemiyeti, devletçe kurulan bu yeni cemiyete katıldı. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin İzmir Şubesi oldu¹³⁹. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın tesirlerinden uzak durmak için Türkiye'de oluşturulan ilk müesseseydi¹⁴⁰.

Aslında aşırı ithalatın yarattığı sıkıntılardan kurtulmak amacıyla; yerli malı kullanılmasının gerekliliği 1929'lu yılların başlarında İngiliz Lirası'nın Türk Lirası karşısında yükselmesiyle anlaşıldı¹⁴¹. Paradaki istikrarı sağlamanın en güzel yolunun; yerli kaynakları kullanabilmekten geçtiğinin anlaşılması deneyimlerle sabitleşti.

Yerli malı kullanmak, oluşumunu ulusal ve devletçi çığaya oturtmaya çalışan Türkiye için önemliydi. Çünkü sanayinin ve tarımın gelişebilmesi için, ithalat-ihracat dengesinin sağlanabilmesi için kısacası çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkabilmek için tasarruf etmek ve yerli malına dönmek, iyi bir araçtı.

Eski kozmopolit Osmanlı terbiyesinde yerli malı kullanmak ayıp sayılırken, Cumhuriyet döneminde yerli malı kullanmamak ayıp sayılmaya başlandı¹⁴². Kapitülasyonlardan, gümrük esaretlerinden kurtulan Türkiye Halkı, artık idaresini ulusal bir ekonomik anlayış çerçevesinde sürdürmeliydi. Artık ayıp olan,

---

¹³⁷ M. Zeki Doğanoglu, "İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin Tarihçesi", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VI/11-12 (Kasım-Aralık 1931), s. s. 580-581.

¹³⁸ Doğan Duman, *Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti*, Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Atatürk İlk. ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1990, s. 48.

¹³⁹ Doğanoglu, *A.g.e.*, s. 554.

¹⁴⁰ Makalede, Sanayi Kongresi'nin düzenleyen cemiyetin Milli Tasarruf ve İktisat Cemiyeti olduğu vurgulanmaktadır. Bu kongreyi düzenlemekte amaç, Türkiye'nin mevcut sanayisi hakkında ilgililere bilgi sunmak, gerekli kredi kaynaklarının nereden çıkarılacağı konusunda uzman görüşlerini almak. "Yaşar Semiz, "I. Sanayi Kongresi (Ankara 1930)", *Atatürk Yolu*, II/8 (Kasım 1991), s. 81.

¹⁴¹ "İngiliz Lirasının son yükselmesinde amil olan sebeplerden biri ve belki en mühimi ithalatımızın çok fazla olmasıdır. Paramızın istikrarını temin edebilmek için her şeyden evvel ithalatı azaltmak, yerli malı kullanmak icap eder. *Ahenk*, 8 Kanunuevvel 1929.

¹⁴² Vedat Nedim, "Niçin Yerli Malı Kullanmalıyız", *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1931.

yetiřtirmemektir, hazıra alıřmaktı, dıřarıyı taklit etmektir. Ayıp olan Őey, műstemleke (sűműrge) memleketi olmaktı. Tűrk halkı; kendi alıřmalđ, kendi kazanmalđ, ulusal bir hűviyet ile yařamını idame ettirerek, kendi ulusal sermayesini kendisi meydana getirmeliydi¹⁴³. Zaten 1933'te Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, dűzenlediđi iki yıllık kongresinde; “Tűrkiye, her ihtiyacını kendi mevcudiyetinden, kendi kafasından tamamlamak yolundadır¹⁴⁴.” fikri ortaya konuldu. Cemiyet, her yıl Aralık ayında, Yerli Malları Haftası dűzenleyerek bir çok etkinlikte bulundu¹⁴⁵. Yine Tűrkiye’de ilk kez 15 Aralık 1932’de Ankara İsmet Pařa Kız Enstitűsű’nde “1. Kadın İktisat Sergisi” açıldı. İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin desteđiyle açılan sergide amaç; Tűrk kadınının yerli malđ kullanma davasında, yerini alması, gűrevi neyse onu űstlenmesiydi. Tűrkiye kadını kendi tarihinde ilk kez dűzenlediđi bu sergide; reçelini yerli űzűmden yapıp, elbisesini yerli kumařtan dikerek, her tűrlű ev hizmeti için gerekli olan eřyayı yerli mallardan edinip, bunların nasıl edinilebileceđini, nasıl kullanılabileceđini dűzenli bir Őekilde herkesin gűzleri űnűne sererek, yerli malđ kullanımına destek oldu¹⁴⁶.

Tűrkiye, yerli malđ çalıřmalarını bařlattıktan sonra Buhran Vergisi veya “Milli İktisadiyatđ Koruma Vergisi” adı altında bir vergi toplanmasına karar verdi. 1 Aralık 1931’den itibaren Buhran Vergisi’ni uygulamaya bařladı¹⁴⁷. Buhran vergisi, űzűm ve incir iřlerinde çalıřanların kazançlarının az olması ve bu kiřilerin çok zor Őartlar altında çalıřmaları sebebiyle, bu kiřilerden alınmadđ. űzűm ve incir iřçileri, sadece kazanç vergisi verdi¹⁴⁸.

Tűrkiye, 1929 Ekonomik Buhranı’na karřđ temel giriřimlerini devletçilik prensibiyle meydana getirdi.

Buhran karřısında űzűm aranırken, dűnyanın “planlı iktisat” fikirleri, iki ana prensip etrafında toplanmaktaydı. Bunlar, Diktatűr Plan ve Demokrat Plandı.

¹⁴³ Yunus Nadi, “Milli Hafta- İktisat ve Tasarruf”, *Cumhuriyet*, 12 Kanunuevvel 1931.

¹⁴⁴ *Yeni Asır*, 2 Mayıs 1933.

¹⁴⁵ *Yeni Asır*, 13 Kanunuevvel 1933

¹⁴⁶ “1. Kadın İktisat Sergisi”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/ 12 (Aralık 1932), s. 585.

¹⁴⁷ *Cumhuriyet*, 1 Kanunuevvel 1931.

¹⁴⁸ *Yeni Asır*, 21 Eylűl 1933.

Diktatör plan, bütün direktifleri belirli bir zümre elinde toplarken ; Demokrat Plan, ulusal iradenin bir ifadesi olan devletin ulusal bir programla ekonomik faaliyetleri düzenlemesi ve bu faaliyetlere hedefler göstermesi şeklindeydi. Türkiye Cumhuriyeti de buhran yıllarında uyguladığı devletçi planlarla bahsedilen ikinci şeklin örnek bir ifadesiydi¹⁴⁹.

Büyük Buhran ve Depresyon, her yerde devletin ekonomiye müdahalesini genişletmesine yol açmakta; güdümlü ve planlı ekonomi akımları güç kazanmaktaydı. Dirijizm ve plancılık eğilimlerinin Avrupa basınında ve iktisat literatüründe destek görmesi, Türkiye’de de yankılar uyandırmaktaydı¹⁵⁰.

1930 öncesi yabancı sermayenin Türk anonim şirketlerine¹⁵¹ sızarak¹⁵² ülkenin ekonomik çıkarlarına uygun davranışlar göstermemesi, 1930'lara kadar uygulanan liberal politikanın bir işe yaramaması, 1929 Ekonomik Buhranı'nın baş göstermesi gibi nedenler C.H.F.'nin siyasi ve ekonomik durumu gözden geçirmesine sebep verdi¹⁵³. Bu esnada devletin ekonomide daha ön plana çıkması gerektiği sezildi. Çünkü Anadolu'da yaşam şartları pek de iç açıcı değildi. Hayat pahalılıkları, tarımsal fiyatlardaki düşüşler, kredi borçları gibi bir çok ekonomik sebep, Türkiye’de yaşayan insanların sinesine çektiği dertlerdi.

---

¹⁴⁹ Nusret Kemal, “Bizim Planımız”, *Ülkü*, III/ 13 (Mart 1934), s. s. 17-18.

¹⁵⁰ Feridun Ergin, *Atatürk*, İstanbul Üni. yay., İstanbul, 1984, s. 193.

¹⁵¹ Kurtuluş Savaşı'nın kazanıldığı yıllarda yabancı sermayeye bir düşmanlık olmadığı, fakat kapitülasyon mantıklı sermayeye Türkiye tarafından soğuk bakıldığı, gelecek yabancı sermayenin ayrıcalık istemeden iş yapması gerektiği vurgulanmıştır. 1920-30 arasında kurulan Türk anonim şirketlerinde yabancı sermaye varlığı olduğunu kanıtlayan kitap, bunu belgelerle belirtmiştir. Bunun için bkn. A. Gündüz Ökçün, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Sermaye Piyasası Kurulu, 2. Baskı, Ankara, 1997, s. 5.

¹⁵² 1920-30 yılları arasında kurulan Türk anonim şirketlerinde yabancı sermayenin ortak olduğunu belirten Boratav, ekonomi alanında yabancı sermayenin Türk şirketlerine büyük sermayeler koyarak büyük karlar elde etmeye devam ettiklerini, Türk ortakların da komisyon aldığını vurgulamıştır. Bu atfı yaparken A. Gündüz Ökçü'nün çalışmasından faydalanmıştır. Boratav, bu yabancı sermayenin Cumhuriyetin ilk yıllarında kazanmaya devam ettiğini, ülke çıkarlarına uygun davranmadığını, bu durumun da devlet tarafından fark edildiğini fikir beyan etmiştir. Korkut Boratav, *Türkiye’de Devletçilik*, Savaş yay., I. Baskı, Ankara, 1982, s. 98.

¹⁵³ Boratav, *a.g.e.*, s. s. 97-98.

Nitekim M. Kemal Atatürk'ün, 17 Kasım 1930'da Ankara'dan hareket ederek, büyük bir Anadolu gezisine çıkması¹⁵⁴; Türkiye'deki iktisadi hayatta bir şeyler değiştireceği kesindi. Bu gezi, devrimci devlet adamı Atatürk'ün halkın sorunlarıyla bizzat karşılaşması ve dönemin aydınlarıyla bunları tartışması sonucu, Türkiye'yi ekonomik anlamda tam bağımsızlığa götürecektir olan, buhrandan kurtaracak olan prensibin doğmasına yol açtı. Çünkü C.H.F.'nin taşra örgütlerinin içine sızmış art niyetli kişilerin ceplerini doldurması, halkın sefalet içinde yaşaması, 1929 buhranının başlamasıyla da bu sefaletin büyük derecede artması, bizzat Atatürk tarafından yerinden ve daha net bir biçimde fark edildi.

Dönemin başbakanı İsmet Paşa da, devletçiliğin buhran yıllarında gerekli olduğunun altını çizerek, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin ancak bu yolla gelişebileceğini belirtti. Ona göre; Türkiye'deki sanayinin geliştirilmesi, ekonominin ilerlemesi için devletçilik prensibi müspet bir yoldu¹⁵⁵.

---

¹⁵⁴ İstanbul Liman Şirketi Müdürü A. Hamdi Başar, Atatürk'ün yanında ekonomi uzmanı olarak bu geziye davet edilmiş ve bunun üzerine bir anı kitabı yazmıştır. M. Kemal'in bu gezide halkın sorunları karşısında büyük burukluklar yaşadığını psikolojik bir tasvirle anlatan Başar, seyahat boyunca sıkı sık karşılaşılacak sorunlara, gezi ekibinde bulunan kimseler arasındaki ekonomik tartışmalara, kitabında yer vermiştir. Savunduğu iktisadi devletçilik anlayışının sonuna kadar arkasındadır. Buhrana çareler arayan A. Hamdi Bey buğday fiyatlarının düşüşleri üzerinde dikkatle durulmasını belirtmiş, köylünün üzerindeki vergi yüklerinin azaltılmasını fikir beyan etmiştir. Anadolu'da gidilen her yerde mahsulün düşüklüğü yüzünden buhran, vergilerden şikayet, idareden şikayet, hastalık, yolsuzluk, kredisizlik, mektepsizlik, bilgisizlik, tembellik, ahlaksızlık... dertlerinin ortak dertler olduğunu belirtmiştir. Gazi M. Kemal'in yaklaşık 5 aylık gezi boyunca canının çok sıkıldığını, burukluk ve üzüntü yaşadığını vurgulamıştır, Ahmet Hamdi Başar, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 67.

¹⁵⁵ Dönemin Başbakanı İsmet Paşa'nın Kadro Dergisi için yazdığı makalesinin bir bölümünde şu bilgiler yer almaktadır: "... Biz, iktisatta devletçiliği inkişaf için ve yeni düzeni kurmak için de feyizli ve müspet bir yol sayıyoruz. Demek istiyorum ki; yalnız müdafaa gibi muhafazakar bir noktai nazardan değil, ilerlemek ve inkişaf etmek gibi genişleyici politika içinde müspet ve en müessir vasıta sayıyoruz. Memleketin muhtaç olduğu sanayiye, devletin yardımcı nazareti ve hatta doğrudan doğruya teşebbüsü olmaksızın kurabilmeyi safdil olanlar düşünebilir. Asır, çok amansızdır. Seneler geçtikçe zamanın insafsızlığı azalmıyor. Zaman, her hududu aşacak kadar azgınlaşıyor. Geri ve eksik vesait içinde bırakılmış olan kahraman ve büyük bir milletin sanayisini ve iktisadi düzenlerini, devletin bütün vasıtaları ve imkanları ile bir an evvel vücuda getirmek, taşıdığımız vazifelerin en ağırı ve en mühimidir." Başvekil İsmet, "Fırkamızın Devletçilik Vasfı", *Kadro*, Sayı 22, Ekim 1933, s. 4.

Doğmakta olan Devletçilik prensibi, sadece 1929 Buhranı'na bir tepki değildi¹⁵⁶. Bunun yanında Osmanlı'dan miras kalan ekonomik teslimiyetçiliğe ve esarete bir tepkiydi.

Türkiye'de devletçiliğin tanımı şu şekilde yapıldı:

"... Bizim takip ettiğimiz devletçilik, ferdi mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha, memleketi memuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerde bilhassa iktisadi sahada devleti fiilen alakadar etmektir¹⁵⁷."

Devletçilikle birlikte, çalışmalara hız verildi. Ülkedeki tarım ürünleri fiyatlarındaki düşüşü dengelemek için bir kısım tarım ürünlerine taban fiyatı uygulanmaya başlandı. Böylece devlet, tarım ürünleri alıcısı olarak piyasaya girdi. İkinci aşama; bu ürünlerin işlenmesi için sınaî tesislerinin oluşturulması olacaktı¹⁵⁸.

---

¹⁵⁶ Devletçiliğin doğmasında, sadece 1929 Buhranı'nın tek bir neden olduğunu doğru kabul etmeyen yazara göre; "... Ekonomik kalkınmaya sıfırdan başlayan bir ülkede milli ekonominin kurulması, devletin korumacı ve öncü görevleri olmadan asla mümkün değildir. Devletçilik Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş tarihinden beri amaçlanan ve uygulanan ekonomi politikasıdır." Muharrem Tünay, "Atatürk Dönemi Ekonomi politikası", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*", III/7 (Kasım 1986), s. 246.

¹⁵⁷ Bu tarif 1931'deki Cumhuriyet Halk Fırkası programına aynen konmuş, sadece şu cümle sonu söyle bitmiştir: "... alakadar etmek, mühim esaslarımızdandır..." Afet İnan, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin I. Sanayi Planı 1933*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972, s. 23

¹⁵⁸ Şahin, *A.g.e.*, s. 55; 1933-1937 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı yürürlüğe konuldu. Plan, belirli büyüme hedefi tayin eden ve üretim, tasarruf, yatırım, dış ticaret, ulaştırma gibi faaliyetleri belli hedeflere varılacak surette düzenleyip ayarlamak isteyen planlar olmayıp; kamu kesimine ait yatırım programlarından ibaretti, bunun için bkn. Memduh Yaşa, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)*, İstanbul, 1980, s. 83; Planın uygulanması sonucunda, dünya ekonomik bunalımının ve zor iş koşullarının yarattığı tüm olumsuzluklara karşın, 16 fabrika çok kısa bir sürede kurularak üretime geçirildi. Özel kesimin hemen hemen hiç gitmediği Anadolu'nun belirli bölgelerine devlet, bu planla ulaştı, bkn. Karakayalı, *A.g.e.*, s. 60; Türkiye, SSCB'den sonra dünyada planlama uygulayan ilk ülke oldu. 1933'te hazırlanıp 1934-1938 arası uygulamaya giren, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, bu açıdan özgünlük taşımaktaydı. 1930'larda ortaya çıkan bu yeni anlayış, gerektiğinde devletçilik de yapılır; ama işadammının desteklenmesi esastır, gibi bir senteze vardı, bkn. Gülten Kazgan, *Tanzimat'tan 21.Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul Bilgi Üni. yay., İstanbul, 2002, s. 60.

Ayrıca Türkiye’de devlet, tarımsal gelişimin hızlanması için zirai alanda çalışmalar yaptı¹⁵⁹. Bu arada, bu çalışmalar yapılırken, mali bağımsızlığa hiçbir zaman gölge düşürülmedi¹⁶⁰.

Yapılan çalışmalarla milli gelirden yıldan yıla artış göze çarptı. Milli gelirin kişi başına düşen hissesi, 1933-34’te 73 lira 56 kuruş, 1934-35’te 78 lira 55 kuruş, 1935-36’da 82 lira 10 kuruştur¹⁶¹.

Türkiye, aldığı önlemlerle kısa vadede çözümler üretti. Devletçilik prensibiyle de uzun vadede ülke sorunları çözülmek istendi. Fakat Türkiye’de buhranın etkileri uzun sürdü. Çünkü bir taraftan Nazi Almanya’sı, diğer taraftan faşist İtalya’nın yarattığı huzursuzluklar ve ikinci bir dünya savaşına gidiş süreci derken; Türkiye, ekonomik takatinin çok üstünde bir orduyu devamlı surette ayakta tutmak zorunda kaldı¹⁶².

Sonuçta 1929 Ekonomik Krizi’nin baş göstermesi, Türkiye ekonomisini bir anafurun içine doğru götürünce; devlet tarafından tarımsal fiyatlara müdahalede edilmesi, kaçınılmaz bir hal aldı. Özellikle Ege İktisadi Mıntıkası’ndaki üzüm fiyatlarında 1929 Krizi’yle baş gösteren düşüşlere, devlet çeşitli müdahalelerde bulundu.

---

¹⁵⁹ Bizzat Atatürk’ün girişimleriyle 5.5.1925 tarihinde 20.000 dönüm arazi üzerin de bugünkü Atatürk Orman Çiftliği’nin temelleri atıldı. Bu çiftliğin başarısı üzerine 1939 yılında “Zirai Kombinalar İdaresi oluşturulup, bir yıl sonra idare, “Devlet Üretim Çiftlikleri Genel Müdürlüğü” adı altında katma bütçeli, tüzel kişiliği olan bir kamu kuruluşuna dönüştürüldü. Tarımın gelişmesi için 1935 yılında 2834 sayılı, Tarım Satış Kooperatifleri kanunu Atatürk’ün çabalarıyla yürürlüğe konuldu. 1932 yılından itibaren tahıl ve üzüm gibi bazı tarım ürünleri desteklenmeye başlandı. 1938 yılında “Toprak Mahsulleri Ofisi” kuruldu. Bunun için bkn. S.Rıdvan Karluk, *Türkiye Ekonomisi*, Beta yay., İstanbul, 1995, s. s. 103-104.

¹⁶⁰ Lord Curzon, Lozan’da Türkiye’nin kendi mali kaynaklarıyla birkaç yıldan fazla dayanamayacağını ve er geç Avrupa’ya avuç açacağını söyledi. Cumhuriyet Hükümeti, iktisadi bunalım ve durgunluk yıllarında, güç mali koşullara göğüs germek zorunda kaldı. Vergiler ağırlaştırıldı. Memurun eline geçen aylık maaş, azaltıldı. Ödenekler dikkatli bir denetim altında kullanıldı. Kamu hizmetlerinde fedakarlığa katlanıldı. Fakat mali bağımsızlığa gölge düşürülmedi. Feridun Ergin, *Atatürk*, İstanbul Üni. yay., İstanbul, 1984, s. 193.

¹⁶¹ T.C. Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisi, *Türkiye’nin Milli Geliri*, Başvekalet Matbaası, Ankara, 1937, s. 1.

¹⁶² Fehmi Yavuz, “ Cumhuriyet Türkiye’sinde Şehir ve Köy ”, *Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti*, İktisadi Kalkınmanın Sosyal Meseleleri, II. Konferans, İstanbul, 1963, s. 53.

II- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI'NIN İZMİR'DEKİ ÜZÜM İHRACATINA VE FİYATLARINA ETKİSİ

A- 1929 KRİZİ VE ÜZÜM İHRAÇ EDEN ÜLKELER

1929 Dünya Bunalımı'nın hem öncesinde hem sonrasında dünya kuru üzüm piyasasında kesin bir hakimiyet kurmuş olan yedi farklı ülke vardı. Bunlar Türkiye, Yunanistan, İspanya, Kaliforniya (ABD), İran, Avustralya ve Güney Afrika idi.

Türkiye'yi dünya piyasalarında rekabete sokan üzümler, çekirdeksiz üzümler ve korent üzümleri ile çekirdeği çıkarılmış iyi kalite üzümlerdi¹⁶³. Öyleyse bu türler üzerine üretimlerini yoğunlaştıran Kaliforniya, Avustralya ve Yunanistan Türk üzümlerinin dış piyasadaki en esaslı rakipleri idi¹⁶⁴.

1. Kaliforniya (ABD)

1930 yılında Kaliforniya'nın kuru üzüm üretimi 195.000 tondan 152.400 tona düştü¹⁶⁵. Böylece 1930 yılında bu bölgenin üzüm üretimi azaldı. 1931 yılında ise tüm dünyada üzüm üretimi, diğer yıllara oranla % 30 oranında azaldı. Amerika'da da o

¹⁶³ “İzmir Piyasasında Üzüm Hakkında Ahkamı Umumiye”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/ 7-8 (Temmuz-Ağustos 1930), s. 490.

¹⁶⁴ “Dünyanın en mühim kuru üzüm ihracatçısı ülkeler; Türkiye, Kaliforniya, Avustralya ve Yunanistan'dır. Bu dört ülke, dünya kuru üzüm istihlakinin(tüketiminin) %85'ini ve dünya çekirdeksiz kuru üzüm(sultana) istihlakinin de % 90'ını temin eder. Bu dört müstahsil ve ihracatçı ülkeden maada Rusya, İran, Cenubi Afrika ve Kıbrıs'ın da kayda değer kuru üzüm ihracatları vardır... Bu dört ülkeden (Türkiye, Yunanistan, Avustralya, A.B.D.) Türkiye ile Yunanistan hemen münhasıran (özellikle) çekirdeksiz kuru üzüm (sultana) ihraç ederler. Avustralya kuru üzüm istihsalat (üretim) ve ihracatın takriben % 85'i sultanadan ve ancak % 15'i razakıdan ibarettir. Kaliforniya'ya gelince, Amerikan rekor ve dış ticaret istatistiklerinde çekirdeksiz kuru üzümler ile razakılar birbirinden tefrik (ayrıt) edilmemektedir. Maamafı, hususi istatistiklerden anlaşıldığına göre, Kaliforniya'daki kuru üzüm istihsalinin büyük bir kısmı, yani aşağı yukarı % 75'i çekirdeksiz kuru üzümlerden müteşekkildir. Müstehlik ülkelerin ithalat istatistiklerinde de çekirdeksiz kuru üzümler ile razakı cinsi birbirinden tefrik olunmadığından, raporumuzda kuru üzüm tabiri, hem çekirdeksiz kuru üzümlere hem de razakılara teşmil olunmuştur. Korent üzümleri (kuş üzümleri) ise ayrı bir zümre teşkil etmektedir.” Fritz Baade, *Kuru Üzüm-Ekonomimizin İnkişaf İmkanları-Mayıs 1936 Tarihli Rapor*, T.C. İktisat Vekaleti Neşriyatı, Ulus Basımevi, Ankara, 1937, s. s. 10-11.

¹⁶⁵ “Cihan Kuru Üzümleri”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VI/4-5 (Nisan-Mayıs 1931), s. 225.

yıl üretim, noksandı¹⁶⁶. Kaliforniya bağlarında 1931 yılında, bağların büyük bir kısmı işletilemedi. Burada bağların 1931 yılı vaziyeti, 1929 yılıyla kıyaslandığında % 13 aşağıdaydı. Mahsul, özellikle buhran yıllarında gün geçtikçe azalmaktaydı¹⁶⁷.

1932 yılı Kaliforniya üzümlerinin rekoltesi 727 bin ton taze üzüm olacağı tahmin edilmekte; ve 1931 yılından daha fazla bir rekolte doğacağı belirtilmekteydi¹⁶⁸. 1932 yılında kurutulmaya tahsis edilen Kaliforniya yaş üzüm miktarı 1.117.000 tondur. 1931'de bu rakam 775 bin, 1930'da 1.307.000, 1929'da 1.098.000 tondur¹⁶⁹. Üretilen şaraplık üzüm miktarı 1932'de 76 bin ton civarındaydı. Bu rakam, 1931'de 316 bin, 1930'da 86 bin, 1929'da 419 bin tondur¹⁷⁰. Kaliforniya'nın 1932 yılı üzüm rekoltesi ise 229.100 tondur. 1931'de bu rakam, 142.700, 1930'da 174.300 tondur¹⁷¹. Kısaca o dönem, dünyanın en büyük kuru üzüm üretici ülkesi, Amerika'ydı.

Kaliforniya'da kuru üzüm ihracatı, 1928-29 yılında 100.000 tonluk bir rekor kaydederek; I. Dünya Savaşı'ndan önceki ihracatın 12 misline çıktı. Fakat Kaliforniya ihracatı, 1929-30 rekolte senesinden 1932-33 rekolte senesine kadar olan zaman süresince ortalama olarak 55.000; hatta 1935 senelerinde ancak 42.000 ton yapıldı. Bu gidişatla birlikte buhran yıllarında Türkiye ihracatı, Kaliforniya'yı geçerek dünyada birinci sıraya oturdu. Çünkü Kaliforniya'da önceleri kuru üzüm üretilen sahalarda sofralık üzüm üretilmeye başlandı. Ayrıca genel üretim, buhran yıllarında çok geriledi. İşte bu sebeplerden dolayı Türkiye, 1929 Ekonomik Bunalımı sırasında dünya üzüm ihracatında birinci sıraya çıktı.¹⁷²

---

¹⁶⁶ *Anadolu*, 14 Mayıs 1931.

¹⁶⁷ *Hizmet*, 2 Haziran 1932.

¹⁶⁸ *Hizmet*, 1 Ağustos 1932.

¹⁶⁹ *Hizmet*, 11 Teşrinisani 1932.

¹⁷⁰ *Anadolu*, 11 İkinci Teşrin 1932.

¹⁷¹ *Yeni Asır*, 20 Mart 1933.

¹⁷² Baade, *A.g.e.*, s. 32.

2. Avustralya

İzmir çekirdeksiz kuru üzümünün önemli rakiplerinden Avustralya'da; 1930-31 rekoltesi fena bir vaziyetteydi. Kendisinin en büyük üzüm piyasası olan İngiltere piyasasına o yıl yeterince üzüm ihraç edemedi. Tabii olarak rakip piyasalar bu durumu sezindi. Hem 1929 krizi, hem mahsuldeki aşırı noksan, bu dönemde Avustralya üzümü için büyük bir buhranın oluşmasını sağladı¹⁷³.

Avustralya'nın 1932 yılı kuru üzüm mahsulü 34 bin ton civarında olduğu tahmin edildi¹⁷⁴. 1933 yılı rekoltesi ise 70 bin ton tahmin edildi. Ülkenin 1932 senesi toplam rekoltesi 57.500 ton tuttu. Avustralya'nın 1933 senesi üzüm mahsulü, 1932'ye kıyasla 12.500 ton fazla olacağı tahmin edildi. Ayrıca Avustralya'nın 1931 yılı ihracatı 15 bin ton civarındaydı. 1933'te ise bu rakam genellikle İngiltere'ye olmak kaydıyla 30 bin tonda¹⁷⁵. Üzüm mahsulünü 1933'te yarı yarıya artıran ülke, ihracatını da iki katına çıkardı. Avustralya'nın 1934 yılı rekoltesi de 33.500 ton olarak saptandı¹⁷⁶.

1932-34 yılında ortalama rekoltesini 50.000 tona çıkararak Avustralya, Türkiye kuru üzüm rekoltesinin ortalama seviyesine yetişti. Buhran yıllarında ülke üzümü hem rekoltelede hem de ihracatta iniş-çıkış göstererek, İzmir üzümünün ciddi bir rakibi olmayı başardı¹⁷⁷.

3. Yunanistan

Türkiye'nin bir diğer önemli rakibi olan Yunanistan'da ise bağıcılık, buhranlı yıllarda önemli sıkıntılar geçirdi. Yunanistan'da üzüm üreticisi büyük bir bunalım

---

¹⁷³Yunanistan Ticaret Başkanlığı'na gelen raporda, Avustralya üzümlerinin noksan olmasıyla, Avustralya'nın en büyük pazarı olan İngiltere piyasasında istihlak açığı olmasına sebep olduğunun altı çizildi. "Yunanistan Üzümcülüğü", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/9 (Eylül 1932), s. 457.

¹⁷⁴ *Hizmet*, 5 Ağustos 1932.

¹⁷⁵ *Yeni Asır*, 18 Mayıs 1933.

¹⁷⁶ *Anadolu*, 14 Ağustos 1934.

¹⁷⁷ Bade, *A.g.e.*, s. s. 62-64.

yaşadı. Hatta bu yüzden Yunanistan'ın İlyos ve Pirgos kasabalarındaki üzüm üreticileri, Yunanistan kuru üzümünün geçirdiği buhran karşısında hükümetin önlem almasının gerekliliğini göstermek için büyük bir miting düzenledi¹⁷⁸. Amaçları, seslerini hükümete duyurmaktı.

1932 yılında Yunanistanlı bağcılar, mahsulün para etmemesi ve satılmaması dolayısıyla bir mazbata hazırlayıp hükümete gönderdi. Yunanlı bağcılar, o kadar zor durumdaydı ki; yiyecek ekmek bile bulamadıklarını, acz içinde kaldıklarını yazdıkları raporda belirttiler¹⁷⁹. Halbuki o yıl Yunanistan, Avustralya üzümünün az olması sebebiyle de çok iyi ihracat yapmaya başladı. Hatta yaş üzüm mahsulü bir yıl öncesine nazaran 1932'de daha fazlaydı¹⁸⁰.

Daha sonra Yunanistan 1932'de ilk defa Viyana'ya da üzüm ihraç etti. Satışlar iyi gitmeye başlayınca çiftçinin de tüccarın da yüzü gülmeye başladı¹⁸¹. Yaş üzüm ihracının gerçekleştirilmesi, buhran yaşayan Yunan üzümünün nefes alması demektir.

Yunanistan, buhran döneminde üzümünün elde kalmaması için yaş üzüm ihracından başka çareler de aradı. Yunan hükümeti üzümlü ekmeklerin piyasaya sürülerek tüketiminin de zorunlu kılınması için kanun hazırladı¹⁸². Önce Atina ve Pire'de uygulanacak sistemde, 300 dirhem ekmek alan halk, aynı zamanda 100 dirhem üzümlü ekmeği de almaya mecbur tutuldu¹⁸³. Kanunun kabulüyle üzümlü ekmek yemeyi mecbur hale getiren Yunanistan, 12 milyon kilo civarında üzümü iç piyasada tüketmeyi amaçladı¹⁸⁴.

Buhran yıllarında sıkıntılar yaşayan, Yunanlı bağcının ürettiği çekirdeksiz kuru üzümün Yunanistan'da maliyet fiyatları şu şekildeydi:

---

¹⁷⁸ *Anadolu*, 1 Ağustos 1930.

¹⁷⁹ *Hizmet*, 12 Teşrinievvel 1932.

¹⁸⁰ *Hizmet*, 16 Teşrinievvel 1932.

¹⁸¹ *Hizmet*, 8 Teşrinisani 1932.

¹⁸² *Hizmet*, 15 Teşrinisani 1932.

¹⁸³ *Anadolu*, 22 İkinci Teşrin 1932.

¹⁸⁴ *Hizmet*, 22 Teşrinisani 1932.

Yunanistan'da bir dönüm bağın senelik kirası 3.000 drahmi, budama ücreti 400, bugaz açma ücreti 180, çapa ücreti 600, göz taşı satın almak ve mahlulünü serpmek ücretleri ve toplamak masrafı 730, nakliyesi 150, toplam 5.060 drahmiydi. Her ton kuru üzümün 7200 drahmiye satılması gerekirdi. Çünkü Yunanistan'da bağcı, üzümün maliyet fiyatından % 40 civarında bir kar temin etmedikçe ki eğer zorda kalmazsa, üzümü tüccara satmazdı¹⁸⁵. Haliyle ekonomik buhran yıllarında, kar oranı değişiklik arz etti.

Yunanistan hükümeti, buhran yıllarında işi sıkı tutarak; üzüm ve incirlerinin ihracatı için, ulusal bankaları ile ciddi bir teşkilatlanma içine girdi. Pek tabi bu durum, yarıştığı diğer ülkelere ve özellikle İzmir üzümüne karşı bir avantaj olabilirdi¹⁸⁶. Yunanistan'da devletin de desteğiyle bağcılık ayakta kalmaya çalışmaktaydı.

I. Dünya Savaşı öncesine kadar Yunanistan'ın korent üzümleri, sultanilerine nazaran daha büyük önem arz etti. Fakat özellikle de 1926-30 dönemlerinde korent üzüm üretimindeki düşüş ve sultanije üretimindeki yükselişle birlikte sultaniyelerin de Yunanistan ekonomisi için önemi arttı. Aslında korent üzümlerinin fiyatlarının yükseltilmesiyle, genellikle pasta ve çörek imalinde kullanılan korent üzümlerinin yerine kuru üzüm tercih edilmeye başlandı. Böylece Yunanistan yavaşça dünya kuru üzüm piyasasında adından söz ettirmeye başladı. Dünya kuru üzümçülerinin önemli pazarlarından İngiltere'ye 1932-33-34 yıllarında ihracatını da artırdı. Böylece İngiliz pazarına hakim olan Avustralya ve Türkiye ihracatçılarına karşı, buhran yıllarında rakip olmayı başardı¹⁸⁷.

Yunanistan'ın sultanije üzümü üretimi, 1927'de 13.230 tonken, bu rakam 1929'da 19.900 ton ve 1930'da da 24.500 tona çıktı¹⁸⁸.

---

¹⁸⁵ “Yunanistan'da Kuru Üzüm, İncir, Pamuk, Palamut, Zeytinyağı ve Afyon Mahsullerinin Maliyet Fiyatları”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, IV/6 (Haziran 1929), s. 164.

¹⁸⁶ *Anadolu*, 17 Mayıs 1931.

¹⁸⁷ Baade, *A.g.e.*, s. s. 77-80.

¹⁸⁸ “Cihan Kuru Üzümleri”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VI/ 4-5 (Nisan-Mayıs 1931), s. 225.

Yunanistan'ın Korent üzümleri ise, ülke içinde dış piyasada rağbet gören önemli bir tarım maddesiydi. Yunanistan'ın 1930 Korent üzüm rekoltesi, 1.121.520 tondu. Dışarıya ise 1930'da 63.350 ton, 1928 yılında ise 66.000 ton ihraç edildi¹⁸⁹. İhracat mevsimi olan 11 Eylül 1932'den 31 Mayıs 1933 tarihine kadar ise; 133.798.015 Venedik litresi korent üzümü ihraç eden Yunanistan, bir önceki dönem 125.625.000 Venedik litresi, ondan bir önceki dönem ise 150 milyon Venedik litresi ihraç etti¹⁹⁰.

1932 yılı Yunanistan üzüm rekoltesi, 140-155 bin ton tahmin edilmekteydi. Bir önceki sen ise bu rakam 75 bin ton kadardı¹⁹¹. Yunanistan'da bağların büyük bölümünde hastalık görülmesi beklenen rekolteyi azalttı¹⁹².

4. Diğer İhracatçı Ülkeler

Dünyanın diğer kuru üzüm ihracatçılarından İspanya ise; Türk üzümlerinin Kaliforniya, Avustralya, Yunanistan üzümleri kadar büyük bir rakibi değildi. Kesin bir rekolte tahmini yapılmamakla birlikte İspanya, 1933 ve 1934 yıllarında ortalama 10.000 ton kadar ihracat yaptı. İspanya razakı cinsi kuru üzümünün pazarları ise İngiltere ve Fransa'ydı. Diğer Avrupa ülkelerine de az miktarda ihraç yapan İspanya, özellikle de Noel Kutlamaları'nda İngiltere ve Fransa'ya önemli miktarda lüks kuru üzüm ihracı yapardı¹⁹³.

Cenubi (Güney) Afrika kuru üzüm ihracatı ise; sadece Türkiye, Kaliforniya, Avustralya gibi ilk üç sıradaki büyük ihracatçı ülkeler değil; İspanya, İran, Yunanistan gibi orta dereceli ihracatçı ülkelere bile sonra gelmekteydi. Zaten Güney Afrika, yegane piyasası olan İngiltere'ye genelde yaş üzüm ihraç eder; hatta bundan kuru üzüme göre daha çok kazanırdı. Buhran yıllarında Türk kuru üzümünün asla ciddi bir rakibi olamadı. İran kuru üzümleri ise, Alman ve İngiliz piyasalarında

---

¹⁸⁹ *Anadolu*, 10 Temmuz 1931.

¹⁹⁰ *Yeni Asır*, 11 Haziran 1933.

¹⁹¹ *Hizmet*, 5 Ağustos 1932.

¹⁹² *Hizmet*, 29 Ağustos 1932.

¹⁹³ Baade, *A.g.e.*, s. s. 82-83.

buhran yıllarında birden çok fazla bir şekilde görülmesiyle önemini artırdı. Kalite itibariyle Türk üzümlerinden çok daha aşağıda seyreden İran üzümünün genel piyasası da Rusya'daydı. Koyu rengi ve mayhoş tadıyla, bu piyasada tutunmaya çalışan İran üzümü, buhran yıllarında birdenbire Avrupa pazarlarına ihracını artırdı; birdenbire de düşürdü. Türk üzümünün ciddi rakiplerinden biri olamadı¹⁹⁴.

5. Genel Bir Karşılaştırma

Dünyanın en büyük kuru üzüm ihracatçılarının 1932-35 yılları arasındaki üzüm rekolteleri ise, şu şekilde gerçekleşti:

Tablo 3: 1932-35 Yılları Arası Belli Başlı Ülkelerin Üzüm Rekolteleri

	1932	1933	1934	1935
	<u>Bin Ton</u>	<u>Bin Ton</u>	<u>Bin Ton</u>	<u>Bin Ton</u>
Türkiye	65	62	50	75
Kaliforniya	272	182	176	190
Yunanistan	27	29	17	25
Avustralya	45	68	42	48

Kaynak: "Ege'nin 1935'de Ekonomik Durumu-Üzüm", *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, II/1 (Ocak 1936), s. 18.

Türkiye'deki İktisat Vekaleti'nin 1937'de belirttiği raporda ise; dünyanın büyük üzüm ihracatçısı ülkelerinin rekolte durumları ve ihracatları hakkında şu saptamalarda bulunuldu:

---

¹⁹⁴ A.g.y., *A.g.e.*, s. s. 70-74.

“...Bu dört ülkenin (Türkiye,A.B.D.,Yunanistan,Avustralya) umumi harpten evvelki kuru üzüm istihsalatı, vasati olarak 141.000 ton idi. Bunun da takriben 54.000 tonu, yani %38’i Türkiye’ye ait idi.

Son senelerde (1932-35) ise bu dört ülkenin umumi istihsalatı (üretimi) umumi harpten evvelki istihsalatın iki misline, yani 300.000 tona baliğ olmuştur. Türkiye istihsalatı ise, bu üç yıl içinde vasati 64.000 tona baliğ olduğundan binnetice dünya kuru üzüm istihsalatındaki hissemiz % 38’den % 21’e gerilemiştir. Bu gerilemede Kaliforniya ve Avustralya gibi iki rakip memlekette seri inkişaf amil olmuştur. Kaliforniya umumi harpten evvel, 65.000 ton tutan istihsalatını, 1935’te 158.000 tona çıkarabilmiştir. İstisnai bir rekolte senesi olan 1932 yılında ise, bu ülkenin istihsalatı umumi harpten evvelki istihsalatının üç mislinden daha fazlasına yükselmişti.

Avustralya’ya gelince, umumi harpten evvel 6.000 ton istihsal ederken, bu istihsalini aşağı yukarı yedi misli artırarak 1935’de 44.000 ton gibi bir miktara çıkarabilmiştir...

Memleketimizin kuru üzümçülüğü, harbin tesiri ile büyük ziyanlar gördüğü sıralarda bu iki rakip ülke, istihsallerini artırdıktan başka mühim derece de kar da temin edebilmişlerdir. Cihan harbinde memleketimizin dünya piyasalarından çekilmesinden dolayı, mühim müstehlik memleketler ve bilhassa İngiltere piyasası, senelerce üzüm ihtiyacını temin etmekten aciz kalmıştır. Bu suretle İngiltere’deki kuru üzüm fiyatları, umumi harpten evvelki fiyatların üç misline baliğ olmuş ve bu fırsattan istifade eden Kaliforniya ve Avustralya, bu müstehlik piyasanın yegane satıcısı sıfatı ile artırdıkları istihsalat için, senelerce yüksek fiyat elde edebilmişlerdir. Her iki memleket bu fırsattan istifade ederek, harbi takip ederek yalnız istihsallerini miktar itibariyle artırmakla iktifa etmemişler, harbi takip eden seneler için rekabet hususunda kendilerini techiz dahi etmişlerdir(eksiklerini tamamlamışlardır). Mesela Avustralya, umumi harp esnasında elde etmiş olduğu kazançlarla, kuru üzüm sahalarına muktezi irva ve iska (gereken sulama) ikmal etmiş ve Kaliforniya ise; kuru üzüm istihsal ve manipülasyonuna ait bilcümle mesaili cezri

(radikal meseleyi) ve fenni bir surette halledebilmek, müstahsilleri modern metotlar alıştırmak ve maliyet fiyatlarını modern bir şekilde indirebilmek için; bir takım büyük enstitüler meydana getirmişti...

Umumi harpten evvel ülkemiz, cihan piyasasının en mühim ve en kuvvetli kuru üzüm müteahhidi idi. Kaliforniya istihsalatının bizden fazla olmasına rağmen umum istihsalatının % 87'si Birleşik Amerika dahilinde istihlak edildiğinden bu suretle ancak % 13'nü yani 8400 tonunu ihraç ederek kuru üzüm ihracatımızın ancak beşte birine varabiliyordu. Memleketimiz o zaman gerek miktar gerek kalite itibari ile dünya kuru üzüm ihracatında büyük bir farkla en başta geliyordu. Diğer bütün rakip memleketler bizden sonra pek geride gelmekle beraber hiçbirinin bizimki gibi iyi çalışan ihracat teşkilatı yoktu. Umumi harbin neticesi olarak, memleketimizin karşısına iki büyük ve tehlikeli rakip çıkmıştır. Kaliforniya 1933'e kadar bizden fazla ihracat yapmış ve Avustralya kuru üzüm ihracatı da bazı yıllarda ihracatımız ile baş başa gitmiştir¹⁹⁵.

Buna göre; Anadolu'da kuru üzüm üretimi 1. Dünya Savaşı'ndan açıkça etkilendi; hatta piyasadan elini eteğini çekerek, meydanı Birleşik Amerika ve Avustralya'ya bıraktı. Geline süreçte bu ülkeler, çekirdeksiz kuru üzümde hem teknolojilerini, hem bilgi birikimlerini, hem üretim değerlerini, hem de ürün kalitelerini geliştirdi. Öyle ki Türk üzümü kalite olarak diğerlerine oranla daha üstünken ve daha çok ihraç edilirken 1. Dünya savaşı sonrası tersi istikamette bir gidiş oldu. Anadolu işgal altına uğramışken İzmir gibi üzümün can damarı memleket yaklaşık üç yıl boyunca Yunan işgalinde kalmışken, gelişme mümkün olamayacaktı. Türkiye'de, Cumhuriyet kurulduktan sonraki dönemlerde üzüm meyvesinde gelişme kayda değerdi. Buhran yıllarına gelindiğinde de varolan sıkıntılar büyüdü.

İktisat Vekaleti Raporu'nun verdiği bilgide buhran yıllarında; Amerikan ihracatının Türk ihracatının önüne geçtiği yönündeydi.

---

¹⁹⁵ A.g.e., s. .s. 12-14-15.

Fakat İzmir Tecim ve Endüstri Odası'nın 1936 tarihli raporu; her ne kadar dünya kuru üzüm üretiminde, birinci sırada yer alan Kaliforniya, üretimde buhran yılları boyunca başı çekse bile; dünyanın en büyük üzüm üreticisi olsa bile Türkiye'nin ihraç işinde dünyada genellikle birinci sırayı kimseye bırakmadığının¹⁹⁶ altını çizmekteydi. Yine İktisat Vekaleti'nin raporunda belirtilen hususta, Amerikan rekolte ve dış ticaret istatistiklerinde, Amerikan çekirdeksiz kuru üzümüyle razakı cinsinin ayırt edilmeden yansıtıldıkları da belirtilmekteydi¹⁹⁷.

Bu durumda; dünyada çekirdeksiz kuru üzüm üretiminin dünyada en çok Amerika'da yapıldığı kesindi. Ayrıca I. Dünya Savaşı'ndan önce Türk üzüm ihracatının açık farkla dünyada lider olduğu kesindi. Her ne kadar o yıllarda Kaliforniya rekoltesi yine Türk üzüm rekoltesinden yüksek olsa bile, Amerika'da üzüm daha çok iç piyasada tüketilmekteydi. I. Dünya Savaşı'nın meydana gelmesi ve onun en büyük getirisi 1929 Krizi'nin baş göstermesiyle İzmir'de çekirdeksiz kuru üzüm, eski günlerini arar oldu. İhracatta, rekoltede, hatta fiyatlardaki düşüklüklerin temel sebebi, bu noktada baş göstermekteydi. Fakat 1933 yılından sonra Türk üzümleri dünya ihracatında yavaş yavaş birinci sıraya oturdu. Çünkü ABD, buhran dolayısıyla az üretim yaptı. Ürettiğinin bir çoğunu da sofralık olarak iç piyasada tüketti. Ayrıca Türkiye devleti üzüm piyasasında bir çok önlem aldı.

B- 1929 KRİZİ VE İZMİR'İN ÇEKİRDEKSİZ KURU ÜZÜM İHRACATI

1. Üzüm İhracatı ve İhraç Yapılan Ülkeler

Yaş meyve, özellikle de üzüm üretimi ve ihracatı, müstakbel Türk ekonomisinin temel taşlarından birini teşkil etmekteydi¹⁹⁸. Çekirdeksiz kuru üzüm, Türkiye dış ticaretinde her zaman ikinci ya da üçüncü derecede yer alan bir maddeydi. Ankara'daki Üzüm Kongresi'nde dönemin Ekonomi Bakanı Celal Bey'in

¹⁹⁶ "Ege'nin 1935'te Ekonomik Durumu-Üzüm", *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, II/1, (Ocak 1936), s. 18.

¹⁹⁷ Baade, *A.g.e.*, s. 12.

¹⁹⁸ Yunus Nadi, "Bir Zenginlik Haznemiz: Yaş Meyve Ticareti", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1931.

de dediği gibi; yılda ortalama 8 milyon lira getiren üzüm ihracatının yılda 19 milyon getirdiği de olurdu. Bu önemli ihraç maddesinin üstünde önemle durulmalı, gerekli çalışmalar yapılmalıydı¹⁹⁹.

Dünya meyve piyasalarında dünyaca ünü olan İzmir Mintikası'nın, üzümü de Ege Mintikası'nın önemli bir ihracat maddesiydi. İzmir çekirdeksiz kuru üzümünün senelik ihracat değeri, mintikanın diğer genel ihracat değerlerine nazaran % 17-20 derecesinde, yani 14-20 milyon lira arasındaydı²⁰⁰. Başka bir hesapl; 1932- 1935 yılları arasında Türkiye'nin makine ithalatı ortalama 9.2 milyon Türk lirasıydı. Ülkenin bu yıllar arasındaki çekirdeksiz kuru üzüm ihracatı ise, ortalama 8.3 milyon Türk lirasıydı²⁰¹. Neredeyse makine ithalatındaki gider kadar, kuru üzüm ihracı yapılmaktaydı.

Dünya meyve piyasalarında; lezzet, renk ve tatlılığıyla dünyaca ünlü bir şöhreti olan İzmir üzümleri, İzmir Limanı'nın genel ihracatının % 17-20'sini teşkil ederdi. Üzüm ihracı nedeniyle, her sene İzmir'e 12-15 milyon lira girerdi²⁰².

İzmir çekirdeksiz kuru üzümlerinin başlıca alıcıları yıldan yıla ithalatları değişse de bu alıcılar, İngiltere, Almanya, Hollanda ve Orta Avrupa ülkeleriydi²⁰³.

İzmir üzümü sadece Kuzey Avrupa'ya değil, Mısır gibi Kuzey Afrika ülkelerine de ihraç edilir ve rakip ihracatçı ülkelerle burada da yarışır. İskenderiye Limanı'na gelen yaş üzümün % 5'lik bölümü İzmir'den gelirdi²⁰⁴. İzmir'de

---

¹⁹⁹ “Üzüm Kongresi”, *Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu*, Yıl 6, No:4, Nisan 1937, s. 4.

²⁰⁰ “İzmir İktisadi Mintikası'nın Ticari Faaliyeti ve Umumi Harpten Evvele Nazaran Mukayesesi”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/3 (Mart 1930), s. 129.

²⁰¹ Nail Oraman, “Bağların Islahı”, *Gediz*, Sayı 38, Haziran 1940, s. 2.

²⁰² *Cumhuriyet*, 3 Teşrinisani 1931.

²⁰³ “Ege'nin 1935'te Ekonomik Durumu-Üzüm”, *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, II/1 (Ocak, 1936), s. 16.

²⁰⁴ *Ahenk*, 5 Ağustos 1929.

Büyük bir sermaye ile ihracat yapan İzmirli üzüm ihracatçılarının en büyük piyasası ise, dünyanın en büyük üzüm piyasaları olan İngiltere ve Almanya piyasasıydı. Hamburg ve Londra piyasalarıydı²⁰⁵.

İzmirli üzüm ihracatçılarının tam anlamıyla bir birlik oluşturduğu da görülmemektedir. Bu durum aralarındaki rekabet ve çekişmelerle birlikte, borsadaki üzüm fiyatlarının düşmesine büyük bir etkendi. Rakip ihracatçı firmalar ise birlik halindeydi²⁰⁶.

1931 yılına gelindiğinde İzmir'in en önemli üzüm piyasalarında, buhranın etkileriyle birlikte sorunlar yaşandı. Bu sorunlar ister istemez İzmir'in üzüm ihracatını etkiledi.

İstanbul Ticaret Borsası'ndan İzmir Ticaret Borsası'na, 1931 yılının üzüm mevsiminin ortalarında önemli haberler geçildi. Buna göre; Amerika bağlarındaki tahribat nedeniyle İzmir üzümünün dışarıda iyi para edeceği belirtildi²⁰⁷. Zaten o yıl İzmir üzümü de iyi vaziyetteydi²⁰⁸. Fiyatların da bu sebeple yüksek olacağı tahmin

---

²⁰⁵ “Maruf İzmir ihracat firmalarından her birinin senede takriben 5000 ton kuru üzüm muamelesi olmaktadır. Böyle bir muamele üzümün kilosu için 15 Kuruşluk bir ihracat fiyatı hesap olunursa, 750 bin Türk Lirası'na baliğ olur...Kuru üzümün mühim müstehlik memleketlerde satışı dahi, ihracatçıların zati sermayelerine lüzum göstermektedir. Büyük firmalar halen başlıca müstehlik memleket olan Almanya'da, kısmen orta ve küçük şehirlere kadar uzayan bir acente şebekesi bulundurmaktadır. Umumiyet itibari ile İzmir ihracatçı firmalarının bilhassa Almanya ve İngiltere gibi en mühim ülkelerdeki istihlak ve rekabet şeraiti hakkında çok mükemmel istihbaratı vardır...İzmir'in kuru üzüm ihraç eden firmaları pek çok değildir... Muamelelerin kısmi azami 15 kadar firma tarafından yapılmaktadır ki bunlardan her biri seneliği 1000 ila 5000 ton, yani İzmir kuru üzüm ihracatının %2 ila %10'u nispetinde bir satış yapmaktadır...Bu 15 büyük firmadan maada kuru üzüm ihracatı ile iştigal eden 15 kadar da nispeten küçük firma vardır... Bir firmanın markası haiz olduğu şöhret manevi maddi bakımdan, kuru üzüm ihracatında büyük bir rol oynamakta olduğu içindir ki bunların muhafazasına büyük bir ehemmiyet verilmektedir... İzmir firmaları, büyük sermayeli ve muteber firmalar oldukları halde hiçbiri, yalnız başına Türk kuru üzüm ihracatının tezyidinde amil olacak derecede değildir. Bunlar münferiden çalıştıkları için propaganda teşkilatı vücuda getirmemişlerdir... halbuki gerek Kaliforniya'da gerek Avustralya'da üzümlerin ihracı mühim derecede merkezileştirilmiştir...”Bade, *A.g.e.*, s. s. 119-120-121.

²⁰⁶“Muhtelif İzmir ihracatçılarının baisse politikasının umumi fiyat seviyesini ne derece bozmuş olduğu katiyetle tespit olunamaz. Yalnız muhakkak olan bir şey varsa o da, son zamanlara kadar Türkiye'nin, dünyanın üç büyük kuru üzüm ihracat ülkeleri arasında fiyatların tanzimini tamamıyla serbest bırakan bir ülke olmasıdır. Böyle bir vaziyetin baisse manevralarına imkan ve fırsat vermesi tabiidir.” *A.g.e.*, s. s. 122-123.

²⁰⁷ *Anadolu*, 16 Ağustos 1931.

²⁰⁸ *Anadolu*, 18 Ağustos 1931.

edildi²⁰⁹. Yine 1931 yılında; İngiltere gümrük resimlerini yükseltmeye başladı, limanlarına gelecek incir ve üzümlerden de ağır vergiler almak için düzenlemeler yaptı²¹⁰. İthal men edilen maddelerin listesinde üzüm de geçmekteydi²¹¹.

Almanya'nın 1931 yılının ortalarında yaşadığı büyük para krizi, Almanya'yı tedbirler almaya götürdü. Hükümet, Almanya'ya girecek malların önemine göre üç çeşit döviz kategorisi düşündü. C kategorisine dışarıdan girecek olan kuru yemiş de girdi. Bu durum özellikle Hamburg Limanı'na üzüm ihracatı yapan İzmir'i yakından ilgilendirmekteydi. Hamburg piyasasından tüm Kuzey Avrupa'ya dağıtılan Türk üzümü, tehlikeye girmemeliydi ki üzümün tam mevsimiydi. O zaman Almanlar ile anlaşmalı ve üzüm fiyatlarının zarar görmemesi için uğraşılmalıydı²¹². Gerçekten de 1. Dünya Savaşı, Versay Anlaşması, Büyük Bunalım derken, birbirini tetikleyen bu olaylar, neden-sonuç zinciri halkası ile İzmir'deki üzüm fiyatlarını da risk altına soktu.

Almanya piyasası, Türk üzüm ihracatının can damarıydı. Türk üzümünün dışarıda en büyük piyasasıydı. Almanya'nın kuru meyve ithaline yeni gümrük resimleri koymayı düşünmesi bile, Türk üzümçülerinin yüreğini ağzına getirdi. Hemen Almanya'ya bu konu ile ilgili teşebbüsler başlatıldı²¹³.

Bu arada üzüm satışı da dış ülkelere yapılmaya devam etmekteydi. 2 Kasım-3 Aralık 1931 tarihleri arasında Fransa, İngiltere, Kuzey Almanya, Bulgaristan, Amerika, Romanya, İtalya ve Mısır'a 3.695.455 kilo üzüm ihraç edildi. Mevsim başından 3 Aralık' a kadarki süreçte yapılan ihracat miktarı ise; 19.082.814 kiloydu. İhracat mevsiminin hararetli kısmı sona ermek üzereydi²¹⁴.

Ege mıntikasının en iyi (aliyülala) cins çekirdeksiz üzümünün en büyük müşterisi Çekoslovakya'ydı. Çekoslovakya, en iyi cins İzmir üzümünden her yıl 4

---

²⁰⁹ *Anadolu*, 21 Ağustos 1931.

²¹⁰ *Anadolu*, 29 Teşrinisani 1931.

²¹¹ *Anadolu*, 29 Teşrinisani 1931.

²¹² M. Nermi, "İktisadi Buhran Üzerine; Almanya ve Biz", *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1931.

²¹³ *Yeni Asır*, 26 Nisan 1933.

²¹⁴ *Anadolu*, 6 Kanunuevvel 1931.

ton dolaylarında bir alım yapardı. Fakat ekonomik bunalım yüzünden Çekoslovakya'nın ithalatı aşırı derecede azaltması, bu durumu etkiledi. Ülke, üzüm ithalini yasakladı. Ancak şeker takası ile Çekoslovakya'ya üzüm girebilirdi. Yunanistan bile Çekoslovakya'ya üzüm ihraç etmek için; oradan şeker alma takasına girdi²¹⁵. Bu durum İzmirli üzümci için buhranın bir cilvesiydi.

Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti'nin Çekoslovakya'ya üzüm ihracı için çeşitli teşebbüslerde bulunarak yasağı ve takas usulünü kaldırtması, 1932 yılı rekoltesiyle yüzü gülen üzümçüleri, daha da sevindirdi²¹⁶. Fakat Prag'dan gelen haber, Çekoslovakya'nın üzüm ithali yasağını kaldırmadığı yönündeydi²¹⁷. Tüccarın kafası iyiden iyiye karıştı.

Çekoslovakya, Türk üzümüne aldığı yasak kararını kaldırarak üzüm ithaline izin verdi²¹⁸. Çekoslovakya piyasası, Türk üzümüne yeniden kucak açtı.

Bazı uyanık tüccarlar, İran'dan getirdikleri üzümünü, İzmir üzümü diye Belçika piyasasında satmaya başladı. İzmir üzümünden daha az kaliteli olan İran üzümünün sahte kutularla piyasaya sürülmesi, hem İzmir üzümünün adını ve kalitesini düşürdü; hem de fiyatının ilerlemesine engel oldu. Brüksel Türkiye Ticaret Mümessilliği, sahteciler hakkında tahkikat yürüterek, bu tehlikeli durumu sona erdirmeye çalıştı²¹⁹. Bu arada aynı oyun, Hamburg Ticaret Borsası'nda da sahnelendi. İran çekirdeksiz üzümü 1098 numaralı İzmir üzümü tipinde işlenerek İzmir çekirdeksiz üzümü ismiyle satışa çıkarıldı. Bu durum, İzmirli üzüm tüccarlarını hemen harekete geçirdi; ve önlem almalarını gerektirdi²²⁰. Buhranda yaşanan sıkıntılar yetmediği gibi bir de üstüne böyle olaylar yaşanması, İzmir çekirdeksiz üzümünün ününü karalayabilirdi.

---

²¹⁵ *Hizmet*, 4 Ağustos 1932.

²¹⁶ *Hizmet*, 17 Ağustos 1932.

²¹⁷ *Hizmet*, 19 Ağustos 1932.

²¹⁸ *Hizmet*, 19 Ağustos 1932.

²¹⁹ *Cumhuriyet*, 20 Teşrinievvel 1931.

²²⁰ *Hizmet*, 8 Şubat 1932.

Üzüm ihracında dikkat edilmesi gereken noktalar vardı. Rakip ülkelerin varlığı, bu dikkati gerekli kılan baş sebepti. Üzümler ihraç edilirken, aynı ambalaj içinde aynı cins üzüm olması gerekliydi. Ayrıca ihraç yapılan ülkelerde, mamul ile ilgili reklamın yapılması da diğer rakiplerle mücadelede etkili olurdu²²¹. Bunlara dikkat edildiği sürece rakip firmalarla yerli İzmir firmaları rahatlıkla dış pazarda mücadele edecekti.

Bunun yanı sıra Ege mıntıkasından her sene, İstanbul ve Anadolu'daki illere yaş üzüm sevkıyatı yapılırdı. Bu sevkıyat genellikle Balçova ve Narlıdere'den yapılırdı. Avrupa'ya yaş üzüm sevkıyatı yapılmak istenmesiyle birlikte, 1933 yılında yaş üzüme daha çok ihtiyaç olundu. Ege mıntıkasının başka üzüm yetişen kazalarından da yaş üzüm sevkıyatı için çalışmalar hızlandı. Özellikle Karaburun kazası, Almanya'ya yaş üzüm ihraç etmeye başladı²²². Yaş üzüm ihracı ile rahatlamayı düşünen bağcı dikkat etmeliydi. Çünkü bazı bağcılar üzümler olgunlaşmadan koruk halinde keserek ihraç etmeye başladılar. Bu durumda İzmir üzümünün ününe gölge düşebilirdi. Bağcılara bu konu hakkında uyarılar yapıldı²²³. Dikkatli olunmalıydı. Yaş üzümün küflenmemesi için; yaş üzümü iyi bir şekilde ambalajlamalı, küçük salkımlar halinde kesmek gerekliydi. Ayrıca yaş üzümün taneleri güzelce sıralanmalıydı²²⁴. Eğer gönderilen yaş üzümler piyasa tarafından beğenilmezse, bir başka üzüm ihracatçısı ülke, o piyasayı ele geçirebilirdi.

2. İzmir Üzüm İhracatına Dair Genel Değerlendirme

Ege İktisadi Mıntıkası'nın 1926-1932 ve 1926-1935 yılları arasındaki üzüm üretimi, ihracatı ve bunu Türk lirası olarak kıymeti tablolarında şu şekildeydi:

Tablo 4 : Ege İktisadi Mıntıkası 1926-32 Yıllarında Üzüm Üretimi-İhracatı- Kıymeti

---

²²¹ *Anadolu*, 26 Temmuz 1931.

²²² *Yeni Asır*, 15 Ağustos 1933.

²²³ *Yeni Asır*, 18 Ağustos 1933.

²²⁴ *Yeni Asır*, 15 Kanunuevvel 1933.

	Üretim	İhracat	Milyon Banknot Lira
	<u>Bin Ton</u>	<u>Bin Ton</u>	
1926	39,5	28,8	12,5
1927	48,-	41,-	19,9
1928	45,-	37,7	14,6
1929	51,-	42,-	17,4
1930	35,-	40,5	11,6
1931	26,-	24,9	9,-
1932	65,-	48,9	10,-

Kaynak: "Ege Mıntıkası'nın İktisadi Vaziyeti", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/1-2 (Ocak-Şubat 1933), s. 6.

Tablo 5: Ege İktisadi Mıntıkası 1926-35 Yıllarında Üzüm Üretimi-Kıymeti-İhracatı

	<u>Üretim</u>	<u>Banknot Lira</u>	<u>İhracat</u>
	Bin Ton		Bin Ton
1926	39.5	12.5	28.8
1927	48	19.9	41
1928	45	14.6	37.7
1929	51	17.4	42
1930	35	11.6	40.5
1931	26	9	24.9
1932	65	10.2	49.5
1933	55	6.9	45.5
1934	45	6.9	52.8
1935	75	10.6	77.9

Kaynak: "Ege'nin 1935'de Ekonomik Durumu-Üzüm", *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, Yıl II, Sayı I, Ocak 1936, s. 17.

Buhranın etkili olduğu 1930-34 yılları arasında ihracat getirisi çok zayıfladı. Üzüm rekoltesinin 1935'deki tarihte kaydedilmemiş fazlalığı, ülkeye olan girdinin artmasına yardım etti.

1935'te kuru üzüm ihracatı o yıllara kadar görülmedik bir rekor kırdı. Bu ihracatın değeri, 77.874.562 kiloydu. 1910'dan beri kaydedilen bütün yıllık üzüm değerlerini geride bıraktı²²⁵.

Türkiye, 1929'da 47.748.340 kilo üzümü 9.931.265 liraya satarken;1930 yılında 40.050.205 kilo üzümü 10.605.035 liraya ihraç etti²²⁶. Yuvarlak bir ifade ile ele alınırsa; tüm Türkiye'nin 1928 yılı üzüm ihracatı 15.2 milyon Türk Lirası, 1929 üzüm ihracatı tutarı 9.9 milyon Türk Lirası, 1930 yılı ise 10 milyon Türk Lirasıydı²²⁷. Fiyatlarda 1929'da başlayan düşme eğilimi 1930'larda biraz durdu. İhracat miktarında ise azalma vardı. Türkiye'nin yaptığı bu üzüm ihracatının büyük bir kısmı da İzmir'den gerçekleştirilmekteydi.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, İzmir ihracatını direkt olarak etkiledi. Çünkü Avrupa'daki piyasası, ekonomik sıkıntı yaşarken bundan üzüm ihracatının etkilenmemesi imkansızdı.

İktisat Vekaleti'nin 1937'de yayınladığı rapor da üzüm ihracatı hakkında şu bilgileri verdi:

“Üzüm ihracatımızın umumi harpten evvelki beş sene vasatı takriben 45.000 tona baliğ olmuştu. Harpten sonraki senelerde istihsalat ve binnetice ihracat, harbin uzun süre hissedilen tesirleri yüzünden harpten evvelki vaziyetinden daha aşağı düşmüştü. 1923'ten 1927'ye kadar olan beş sene zarfında vasati ihracat takriben, 33.000 bin tondur ki harpten evvelki miktarın 2/3'nden biraz fazladır.

Buna mukabil son istihsalat ve ihracat mühim bir yükseliş göstermiştir. 1932 senesinin kuru üzüm ihracatı 49.197 tonu bulmuştur. Bu miktar büyük harpten evvelki ihracat vasatısının takriben % 110'unu teşkil eder. 1935 senesinde ise umumi harpten evvelki ihracatın % 166'sı nispetinde bir rekor rakamı elde edilmiştir.

²²⁵ “Ege'nin 1935'de Ekonomik Durumu-Üzüm”, *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni* , II/1 (Ocak 1936), s. 14.

²²⁶ *Milliyet*, 7 Mart 1931.

²²⁷ Mehmet Fahrettin, “Tediye Muvazenemiz”, *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1931.

Kuru üzüm ihracatımız, dünya ziraatını ve memleketimizin ziraatını müteessir eden fiyat sukutundan bittabi masum kalamamıştır.1927 senesinde yapılan ihracat 41.236 ton ve bunun kıymeti 19,9 milyon lira olduğu halde 1934 senesinde daha büyük miktar için ancak 7,3 milyon Türk Lirası elde edilebilmiştir. İhracat kıymetinin böylece gerilemesinden üzüm ihracatının gayri müsait bir şekilde inkişaf etmiş olduğunu istidlal etmemelidir. Üzüm fiyatlarının gerilemesi fiyatlarının sükut hadleri içinde bulunmakta hatta diğer toprak ürünlerindeki fiyat sukutundan da geri kalmaktadır. İhracatın gerek miktar ve gerek nazarı dikkate alınırca, üzüm ekonomimizin pek muvafık ve müsait bir tarzda inkişaf ettiği ve bu hususta esaslı surette hallolunacak hiçbir meselenin mevcut olmadığı gibi bir intiba edinilebilir. Fakat keyfiyet münferit olarak değil de cihan mikyasındaki umumi inkişafa ve rakip müstahsil ülkelere göre tetkik edilirse elde edinilen neticenin tamamıyla başka bir mahiyet arz ettiği ve bu intibanın doğru olmadığı görülür. Bu takdirdedir ki kuru üzüm ihracatımızın müşkülât ve engeller karşısında bulunduğu ve bu husustaki önemli ve müşkül meselelerin, bütün idari kuvvetlerin bir noktada temerküzü ile hallolunabileceği anlaşılır.²²⁸”

Buna göre; 1927’de 19,9 milyon lira getiren üzüm ihracatı, 1934’te 7,3 milyon Türk Lirası getirdi. İhraç edilen üzüm miktarının 1934’te daha çok olmasına rağmen fiyat getirisinin düşüklüğünün tanımı, kendisini 1929 Ekonomik Bunalımı’nın getirilerinde buldu.

C- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI YILLARINDA , İZMİR’DE ÜZÜM FİYATLARI

1. 1929- 1932 Yılları Arası İzmir’de Üzüm Fiyatları

İzmir Ticaret Borsası’nın hazırladığı 4 Kasım 1929 tarihli raporda; üzüm mevsiminin başından bu zamana kadar İzmir Borsası’na satılmak üzere

---

²²⁸ Baade, A.g.e., s. s. 9-10

43.6000.0000 kilo üzüm geldiği ve bunun 36.362.827 kilosunun satıldığı belirtildi. Yağmur yemiş üzümlerin 10-20 kuruş arasında satıldığı; üzümün kalitesine göre fiyatlarının değiştiği ve 50 kuruşa kadar çıktığı da raporda vurgulandı. Raporun devamında değerlendirilen 1928 yılına ait veriler de ise; mevsim başından itibaren borsaya gelen 30.800.0000 kilo üzümün 27.274.228 kilosunun satıldığı; 1928 yılında satılan üzümlerin fiyatları, üzümün kalitesine göre 20 ile 50 kuruş arasında değiştiği bildirildi.²²⁹

Üzümün rekoltesinde yağışlara rağmen herhangi bir sorun²³⁰ yaşanmadığı görünse de durum sadece bundan ibaret değildi. Çünkü 1928 yılı üzüm ve incir rekoltesi 1929 yılından daha az olmasına rağmen üretimin tamamının piyasaya arzı oldu. Bu arz, 1929 yılı rekoltesinin yağmurdan sonra elde kalanından daha fazlaydı²³¹. Haliyle durum böyle olunca rekolte yakalamanın bir anlamı yoktu. Önemli olan kalite ve fiyattı.

İzmir'in çekirdeksiz kuru üzümüyle ilgili 1926-29 arasındaki durum şu şekildeydi:

Tablo 6: İzmir Çekirdeksiz Kuru Üzümünün Rekolte-İhracat ve Kıymeti

<u>Sene</u>	<u>Rekolte Kilo</u>	<u>İhracat Kilo</u>	<u>Lira</u>
1926	39.500.000	28.843.715	12.543.719
1927	48.000.000	41.236.145	19.989.061
1928	45.000.000	37.780.341	14.678.437
1929	51.000.000	44.422.288	18.043.364

Kaynak: "Ege İktisadi Mıntıkasının Başlıca İhracat Maddeleri", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VI /1-2 (Kanunusani- Şubat 1931), s. 10.

---

²²⁹ *Anadolu*, 5 Teşrinisani 1929.

²³⁰ Ziraat Vekili Müsteşarı İhsan Abidin Bey'in verdiği beyanata göre, üzüm mahsulünde yağmurların tahribatına rağmen rekoltenin 54 ton olduğu, geçen seneki 45 bin tonluk rekoltenin daha fazla olduğu bildirilmekteydi. *Anadolu*, 5 Kanunuevvel 1929.

²³¹ *Ahenk*, 23 Eylül 1929.

1929 senesi rekoltesi gayet yüksekti. Yaklaşık 44 milyon kiloluk üzüm ihracı yapılmışsa da 1927 yılındaki kadar bir girdi sağlamamıştı. 1927’de üzüm daha iyi fiyatlardan Avrupa’da satıldı.

Türkiye, 1929 Dünya Buhranı’nın ardından 1930’lu yıllarda ihracat değerlerinin yükseldiğini fark etti. Fakat bu dönemde üzüm ihracatı, bu genel ihracat artış oranına pek de yardımcı olacak durumda değildi.

Türkiye’de 1930 yılının ilk altı ayında yapılan ihracat, ithalattan fazla çıktı. Öyle ki; altı aylık ithalatın miktarı 69.347.933 lira değerinde 268.461 ton mal, ihracatın miktarı ise 70.992.545 lira kıymetinde 268.446 ton mal idi²³². Buna göre ihracat göstergeleri ithalattan bir milyon lira civarında fazla gösterdi. Türkiye’nin ilk altı aylık ihracatındaki yükselme, iyimserlik havaları estirdi. Sadece Ekim ayında ihracat ithalattan 8 milyon lira daha fazla oldu²³³.

Ancak üzüm ihracatında 1929 yılına göre; 1930 yılında, Eylül ayına kadarki dönemde 2.861.303 kiloluk ihracat azlığı²³⁴ belirdi. Üzüm geçen seneye oranla daha az ihraç edildi. Üzüm mevsiminin başından 15 Ekim 1930 akşamına kadar Avrupa ve Amerika’ya 15.290.393 kilo üzüm ihraç edilirken; 1929 yılının aynı döneminde 20.5 milyon kilo ihraç edildiği²³⁵ görülmekteydi. Mevsim ilerledikçe ihracat yapılan üzüm miktarı bir seneye öncekine göre başlayan azalmasını daha da arttırdı.

Üzüm fiyatları, geçmiş yıllar ile mukayese edilerek hafta hafta incelenmeye devam edildikçe, ihracattaki ve fiyatlardaki azalmanın başladığı fark edildi..

1930 yılında üzüm mevsimi başından, 20 Ekim akşamına kadar İzmir Borsası’nda; 21.640.347 kilo üzüm satıldığı; 1929 yılının aynı dönemindeki bu rakamın, 25.030.347 kilo seyrettiği görüldü. Yine aynı dönemde 1930 yılındaki üzüm ihracatı 18.016.610 kiloyken, 1929’un aynı döneminde 22.284.774 kiloluk

---

²³² *Anadolu*, 16 Eylül 1930.

²³³ *Anadolu*, 28 Teşrinisani 1930.

²³⁴ *Anadolu*, 2 Teşrinievvel 1930.

²³⁵ *Anadolu*, 16 Teşrinievvel 1930.

ihracat kendini göstermekteydi. İhraç edilen en iyi üzüm cinsi 1930'da 44-48 kuruş arasında satılırken, 1929'da 55-62, 1928'de 45-55 kuruş arasında satıldı²³⁶.

1930 yılında üzüm mevsimi başından 28 Ekim akşamına kadar, İzmir Borsası'nda 23.469.196 kilo üzüm satılırken; 19.037.990 kilo da ihraç edildi. En iyi cins üzümün fiyatı ise 44-45 kuruş arasında seyretti. 1929 yılının aynı döneminde ise; borsada 26.314.723 kilo üzüm satılırken; 26.879.770 kilo üzüm ihraç edildi. Aliyyülala (en iyi) cins üzüm, 54-80 kuruş civarında satıldı²³⁷. Buhran yıllarının başlarında ihraç fiyatları ve malları geriye doğru gidiş gösterdi.

Kasım ayının başından itibaren ise, üzüm fiyatlarında 4-5 kuruş artma olduğu belirtildi. Manisa ve Kasaba havalisindeki üzümlerin her postada birkaç vagon olmak üzere İzmir'e getirilip satışa arz edildiği açıklandı. Avustralya'nın üzüm mahsulünün 1930'da az olduğu, Yunanistan'ın çekirdeksiz üzümünde azalma olduğu, İngiltere'nin fazla üzüm almadığı, Avrupa piyasasında fiyatların düşük olduğu, gelen haberler arasındaydı. Hem dünya rekoltesi hem de Türkiye rekoltesi, düşmekteydi. Avrupa ve Amerika'nın üzüm talepleri ise artış gösterdi²³⁸.

1930 yılının üzüm mevsimi başından 23 Kasım akşamına kadar İzmir Borsası'nda; 28.186.925 kilo üzüm satıldı. Avrupa, Amerika ve Avustralya'ya 26.645.902 kilo üzüm ihraç edildi. En iyi cins üzüm 45-52 kuruş arasında işlem gördü.

1930 yılının üzüm mevsimi başından 18 Aralık tarihine kadar olan dönemde; İzmir Borsası'nda 31.144.245 kilo üzüm satıldı. Üzüm fiyatları o hafta itibari ile en iyi cinsi üzerinden 43-55 kuruş arasında satıldı²³⁹.

Geçen her hafta ya da aylık süreçlerde hem en iyi cins üzümlerde bir azalma hem satış miktarlarında bir azalma hem de Üzüm Borsası'nda yapılan satışlarda

---

²³⁶ *Anadolu*, 22 Teşrinievvel 1930.

²³⁷ *Anadolu*, 31 Teşrinievvel 1930.

²³⁸ *Anadolu*, 10 Teşrinisani 1930.

²³⁹ *Anadolu*, 19 Kanunuevvel 1930.

azalma göze çarpmaktaydı. İncelemeler üzüm fiyatlarının geniş dönemleri ele alınarak daha derinden yapıldıkça; 1929 Krizi'nden etkilenip etkilenmediğine dair yorumlar daha da net çıkmaktaydı.

İzmir Borsası'nda; üzümün her bir okkasının, 1929 yılının son dört ayındaki fiyatları, 1930 yılının son dört ve 1931 yılının ilk üç ayı ile kıyaslandığında şu durum ortaya çıktı:

Tablo 7: İzmir Borsası'nda 1929 Yılı Son Dört Ayı Üzüm Fiyatları

Aylar	Aliyülala Kuruş	Ala Kuruş	Birinci Kuruş	İkinci Kuruş	Üçüncü Kuruş	Kara böce Kuruş
Eylül (1929)	62.38	54.-	46.08	37.20	29.32	-
Ekim	62.09	55.04	47.35	38.02	28.32	22.20
Kasım	51.22	46.20	40.-	32.22	26.-	21
Aralık	49.22	45.37	38.34	31.03	25.27	20.30

Kaynak: "İzmir'in Ticari Vaziyeti", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VI/3 (Mart 1932), s. 127.

Tablo 8: İzmir Borsası'nda 1930 Yılı Son Üç Ayı ve 1931 Yılı İlk Üç Ayı Üzüm Fiyatları

Aylar	Aliyülala Kuruş	Ala Kuruş	Birinci Kuruş	İkinci Kuruş	Üçüncü Kuruş	Kara böce Kuruş
Eylül (1930)	45.10	40.26	34.38	29.16	25.05	-
Ekim	45.17	40.-	34.25	29.06	24.27	19.07
Kasım	46.22	40.34	36.18	32.21	27.09	21.10
Aralık	45.25	40.02	36.37	32.10	28.27	29.16
Ocak (1931)	47.15	41.32	38.23	34.30	33.05	26.20
Şubat	48.10	44.38	40.30	38.02	32.-	-
Mart	47.30	42.04	35.33	35.05	33.-	-

Kaynak: “İzmir’in Ticari Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VI/3 (Mart 1932), s. 127.

Ekim 1929’da Amerikan borsasındaki büyük patlamayla birlikte, tüm dünya borsalarında fiyat düşüşleri görüldü. Tablo 7 ve 8’de de görüldüğü gibi, 1929’da normal seyrinde devam eden üzüm satışları, 1929 Kasım’ından itibaren düzenli ya da düzensiz bir şekilde düşme eğilimi gösterdi. Öyle ki en iyi cins (aliyülala) üzüm 1929 Eylülünde okka başına 62.38 bir ortalama fiyat gösterirken, bir yıl sonra 1930 Eylülündeki üzüm satış sezonunun başladığı zamanlarda 45.10 kuruş ortalamadan işlem gördü. Amerikan Borsası’nda büyük patlama, ister istemez 1930’da üzüm fiyatlarında daralmaya yol açtı. 1931 yılının ilk üç ayındaki fiyatlar ise; 1930’un son dört ayındaki daralmayı yansıtmaya devam etti.

1931 Eylül ve Ekim aylarında İzmir Borsası’nda satılan üzümlerin fiyatları, 1930 ve 1929’un Eylül ve Ekim aylarıyla kıyaslandığında şu durum ortaya çıktı:

Tablo 9: İzmir Borsası’nda 1929-30-31 Yılları Eylül-Ekim Ayları Üzüm Fiyatları

	<u>Eylül-Ekim 1931</u>		<u>Eylül-Ekim 1930</u>		<u>Eylül-Ekim 1929</u>	
	<u>Okka-</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Okka-</u>	<u>Kuruş</u>	<u>Okka-</u>	<u>Kuruş</u>
Aliyülala	50	65	44	55	54	80
Ala	46	57.5	28	44	48	64
Birinci	42	51.5	32	39	40	59
İkinci	39	48.5	27	34.5	31	49
Üçüncü	35	45.5	21	28.5	24	38
Kara böce	30	42.5	14	23.75	18	28

Kaynak: “Üzümlerimizin Ticari Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VI/ 9-10 (Eylül-Ekim1931), s. 1.

Görüldüğü gibi 1929 yılında en iyi cins 54 okka üzüm 80 kuruştan satılırken, 1931’de 50 okka üzüm 65 kuruşa satıldı. Buhranın en sıkıntılı yıllarında İzmir’de

üzüm piyasası ister istemez fiyat düşüklüğüne uğradı. Buhrandan sonra eskisi gibi gitmeyen bir durumun vuku bulduğu apaçık ortadaydı.

Mıntıkada üzümün 1931 yılı rekoltesi 26.000.000 kiloydu. Mıntıkadaki 1930 yılı rekoltesi ise 35 bin tondu²⁴⁰.

1930 ve 1931 senelerinin son beş ayı zarfında İzmir Borsası'ndaki üzüm satış miktarları ve ortalama fiyatları kıyaslandığında şu durum ortaya çıktı:

Tablo 10: İzmir Borsası'nda 1930-31 Yıllarının Son Beş Ayında Üzüm Satış Fiyatları ve Ortalama Miktarları

	1930		1931	
	Aliyülala		Aliyülala	
	<u>Miktar</u>	<u>Fiyat</u>	<u>Miktar</u>	<u>Fiyat</u>
Ağustos	59.400	46.17	175.516	52.34
Eylül	193.204	45.10	124.410	57.24
Ekim	44.110	45.17	122.100	53
Kasım	149.208	46.22	69.872	53.26
Aralık	245.619	45.25	20.020	49.21
Toplam	691.581	45.12	511.918	54.-

Kaynak: “Üzümlerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/ 3-4 (Mart-Nisan 1932), s. 87.

1931 yılındaki üzüm fiyatlarının düşük seyirler göstermesinin altında yatan nedenlerden birisi de İngiltere'nin, parasından altın ölçüsünü terk etmesiydi. Çünkü Türkiye ihraç ürünlerini İngiliz Lirası üzerinden pazarlardı. Haliyle altın ölçüsünün terk edilmesiyle İngiliz parası, diğer piyasalarda olduğu gibi Türk piyasasında da

²⁴⁰ “Üzümlerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/ 3-4 (Mart-Nisan 1932), s. 87.

aniden düştü. Bu durum üzüm tüccarından üzüm bağcısına kadar üzümle ilgilenen herkesi etkiledi. 1931’de üzüm işiyle uğraşan çoğu kimse mükafatını alamadı²⁴¹.

Cumhuriyet Halk Fırkası’nın 1931’deki üçüncü büyük kongresinde dönemin İzmir milletvekili Vasıf Bey; Türkiye’de büyük sanayinin olmadığını, bu yüzden ekonomik buhrandan Avrupa ülkeleri kadar etkilenilmediğini, Türkiye’nin bir tarım ülkesi olduğunu belirterek, İzmir’de üzüm ve incirin dünya buhranından etkilenmediğini vurguladı²⁴².

Henüz 1931’in ortalarında İzmir üzümünün buhrandan etkilenmediğini kesin olarak belirtmek doğru olmazdı. Çünkü 1929’un sonlarında çıkan dünya buhranı Avrupa’da sanayi ile birlikte üretimi ve dış-iç ticaret dengesini mahvetti. Haliyle Avrupa’yla ticari ilişkileri olan Türkiye ve İzmir hinterlandı, İzmir limanından Avrupa’ya sevk olunan üzüm, 1929 Bunalımı’ndan kendi çapında etkilendi. Vasıf Bey’in görüşleri, çok erken ortaya atılmış görüşlerdi.

1932 yılında da üzümcü, fiyatların çok iyi olacağını tahmin etmemekteydi. Başbakan İsmet Paşa’nın İzmir Ticaret Odası’na yaptığı bir ziyarette üzüm ve incirle ilgili bilgi istemesi üzerine şerifzade Remzi Bey şu fikirleri beyan etti:

“ Birçok memleketin her yerde ziraat kabiliyeti azalmıştır.Biz de bu sene malımızı hariç memleketlere satabilmek için müşkülât çekeceğiz. Fakat yüksek bir fiyat hiçbir vakit ümit etmemeliyiz. Zira dünya fiyatları da düşmüştür. Mallarımız kaliteleri itibarıyla çok iyidir. Malımız kalmayacaktır. Hepsini elimizden çıkaracağız. Fakat arz ettiğim gibi müşkülât çekeceğiz; yüksek fiyat ümit etmeden ucuza satmaya

---

²⁴¹ “Ege Mıntıkası’nın Ticari ve Sınai Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/ 7-8 (Temmuz-Ağustos 1932), s. 240.

²⁴² Cumhuriyet Halk Fırkası kongresinde İzmir Mebusu Vasıf Bey’in konuşmasında bazı bölümler şunlardı: “... Buğday, arpa fiyatının tenezzülü meselesinin eğer önüne geçmezsek memleketin bütün uzviyetini tahrip edecek bir vaziyet olabilir. Bu memlekette büyük sanayi yoktur. Eğer buhranı iktisadiden diğerlerine nazaran daha az mutazarrır olmuş isek bir polikültürün bu memlekette mevcut olduğuna atfetmeliyiz. Çok bahtiyarım. Bilhassa kendi dairei intihabiyemde bulunan üzüm ve incir, dünya buhranından müteessir olmamıştır...” Bilsay Kuruş, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası I. Cilt (1929-1932)*, Ankara Üni. Siyasal Bil. Fak. yay., No:569, Ankara, 1988, s.146.

çalışacağız. Birçok müşterimizin parası yoktur... Biz buhranın geçen senekinden daha tesirli olduğu zannındayız...²⁴³”

İzmir Ticaret Odası'ndan İhracat Ofisine gelen haberlerde; 1932 yılının üzüm rekoltesinin havaların iyi gitmesi halinde, 50 milyon kiloya kadar çıkabileceği tahmin edildi²⁴⁴. Geçen seneki rekoltenin yaklaşık iki katı beklenmekteydi²⁴⁵. Nihayet 15 Ağustos'ta 1932 yılının üzüm piyasası İzmir'de açıldı. Fiyatlar ise 17 ile 32 kuruş arasında seyretti²⁴⁶.

Üzüm tüccarları İzmir üzümlerinin rakip piyasalarına, özellikle de İran ve Kaliforniya üzümlerine, dış piyasada büyük darbeler indirmeye başladı. Çünkü Türk üzümleri fiyat bakımından diğerlerine göre daha ucuzdu. Yunanistan bile üzümlerine hala vasati bir fiyat temin edebilmiş değildi²⁴⁷. Üzüm satış mevsiminin başında Türk üzümü için böyle bir avantajlı durum vardı. Zaten fiyat artışlarının Eylül ayından itibaren başlayacağı tahmin edilmekteydi²⁴⁸. Fakat fazla üzüm gelmesi fiyatları çok da yükseltmezdi²⁴⁹.

1932 yılının üzüm rekoltesi 1.000.000 kantardı. 1932 yılındaki üzüm satışları borsada 15 Ağustos'ta başladı. 15 Ağustos'tan 4 Eylül akşamına kadar borsada işlem gören üzüm miktarı 76.847 çuvaldı. Üzüm, ilk açılışında en fazla 32 kuruşu buldu. 23 Ağustos'ta ise 40 kuruşu buldu. Eylülün başında ise üzüm 35 kuruştur²⁵⁰.

1932 yılında, mevsim başından 14 Eylül'e kadar İzmir Borsası'nda 16.065.140 kilo üzüm satıldı. Bir önceki yılda, aynı tarihler arasındaki satıştaki miktar 5.239.653 kiloydu. 1932'de aynı dönemde ihraç edilen üzüm miktarı ise 56.766 ton 101 kiloydu. Bir önceki sene aynı tarihlerdeki sevkıyat ise, 2559 ton 154

---

²⁴³ *Hizmet*, 29 Temmuz 1932.

²⁴⁴ *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1932.

²⁴⁵ *Hizmet*, 8 Ağustos 1932.

²⁴⁶ *Hizmet*, 16 Ağustos 1932.

²⁴⁷ *Hizmet*, 23 Ağustos 1932.

²⁴⁸ *Hizmet*, 24 Ağustos 1932.

²⁴⁹ *Hizmet*, 29 Ağustos 1932.

²⁵⁰ *Anadolu*, 5 Eylül 1932.

kiloydu. 1932 Eylülünün ikinci haftasında, üzüm fiyatları 8-39 kuruş arasındaydı. Bir önceki sene aynı dönemde ise 38-64 kuruş arasında seyretti²⁵¹. 1932 yılında bir önceki yıla nazaran üzüm satışı, boldu. Fakat fiyatlardaki düşüş, açıkça kendini gösterdi.

1932 yılı Eylülünün son haftasında ise üzüm fiyatları 12-30 kuruş arasında seyretti. Bir sene önce aynı dönemde üzümler, 38-59 kuruş arasındaki fiyatlardan satılmaktaydı²⁵². 21-28 Eylül 1931 yılında en iyi cins üzümün 55 okkası 59 kuruşa kadar işlem gördü²⁵³. Sonunda eylülün son haftasında da fiyatlar bir önceki seneyi yakalayamadı.

Mevsim başından 23 Ekim 1932'ye kadar İzmir Borsası'nda 35.552.368 kilo üzüm satıldı. Bir yıl önce aynı dönemde bu miktar, 12.952.713 kiloydu. 1932 yılının bahsi geçen döneminde 7-29.5 kuruş arasında satılan üzüm, bir sene öncesinde aynı dönemde 35-38 kuruş arasında satıldı. 1932'nin bahsi geçen döneminde ihraç edilen rakam ise 23.312.678 kiloydu. Bir önceki sene 13.546.346 kilo üzüm sevk edildi²⁵⁴.

Mevsim başından 13.11.1932 tarihine kadar İzmir borsasında 41.197.896 kilo üzüm satıldı. 12 numara üzüm 31 kuruştı. Yine aynı dönemdeki ihraç miktarı ise 7.603.691 kiloydu²⁵⁵. Satılan ve ihraç edilen miktar bir önceki yıla nazaran iyiye de fiyatlar çok düşüktü.

Üzüm mevsiminin başından 18 Aralık'a kadar ise 43.197.392 kilo üzüm, 13.5-27 kuruş arasında işlem gördü²⁵⁶. Mevsim başından 31 Aralık 1932'ye kadar ise 44.185.108 kilo üzüm satıldı. 25 okkalık 11 numara üzümler 26 kuruş değer gördü.

---

²⁵¹ *Hizmet*, 16 Eylül 1932.

²⁵² *Hizmet*, 3 Teşrinievvel 1932.

²⁵³ “Üzümlerimizin Ticari Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/10-11 (Ekim-Kasım 1932), s. 466.

²⁵⁴ *Hizmet*, 25 Teşrinievvel 1932.

²⁵⁵ *Anadolu*, 15 İkinci Teşrin 1932.

²⁵⁶ *Hizmet*, 19 Kanunuevvel 1932.

Yine aynı dönemde sırasıyla Almanya, İngiltere, İtalya, Fransa, Amerika, Mısır, Rusya ve Avustralya'ya toplam 45.494.975 kilo üzüm ihraç edildi²⁵⁷.

1932 yılı çekirdeksiz kuru üzüm mevsimi başından 1933 Temmuz sonuna kadar, İzmir'den dışarıya ihraç edilen üzüm miktarı ve ihraç edilen ülkeler şöyleydi:

Tablo 11: 1932-33 Mevsimi İzmir Mıntıkası Üzüm İhracatı

<u>Gittiği yer</u>	<u>Kilo</u>
Almanya ve Kuzey Avrupa	32.571.991
İngiltere	21.269.342
İtalya	4.192.633
Fransa	1.020.835
Amerika	344.381
Mısır	492.241
Sovyet Rusya	72.725
Avustralya	27.092
Muhtelif	342.728
<u>TOPLAM</u>	<u>60.335.068</u>

Kaynak: *Yeni Asır*, 24 Ağustos 1933.

1932 yılı Eylülünde üzüm satışlarında bir durgunluk hakimdi. Bir yıl önce Eylülün başına kadar 1.680.291 kilo üzüm satılırken; 1932'de bu rakam 8.796.860 kiloydu. 1931'de 26 bin ton olan üzüm piyasası 1932'de 50-52 bin ton arasındaydı. Görüldüğü gibi, üzüm piyasası normaldi. Rekolte 1931'e göre çoktu. Aslında normal bir rekolteydi. Fakat sorun fiyatların durgun olmasıydı. Bu sorun da rekoltenin bir önceki yıla göre, fazlalığından kaynaklandı. Bunu halledebilmek için de İnhisar İdaresi'nin bir an önce üzüm alarak fiyatları yükseltmesi istendi²⁵⁸.

Türk üzümlerinin 1932 yılındaki bereketi ihracata yeterince yansıdı. Hatta Avustralya üzüm mahsulünün az olması sebebiyle İngiltere, İzmir üzümünden 100

²⁵⁷ *Yeni Asır*, 3 Kanunusani 1933.

²⁵⁸ *Anadolu*, 6 Eylül 1932.

bin sandık alacaktı²⁵⁹. Piyasa daha da canlanabilirdi. Londra üzüm piyasasında İzmir üzümlerinin satışı, 1932’de çok iyi gitti. Öyle ki Avustralya ve Afrika üzümleri Türk üzümleriyle yarışamadı²⁶⁰.

1932 yılı Kasım ayı geçmesine rağmen talep o kadar çoktu ki; iç piyasadandan da üzüm istenmekteydi. Orduda ve okullarda üzüm tüketilmeye başlanması, bu durumun göstergesiydi²⁶¹.

1929 Buhranı’nı yaşayan Ege İktisadi Mıntıkası’ndaki üzüm bolluğu açıkça kendini gösterdi. Mamul bol olunca fiyatta düşük olurdu. Fakat buhran yılları olduğu unutulmamalıydı. Çünkü fiyat düşüşlerinin devam etmesiyle, üreticinin az kazanması ve borçlarını ödeyememesi devam edebilirdi.

1927’den 1931 yılına kadar İzmir’de üzüm fiyatlarındaki ortalama şu şekilde gerçekleşti.

Tablo 12: Ege İktisadi Mıntıkasında 1927’den 1931’e Kadar Üzüm Fiyatları Ortalamaları

Cinsi	1927	1928	1929	1930	1931
	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş	Kuruş
Aliyülala	60	53	48	45	54
Ala	54	46	43	40	50
Birinci	50	40	37	35	46
İkinci	41	34	31	29	43
Üçüncü	33	30	27	25	39
Kara böce	25	26	23	20	34

Kaynak: “Ege Mıntıkası’nın İktisadi Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/1-2 (Ocak-Şubat 1933), s. 7.

²⁵⁹ *Anadolu*, 12 Eylül 1932.

²⁶⁰ *Anadolu*, 24 Birinci Teşrin 1932.

²⁶¹ *Anadolu*, 16 İkinci Teşrin 1932.

1932 yılında ise; 12 numara üzüm 32 kuruş, 11 numara 29 kuruş, 10 numara 24 kuruş, 9 numara 20 kuruş, 8 numara 19 kuruş, 7 numara 18 kuruş, 6 numara 17 kuruş, 5 numara 14 kuruş, 4 numara 10 kuruş ortalamayla satıldı. Fiyatların hissedilir ölçüde düştüğü görüldü. Bunun sebeplerinden bir tanesi, 1929 Ekonomik Bunalımı'nın dış piyasalardaki ödeme kabiliyetini azaltmasıydı. Diğer bir sebep ise, İzmir kuru üzüm rekoltesinin 65 bin tonu bulmasıydı. Bu yüksek rekoltenin dörtte üçü, fiyatların düşüklüğü neticesinde kısa sürede ihraç edilirken, rakip piyasaların da bu ihraç esnasında üzüm satmalarına engel olundu. Çünkü Türk üzümünün dünya piyasasındaki rakipleri, bu kadar ucuz ve kaliteli üzüme karşı hiçbir şey yapamadılar. Bu büyük rekolte bu sayede eritildi²⁶². Fakat büyük fiyat düşüşü de 1932 yılının üzüm mevsiminde başladı. Bundan sonra üzüm fiyatlarında eski günler uzun yıllar aranacaktı.

1932 yılının üzüm fiyatlarının değerlendirilmesine ilişkin bir makalede; mevsimin analizi yapılarak, çözüm yolları aranmaktaydı:

“... Üzümün okkası 10-15-20 kuruş olmakla birlikte bu fiyatlara düşük; denemez. Çekoslovakya kapalı, Almanya karışık, Fransa almaz, İngiltere’de gümrük resmi 7.5 şilinden 10 şilin 6 penaya yükseltilmiş ve biz üzüm satabiliyoruz. İhracatçıların vaktiyle yaptıkları alivire satışlarla mahsule verdikleri fiyat arasındaki mühim farka nazarı dikkati celbetmekle beraber diyeceğiz ki; bu sene fiyat düşüklüğü şeklinde görülen manzaranın iç yüzü müstahsilin borçluluğudur. Eğer müstahsil (üretici) borçlu olmasaydı; veyahut mahsulün okkası 50 kuruşa satıldığı devirlerde yapılan borcun bugünkü fiyatlarla itfası (söndürülme) ihtimali mevcut bulunsaydı, hiçbir taraftan hiçbir şikayet sesi işitmeyecektik. Müstahsil borçludur; sıkıştırılıyor ve bu tazyik karşısında elindeki malı yalvararak piyasaya arz ediyor. Sattığı malın bedeli borcun yarısını bile karşılamıyor; işte bu sebeptendir ki daha pahalı satmak arzusuyla daha ucuz almak hevesi karşılaşıyor. Mesele bundan ibarettir. Yoksa borçsuz Türk müstahsilini 15-20 kuruş fiyat idare eder. Çalışkan müstahsil senede bir milyon kantar yerine iki milyon kantar da istihsal edebilir.

²⁶² “Ege Mıntıkası'nın İktisadi Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/ 1-2 (Ocak-Şubat 1933), s. 7.

Şu hakikati böylece tespit ettikten sonra iki meseleyle karşılaşıyoruz. Bunlardan birisi günün vaziyeti, ikincisi de üzüm ve incirin vaziyeti meselesidir. Günün vaziyetini mümkün mertebe kurtarmak için; mademki bunlardan ispiro ve ispirotolu içkiler imali serbest değildir; gözler ister istemez, Müskirat İnhisar İdaresine dikilir. Bu idare derhal ortaya çıkmalı ve elinden geldiği kadar nazımlık (düzenleme) vazifesini ifa etmelidir. Üzümün ve incirin vaziyeti meselesine gelince; müstahsil borçlu buldukça ve bu maddeler üzerinde inhisar (tekel) devam ettikçe, üzüm ve incir meselesi halledilemez. Bağcılığın ve üzümçülüğün birinci şartı, ispiro imalatı serbestisidir... Bu para kıtlığıyla ve bu fiyat düşüklüğü içinde müstahsil borcunu ödeyemez. Fiyatların eskisi gibi yükselmesi ihtimali olmadığına göre parayı bollandırmak zarureti vardır... Borçsuz müstahsil, ispiro imalatı serbestisi, bol üretim, ucuz satış ve Yunanistan'da olduğu gibi bizzat müstahsilin satış kooperatifi...²⁶³”

1932'de Manisa'da toplanan Bağcılar Kongresi'nde üzüm fiyatlarındaki düşüşün nedenleri tartışıldı. Birçok bağcının ve Manisalı milletvekillerinin bulunduğu kongrede, dış piyasanın fazla talebi yüzünden, 1932 senesi rekoltesinin şimdiden 44 bin tonunun satılmış kabul edildiği, üzüm rekoltesinin 55 bin ton civarında seyredecek olmasıyla da endişeye gerek kalmadığı, vaktinden önce çok fazla üzümü piyasaya sürmenin fiyatlarda düşüş yaşattığı belirtildi. Kongre sonucunda hükümete ileilmek üzere şu kararlar alındı:

1. Müskirat İnhisarı'nın piyasadan mal alması
2. Milli bankaların bir konsorsiyum yaparak bir miktar malı depo etmeleri
3. Bağcılığa müteallik teşkilatın, mesela kredi kooperatifiyle bağcılar birliğinin inkişaf ve umumileşmelerinde daha ziyade sahabet (yardım) gösterilmesi.
4. Gayri muayyen olan ve bin netice dahili, harici piyasamıza külli tesirler yapan primin miktar ve şekil itibarıyla tespiti²⁶⁴.

²⁶³ Zeynel Besim, "İncir ve Üzüm Meselesi", *Hizmet*, 7 Eylül 1932.

²⁶⁴ *Anadolu*, 12 Eylül 1932.

Yukarıda bahsi geçen kararları Ankara'ya ulaştıran kongreden seçilmiş heyet, Türkiye Hükümetince gayet ciddiye alındı. İktisat Vekili Mahmut Celal Bey'in emriyle Müskirat İnhisar İdaresi ve Ziraat Bankası, gerekli düzenlemeleri yapıp üreticiden hemen üzüm almaya başlayacaktı²⁶⁵. Ziraat Bankası üzüm almak için hazırlıklara başladı²⁶⁶. Hükümetin böyle bir karar alması bile üzüm fiyatlarını birkaç günde iki üç kuruş yükseltti²⁶⁷. Müskirat İnhisar İdaresi de üzüm almaya başladı. İdare 13-15 kuruş fiyatla 200 çuval üzüm alarak işe başladı²⁶⁸. Suma yapmak için üzüm alan idarenin üzüm işine başlaması da piyasa fiyatlarını bir kuruş daha yükseltti²⁶⁹. İdare Şubat 1933'e kadar 700 bin kilo üzüm satın aldı²⁷⁰. Manisa Ziraat Bankası'nın aldığı üzüm miktarı ise 1 milyon kiloyu buldu²⁷¹.

Buhran yıllarında, müstahsilin kredi borçları yüzünden tüccar, üzümü bin bir nazla satın alırdı. Üreticinin eline geçen para, bütün malını satsa dahi borcunu kapatmazdı. Bu yüzden çeşitli çözümler getirilmeli ve üreticinin müşkülâtı sona erdirilmeliydi. 1929 Ekonomik Bunalımı'nın tesirlerinin İzmir bağcısı üzerindeki en büyük etkilerinden biri, para sorunuydu. Bu sorunlar Türkiye şartları içerisinde halledilebilirdi.

1933 yılı içerisinde henüz yeni mevsim başlamadan üzüm fiyatlarında % 18 ile % 20 arasında değişen bir düşüş yaşandı. Bunun birden çok sebepleri vardı. 1932-1933 üzüm satışı döneminde, eldeki mevcut üzüm rekoltesi çok fazlaydı. Mevcut olan stoktan yeni rekolte zamanına kadar İngiltere'nin 2 bin-3 bin ton mal çekeceği ümit edildi. Fakat Avustralya piyasasının İngiltere'ye üzüm sevkiyatına başlaması ki Avustralya üzümü İngiltere'ye gümrük vergisi vermezdi; ayrıca Avustralya üzümü fiyatlarının çok ucuza açılması, Türk üzümlerinin İngiltere piyasasından uzaklaşmasına sebep oldu. Eldeki stok Belçika, Hollanda, Almanya'ya ihraç edilse de stok miktarı yeni rekolteye kadar eritilemezdi. Ayrıca Ziraat Bankası'nın satın

---

²⁶⁵ *Anadolu*, 18 Eylül 1932.

²⁶⁶ *Anadolu*, 20 Eylül 1932.

²⁶⁷ *Anadolu*, 23 Eylül 1932.

²⁶⁸ *Anadolu*, 27 Birinci Teşrin 1932.

²⁶⁹ *Anadolu*, 31 Birinci Teşrin 1932.

²⁷⁰ *Yeni Asır*, 3 Şubat 1933.

²⁷¹ *Yeni Asır*, 8 Şubat 1933.

aldığı üzümleri takas usulüyle satması da piyasa fiyatlarını düşürdü²⁷². Ziraat Bankası'nın takas avantajı sayesinde rahatça üzüm fiyatını kırarak, ithali yasak olan şekerli alması fiyatları iyiden iyiye düşürdü. Sonuçta 1933 yılına girerken üzüm fiyatları da risk altına girdi.

Bahsi geçen sebepler 1933 yılı içerisinde bir önceki döneme ait üzümlerin fiyatlarındaki düşüşün nedenleriydi. Ayrıca İzmir çekirdeksiz kuru üzüm pazarlarının 1929 ekonomik buhranından etkilenen ülkeler olduğu düşünüldüğünde; bu fiyat düşüşlerinde, bu ülkelerin aldıkları gümrük ve ithalat önlemleri de fiyatlardaki düşüşlere neden oldu.

Yeni bağların açılması, harap olan bağların yeniden temini üzüm üretimini arttırmış ve daha da arttıracaktı. Üzüm üretiminin artması fiyat düşüşünün başlıca sebebinin oluşturdu²⁷³. Haliyle 1929 Krizi'ni geçiren dünya ve Avrupa piyasasının aldığından daha fazla kuru üzüm alması beklenemezdi. Zaten buhran yüzünden gümrük çemberi günden güne daraldı²⁷⁴. Buhran sebebiyle düşen kuru meyve fiyatlarını kuru üzüm de takip etti. Sokaktaki insan ekonomik sıkıntıda, her şeyin ucuzunu tercih ettiği gibi kuru meyvenin de ucuzunu tercih etti. Durum böyle olunca buhran yıllarında fiyat düşüşü devam etti. 1933 Nisan ayı zarfında 12 numaralı üzüm, İzmir Borsası'nda 15- 20 kuruş arasında seyretti²⁷⁵. Mayıs ayına göre Temmuz başında üzüm fiyatlarında 2-3 kuruşluk bir yükselme oldu²⁷⁶. Türk üzümlerinin en önemli piyasalarından Hamburg'da da çok ucuz fiyattan 1932-33 dönemi üzümleri satıldı²⁷⁷.

İzmir Ticaret Odası verilerine göre; 1933'ün Mart ayında İzmir Borsası'nda satılan üzümün ortalama fiyatı 21 kuruştur. 1932 Martı'ndaki ortalama

---

²⁷² *Yeni Asır*, 2 Mayıs 1933.

²⁷³ *Yeni Asır*, 3 Mayıs 1933.

²⁷⁴ *Yeni Asır*, 4 Mayıs 1933.

²⁷⁵ *Yeni Asır*, 5 Mayıs 1933.

²⁷⁶ *Yeni Asır*, 9 Temmuz 1933.

²⁷⁷ *Yeni Asır*, 28 Temmuz 1933.

satış fiyatı 48 kuruş, 1931 Mart'ındaki ortalama satış fiyatı da 54 kuruştur²⁷⁸. 1933'ün Nisan ayında ise üzüm satışının ortalama fiyatı 20 kuruştur. 1932'nin aynı dönemindeki satış fiyatı 53, 1931'in aynı döneminde 65 kuruş olarak satıldı²⁷⁹. 1933 yılı Mart ve Nisan ayı üzüm fiyatları gayet durgundu. Fiyatların düşüklüğünden olsa gerek; dış piyasada, özellikle de Alman pazarında Türk üzümüne 1933'te talebin iyiden iyiye çoğaldığı da görüldü²⁸⁰.

Dönemin tüccarlarından bir tanesi, üzüm fiyatlarındaki düşüşlerin genel nedenlerini ve bu düşüşün kurtarılmasının çarelerini şu sözlerle dile getirdi:

“... Üzümler ayrıcalıklı bir mal değildir. Buhrandan etkilenmesi normaldir. Bu buhrandan üzümlerimiz diğer mahsullere nazaran daha geç zarar görmüştür. 1930- 1931 senesi mahsullerimiz, soğuk ve hastalıklar dolayısıyla düşüktü. Bizde olan bu vaziyet, Avustralya'da da 1931-1932 senelerinde aynen olmuştu. Avustralya'nın o senelerdeki mahsulleri yarım rekolteden aşağı bir vaziyetteydi. 1932 senesi İzmir rekoltesinin geçmiş seneler rekolterininin çok fevkinde hatta fevkalade rekolte derecesinde olması ve Avustralya'nın 1933 senesi mahsulünün de kuvvetli bulunması, fiyatlarda büyük düşüklükler tevhit edeceği çok açık gözüküyordu. 1930-31 dünya rekolte normal olsaydı, bu seneki fiyat düşüklüğü o zamandan itibaren derece derece düşerek bugünkü fiyatı yine bulacak; ve üzerimizde bugün yaptığı acı tesiri bırakmayacaktı...

Eğer dünyada yalnız biz de üzüm olsaydı, (fiyatları düşürmek) çok kolaydı. Brezilya'da hükümetin kahvelerde yaptığı gibi, bir miktar üzümü hükümet alır ve imha ederdi. Doğal olarak artan miktar, daha iyi bir fiyata satılırdı. Halbuki buna imkan yoktur. Çünkü biz 60 bin ton üzüm yapıyorsak; dünya rekoltesi 300 ile 320 bin tondur. Biz fiyatları çıkarırsak, 1932 senesinin teşrinisani ve kanunuevvelinde olduğu gibi, diğer rakiplerimiz olan Kaliforniya ve İran üzümlerini elverişli fiyata

²⁷⁸ “1933 Mart Ayında Muhtelif Mahsullerin Ticari Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/3-4 (Mart-Nisan 1933), s. 88.

²⁷⁹ “1933 Nisan Ayında Muhtelif Mahsullerin Ticari Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/3-4 (Mart-Nisan 1933), s. 91.

²⁸⁰ *Yeni Asır*, 17 Nisan 1933.

sarf etmelerine yardım etmiş oluruz. Halbuki iki-üç sene sabrederek, ucuz fiyatlara satarsak, ümit ederiz ki rakip memleketlerde bazı bağların yaşayamamalarına sebebiyet vereceğiz. Dünya mahsulünün noksanlaşmasını temine yardım edeceğiz. O zaman mahsullerimizi normal fiyatlara satabiliriz.²⁸¹”

Buhranlı yıllarda geniş arazileri olan ve çiftçilik yapan İzmir milletvekili Halil Bey (Menteşe) ise, 1933 yılının Mayıs ayında yaptığı konuşmasında buhranın şiddetlenmesinden, çiftçilere ve tarım fiyatlarına zarar vermesinden yakındı:

“ Buhran bu sene memleketimiz için şiddetini daha ziyade artırmış bulunuyor. 1932 senesinde pamuk, tütün gibi birkaç ihracat eşyamız fiyatça düştüğü halde, bugün zirai mahsulatımız genel olarak düşmüştür. Üzüm, incir, zeytin yağı, fındık gibi zirai mahsulatımız, buhrandan çok müteessir olmuştur. Hayvanlar da o nispette fiyat itibariyle düşmüştür. Buhran karşısında zürrain mükellefiyeti (çiftçinin yükümlülüğü) büyük nispette artmıştır. Zürra yalnız gümrük rüsumunu vermez; gümrük rüsumuna koyduğumuz resimlerle dahilde mümasil (benzeri) eşyanın farkı fiyatı da verir. Bu farkı fiyat da ayrı bir vergidir. Ben yalnız zürrain vaziyetini söylüyorum. Çünkü memleketin bütün istinatgahı (dayandığı nokta) orasıdır. Bundan başka zürra, gayet ağır bir muvazenesizliğin (dengesizliğin) ıstırapı altındadır. O da şudur; 1929'dan beri zirai atıklar buhran sebebiyle % 50'den fazla düştüğü halde giyim ve ev eşyası fiyatları düşmediği gibi takas vs. dolayısıyla biraz daha artmıştır. Zürra için hususi tedbirler almazsak; buna tahammül edemeyecek ve ziraatımızın büyük bir kısmı sönecektir. O zaman kuracağımız büyük sanayi de yıkılır. Çünkü nihayet sanayi de kuvvetli bir ziraat ocağına dayanır²⁸²... ”

2. 1933-34 Mevsimi Üzüm Fiyatları

Üzüm bolluğuyla geçen 1932-33 üzüm mevsimi, büyük fiyat daralmaları getirerek kapandı. Yeni dönem, 1933-34 üzüm mevsimiydi.

²⁸¹ *Yeni Asır*, 11 Mayıs 1933.

²⁸² Bilsay Kuruş, *Mustafa Kemal Dönemi'nde Ekonomi*, Bilgi yayınevi, Ankara, 1987, s. s. 164-165.

1933 yılının ilk çekirdeksiz kuru üzüm mahsulü, 6 Ağustos'ta İzmir'e geldi²⁸³. İlk mahsulün İzmir'e gelmesi demek, yakında üzüm piyasasının açılması demektir²⁸⁴. Fakat 1933 yılı içerisinde havaların geç ısınması mahsulün geç olgunlaşmasına sebep verdi. 1932 Ağustos'unda borsada elli bin çuvala yakın üzüm satıldığı halde, 1933 yılı Ağustos'unda üzüm borsası hala açılmadı²⁸⁵. Normal vaktinden yaklaşık 13 gün geç açılan üzüm borsasında ilk satışlar 13-24 kuruş arasındaki fiyatlardan yapıldı²⁸⁶. Fiyatlar konuşmak için henüz çok erkendi. Rekoltenin henüz % 3'ü sergilerdeydi. Serme faaliyeti devam etmekteydi²⁸⁷. 1933 yılı rekoltesi 50-55 bin ton civarında tahmin edilmekteydi. 1932 yılı rekoltesi 65 ton, 1931 rekoltesi de 26 bin tondu²⁸⁸.

Mevsim başından 28.09.1933 akşamına kadar İzmir Borsası'nda 13.465.030 kilo çekirdeksiz kuru üzüm 8-30 kuruş arasındaki fiyatlarla satıldı. Bir yıl önce aynı dönemde, 24.545.270 kilo çekirdeksiz kuru üzüm 8-40 kuruş arasında fiyatla satılmaktaydı²⁸⁹.

1933-1934 döneminin Ekim ayında İzmir'de üzüm satışları çok hararetli gitti²⁹⁰. Mevsim başından 21.11.1933'e kadar satılan üzümlerin fiyatları 7-20 kuruş arasında seyretti. Bir yıl önce aynı dönemde fiyatlar 8-40 kuruş arasındaydı²⁹¹.

Üzüm mevsimi başından 12 Aralık 1933'e kadar İzmir Borsası'nda 32.929.150 kilo üzüm satıldı. Son hafta fiyatları da 7-19 kuruş arasındaydı. Bir yıl önceki dönem de ise 42.644.896 kilo üzüm satıldı; ve o dönemin son haftası fiyatlar 12-28.5 kuruş arasındaydı. Mevsim başından 12 Aralık 1933'e kadarki süre zarfında

---

²⁸³ *Yeni Asır*, 7 Ağustos 1933.

²⁸⁴ *Yeni Asır*, 13 Ağustos 1933.

²⁸⁵ *Yeni Asır*, 23 Ağustos 1933.

²⁸⁶ *Yeni Asır*, 29 Ağustos 1933.

²⁸⁷ *Yeni Asır*, 30 Ağustos 1933.

²⁸⁸ *Yeni Asır*, 29 Eylül 1933.

²⁸⁹ *Yeni Asır*, 5 Teşrinievvel 1933.

²⁹⁰ *Yeni Asır*, 11 Teşrinievvel 1933.

²⁹¹ *Yeni Asır*, 24 Teşrinisani 1933.

ise yapılan üzüm ihracatı 960.992 kiloydu. Hala 35-38 bin tonluk üzüm stoku İzmir’de idi²⁹².

1933-34 üzüm mevsimi döneminde, mevsim başından Mayıs 1934’e kadar; İzmir Borsası’nda 48.690.000 kilo üzüm satıldı. Aynı dönemde 55.421.061 kilo ise ihraç edildi. Mayıs ayı fiyatları itibariyle üzüm 6-19 kuruş arasındaydı. Bir dönem önce aynı tarihler arasında ise 10.5-20 kuruş arasında işlem gördü. Yine 1932-33 mevsiminin aynı döneminde 54.180.087 kilosu borsada satılan üzümün, 58.172.721 kilosu da ihraç edildi²⁹³.

Mevsim başlangıcından 29.03.1934 tarihine kadar İzmir Borsası’nda 43.076.605 kilo üzüm satıldı. 1932-33 üzüm mevsiminin aynı zaman zarfında ise 49.828.937 kilo üzüm satılmıştı. Bir önceki dönemdeki satış miktarı yakalanamadı²⁹⁴.

1933 mevsimi başlangıcından 31.07.1934 tarihine kadar İzmir Borsası’nda 51.896.580 kilo üzüm satıldı. Bir dönem önce aynı tarihte satılan üzüm miktarı ise 55.982.147 kiloydu. 1933-1934 üzüm mevsiminin sonunun geldiği piyasada üzüm fiyatları ortalamaları çok düşük seyretti. 11 numara üzüm 12 kuruştan işlem gördü. Bir önceki dönemde ise 18.5 bir fiyatla işlem görmüştü²⁹⁵.

Bu dönemde fiyat düşüklüklerinin bir sebebi de alivre satışlardı.

Üzüm mahsulünün toplanmasından önce önemli bir kısmının satılması anlamına gelen alivre satışları, riskli fakat mahsul tahminleri doğru çıkarsa faydalı olan satışlardı. Tahminlerin birkaç sene doğru çıkmaması, alıcıların alivre satışlarda fiyat kırmalarına sebep vermekteydi. Fiyat kırmalar yani alibes (Fransızca tabiriyle a la baisse) pratiği 1933-34 döneminde üreticiyi çok zor duruma düşürdü. Üreticilerin

²⁹² *Yeni Asır*, 14 Kanunuevvel 1933.

²⁹³ *Anadolu*, 15 Haziran 1934.

²⁹⁴ “Başlıca İhracat Mahsullerimizin Ticari Vaziyeti-Üzüm”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, IX/3-4 (Mart-Nisan 1934), s. 60.

²⁹⁵ “Temmuz Ayında Muhtelif Mahsullerimizin Ticari Vaziyeti-Üzüm”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, IX/7-8 (Temmuz-Ağustos 1934), s. 131.

örgütsüz olmaları bu duruma bir nedendi. İhracatçıların rekoltenin az olması tahminleri de bu duruma ikinci bir nedendi²⁹⁶.

3. 1934-35 Mevsimi Üzüm Fiyatları

1932-33 üzüm sezonundan itibaren kuvvetli düşüş; 1934'te de devam etti. 1929'dan 1934 yazına artık üzüm piyasasında çok şeyler değişti. Fiyatların düşüşü, bağcının elindeki servetinin değerini çok aşağılara düşürdü.

Dönemin ilk üzüm mahsulü 21 Temmuz'da İzmir Borsası'na geldi. Çok az gelen bu yeni mahsul hemen satışa konmadı. Bir süre sonra gelecek mahsulün eklenmesiyle müzayede ile satılacaktı²⁹⁷. Artık İzmir Borsası, yavaş yavaş hareketlenecekti. Üzüm borsası açılmasına rağmen tüccar yeterince üzüm almıyordu. Amaç piyasa fiyatlarını biraz aşağıya çekmekti²⁹⁸.

İnhisar İdaresi, Bornova'dan 1934 Eylül ayına kadar 700.000 kilo yaş üzüm aldı. İnhisar İdaresi alımlarını artırdığında bu rakam 1 milyonu bulacaktı²⁹⁹. İdarenin 1934 mevsiminde bolca üzüm alması, piyasalarda üzüm adına olumlu hava estirdi.

Bu ılık hava devam ederken; bir gurup üzüm tüccarının bir evde toplanarak üzüm fiyatlarını düşürmek için anlaşmış olduğu haberleri 1934 yılında üzüm piyasasında ve Ankara'da tepkiyle karşılandı. Dış piyasada üzüm fiyatları, o sıralar yükselme eğilimi gösterirken; bazı tüccarların bu tutumları, üreticiyi zor durumda bırakabilirdi³⁰⁰.

---

²⁹⁶ İlhan Tekeli- Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, ODTÜ yay., Ankara, 1982, s. s. 122-123.

²⁹⁷ *Anadolu*, 23 Temmuz 1934.

²⁹⁸ *Anadolu*, 7 Ağustos 1934.

²⁹⁹ *Anadolu*, 6 Eylül 1934.

³⁰⁰ *Anadolu*, 12 Eylül 1934.

Bu arada İzmir Borsası'nda satışlar devam etti. 1934'de üzüm mevsimi başından 1.11.1934 tarihine kadar İzmir Borsası'nda 27.700.346 kilo üzüm satıldı. Fiyatlar son hafta zarfıyla 5 numara ile 12 numaraya kadar 8-21.5 kuruştan satıldı³⁰¹.

1934 yılı üzüm ihracatı, önceki yıllara göre çok kazançlıydı.1933'ün son aylarına kadar üzüm ihracatından 2.5 milyon lira kazanan Türkiye, 1934'ün son aylarına kadar üzüm ihracatından 4 milyon civarında kazandı³⁰². Üzüm piyasası fiyatları, iyiye doğru gitmekteydi³⁰³. Rakip Avustralya üzümlerinin rekoltesinin azlığı da İzmir üzümünün avantajıydı³⁰⁴.

Mevsim başından 1935 Ocak ayına kadar ihraç olunan üzüm miktarı 25 bin ton civarındaydı³⁰⁵. Gün geçtikçe fiyatlardaki iyimserlik de arttı³⁰⁶. Tabii bu durum daha önceyle kıyaslandığında kötünün iyisi olarak kabul edilebilirdi.

4. Fiyatlara Dair Genel Değerlendirme

Yine genel ortalamalara dönülecek olunursa; 1927-1935 yıllarında İzmir'deki üzüm fiyatlarının ortalamaları incelenerek, daha geniş ve somut bir değerlendirme şansına sahip olunacaktı.

Tablo 13: Buhran Öncesi ve Sonrası İzmir'de Ortalama Üzüm Fiyatları

	1927	1928	1929	1930	1931
	krş	krş	krş	krş	krş
Aliyülala	46.80	41.34	37.44	35.10	42.12
Ala	42.12	35.88	33.54	31.20	39
Birinci	39	31.20	28.86	27.30	35.88
İkinci	31.98	26.52	24.18	22.62	33.54
Üçüncü	25.74	23.70	21.06	19.50	30.42
Karaböce	19.50	20.28	17.94	15.60	26.52

³⁰¹ *Anadolu*, 11 Teşrinisani 1934.

³⁰² *Anadolu*, 21 Teşrinisani 1934.

³⁰³ *Anadolu*, 24 Kanunuevvel 1934.

³⁰⁴ *Anadolu*, 1 Kanunusani 1935.

³⁰⁵ *Anadolu*, 4 Kanunusani 1935.

³⁰⁶ *Anadolu*, 11 Kanunusani 1935.

No:5	No:6	No:7	No:8	No:9	No:10	No:11	No:12
1932	19.92	13.26	14.04	14.82	15.60	18.72	22.62 24.96
1933	7.76	8.81	9.36	9.71	11.56	13.50	15.28 16.02
1934	8.10	9.31	9.62	9.82	11.50	14.27	16.27 18.80
1935	6.83	6.75	7.33	8.50	9.55	11.90	14 16

Kaynak: “Ege’nin1935’de Ekonomik Durumu-Üzüm”, *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, II/1 (Ocak 1936), s. 20.

Borsa rakamlarına göre İzmir üzümleri, en yüksek 1927’de, en düşük 1935’de satıldı. 1934’de ortalama ihraç değeri tüm masraflar dahil olmak üzere 13.22 kuruştur. Bu masraf 1935’de 13.69 kuruş olarak tespit edildi³⁰⁷. 1932 yılında da büyük bir fiyat kaybı oldu. Rakamlar dikkatli, incelendiğinde 1929 Buhranı’yla birlikte üzüm fiyatlarında, ihracatında sorunlar yaşandığı belli olmaktadır. Yapılan başka bir hesapta ise; fiyatlardaki düşüş daha netti:

Tablo 14: İzmir’de Üzüm Fiyatlarının Yıllık Ortalaması

Yıllar	Yıllık Ortalama (kuruş)	Endeks
1927	34,60	100,00
1928	28,40	82,00
1929	28,80	83,30
1930	26,30	76,00
1931	33,30	96,30
1932	26,40	76,50
1933	12,70	36,80
1934	11,80	34,00
1935	9,20	26,60

Kaynak: İzmir Ticaret Borsası Tarihi, İ.T.B., s. 148.

1930’larda başlayan düşme eğilimi, biraz iniş-çıkış gösterse de sonunda bunalım öncesi ve sonrasındaki fark belliydi.

³⁰⁷ ”Ege’nin1935’de Ekonomik Durumu-Üzüm”, *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, II/ 1 (Ocak 1936), s. 20.

1928-1934 yılları arasında bağcının kg. başına ortalama olarak kaç kuruş kazandığını gösteren tablo şu şekildeydi.

Tablo 15: Bağcının Kg. Başına Ortalama Kazancı:

Yıllar	Üzüm (Kg./Krş.)
1928	6.2
1929	4.7
1930	5.6
1931	8.0
1932	4.8
1933	3.4
1934	3.0

Kaynak: Hakkı Uyar, “ Tariş Üzüm Kurumu: Tarihsel Bir Değerlendirme ”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/ 6-7, İzmir, 1996-1997, s. 202.

1931'deki iyimserlik 1932'de yerini tam anlamıyla bir çöküşe teslim etti. Bir çok sıkıntıyla iş yapan bağcıların buhranın tam ortasında karşılaştığı güç durum rakamlara açıkça yansdı.

Bu güç durumla ilgili olarak; 1931 yılında Anadolu Gazetesi'nde çıkan bir yazıda geçen düşünceler; dünya buhranının Amerika'dan gelip tüm dünyaya ve sonunda İzmir'e ve üzümçüye kadar olan tesirini anlatması açısından hayli ilginçti:

“ ... Eğer bütün dünya yoksulluktan kıvranıyorsa, eğer her tarafta olduğu gibi vasıta-i mübadele olan para, muayyen müesseselerin kasalarında temerküz ediyor; tabi bir tedavül ile herkeste iyi-kötü bir istihlak kudreti hasıl olmasına yardım etmiyorsa; biz inciden üzüm, zümrüitten incir yapıp yetiştirsek ve cihan piyasasına arz etsek, alacağımız netice yine bugünkünden farklı olmayacaktır...³⁰⁸ ”

³⁰⁸ *Anadolu*, 3 Mart 1931.

1935 yılında kurulan Üzüm Kurumu'nun çalışmalarıyla üzüm piyasasında toparlanma eğilimi arttı. Eylül ayında kurulur kurulmaz alımlara hemen başlayan kurum, kurulduktan bir hafta sonra piyasadaki aldıkları üzümün tonu, 902 tonu buldu. Mevsim başından yani 15 Ağustos'tan Eylül'e kadar İzmir Borsası'nda satılan üzüm miktarının 32.269 ton olduğu görüldüğünde; Üzüm Kurumu'nun yaptığı işteki ciddiyeti apaçık meydandaydı. Kurumun yanı sıra üzüm piyasasından İnhisar İdaresi'nin de üzüm alması stokları iyiden iyiye rahatlattı. Artık Ekim ayı sonlarında piyasadaki panik önlenmeye başlandı. Fiyatlardaki istikrarsızlığın giderilmesi, her üzüm numarasında 10- 40 para arasında artışla sağlandı³⁰⁹. Rekoltenin fazla çıkması sebebiyle meydana gelen panik önlendi. Buhran alametlerinin giderilmesindeki son noktayı yine devlet koydu. Çünkü sonuçta buhran yıllarının başlangıcından itibaren üzüm piyasasında büyük çatlaklar oluştu. Nihayetinde de devlet, üzüm piyasasında ipleri iyiden iyiye eline aldı. Devletin ipleri eline almasıyla üzümçü yavaşça buhranın sıkıntılarından sıyrılmaya çalıştı. Fakat buhran yıllarında, üzüm fiyatı düşüşleri, Ege İktisadi Mıntıkası'ndaki bağıcılığı ekonomik anlamda çok zorladı.

---

³⁰⁹ Hakkı Uyar, “ Tariş Üzüm Kurumu: Tarihsel Bir Değerlendirme ”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/ 6-7, 1996-1997, s. s. 204-205.

III- 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI YILLARINDA EGE İKTİSADİ MINTIKASI'NDA BAĞCILIK

A- 1929 KRİZİ'NDE EGE İKTİSADİ MINTIKASI'NIN GENEL DURUMU

1. Ege İktisadi Mıntıkası

1930'lu yıllarda İzmir İktisadi Mıntıkası³¹⁰ denildiğinde; İzmir, Manisa, Aydın, Muğla, Denizli vilayetleri ile Balıkesir vilayetinin merkez kazası ve Ayvalık, Edremit, Burhaniye, Sındırgı kazaları, Kütahya vilayetinin Kütahya merkezi ile Gediz, Simav ve Uşak kazaları, Afyon Karahisar vilayetinin merkezi ile Sandıklı ve Dinar kazaları, Isparta vilayetinin merkezi ile Eğirdir ve Uluburlu kazaları ve Burdur vilayetinin merkez kazası anlaşılırdı. Bu saha dahilinde üretilen ürünün alım-satım ve ihracat işleri genelde İzmir'den ve İzmir Limanı'ndan yapılırdı. Sadece İzmir merkez kazasının sınırları ise 1400 km olup; 88.688 kadın, 101.603 erkek olmak üzere 190.291 kişi, bu sınırlarda yaşardı.

O dönem yapılan incelemeye göre; İzmir İktisadi Mıntıkası'nda tarım arazisi miktarı 27.252.478 dönümdü. Her türlü meyve ağacı, bağ, zeytinlik arazisi ise 5.756.011 dönümdü³¹¹.

1927'de yapılan zirai tahrir sonuçlarına göre, İzmir vilayetinde 55.002 çiftçi ailesi vardı. Bu ailelerin nüfusları 240.073 kişiydi ve bunu genel nüfusa oranı %

---

³¹⁰ Mıntık kelimesi yerine Türkçe bir kelime bulununcaya kadar hemen her dilde kullanılan "rayon" kelimesinin kullanılması istenmekteydi. Ekonomik sahaları ifade etmek için mıntık yerine bu isim Kadrocular, tarafından tercih edilen isimdi. Şevket Süreyya, "Türkiye'nin İktisadi Mıntıkalara Bölünmesi", *Kadro*, Sayı 15, Mart 1933, s. 5.

³¹¹ Ege İktisadi Mıntıkasının başlıca tarım ürünleri; Buğday, arpa, mısır, akdarı, kumdarı, bakla, kuru üzüm, kuru incir, palamut, tütün, zeytinyağı, pamuk ve afyundu. Bunun için bkn. "Güzel İzmir ve İzmir İktisadi Mıntıkasının Tabii Hazinesi ve Sınai Vaziyeti", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/7-8 (Temmuz-Ağustos 1930), s. 474.

45.1'di. Yine o yıllarda çiftçi ailelerinde 17.118 karasaban, 15.922 pulluk, 322 muhtelif zirai alet vardı³¹².

İzmir İktisadi Mıntıkası toprakları dünyanın çok önemli tarım topraklarıydı. Mıntika dahilinde bulunan Menderes ve Gediz Çayları, Aydın ve Manisa'nın ovalarını baştan başa kat ederdi. Sulama faaliyetlerinin bir düzene kavuşturulması, bu bölgenin tarımının daha da büyümesi anlamına gelirdi.

20. yüzyılın başında 225 bin dolaylarında bir nüfusa sahip olan İzmir, 1927 sayımına göre; İzmir il nüfusu 526.005, İzmir merkez ise 184.254 kişilik bir nüfusa sahipti. İzmir'in kurtuluşundan sonra kentin karşılaştığı en büyük sorun kaçan Yunan askerlerinin yaptığı yıkım ve büyük yangındı. Kenti harabeye çeviren bu olayları halletmek uzun bir zaman süresi alacaktı³¹³. Çünkü kentin dörtte üçü yanarak harap oldu³¹⁴. Bundan başka, kentin alt yapı sorunları, pahalılık, üretim düşüklüğü, hastalıklar³¹⁵, İzmir'deki nüfusun buhrana kadarki ve buhrandan sonraki dertlerini oluşturan durumlardı.

Bazı batılı gezginlerin deyiimiyle “doğunun küçük Paris”i³¹⁶ İzmir, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı'ndan yorgun ayrıldı. Mıntikanın bağları, bahçeleri, hemen her yeri harap olmuş durumdaydı. Şehirler, kasabalar, köyler, sökülmeğe yüz tutmuş bağlar ve bahçeler yeniden yapılmaktaydı. Bu suretle İzmir vilayetinin şehir, kasaba

---

³¹² Selma Muslu, *1929-1940 Yılları Arasında İzmir'de Sosyal Hayat*, Ege Üni. Sos. Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1996, s. 38.

³¹³ M. Taner Bayazıt, *İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi (1923-1950)*, İzmir, 1992, s. 23.

³¹⁴ “...Bu dönem İzmir'in genel görünümü Anadolu'nun genel görünümünden artık farklı değildi. Zengin Frenk mahallesi (Alsancak dolayları) yanınca, ayakta kalan yoksul Türk mahalleleri, ister istemez İzmir'i güçsüz ve geri bir kent yapıvermişti...” Yaşar Aksoy, *Bir Kent Bir İnsan- İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yay., I. Baskı, İstanbul, 1986, s.193.

³¹⁵ Bayazıt, *A.g.e.*, s. 23.

³¹⁶ Yazar, 19. yüzyıl İzmir'inde ekonomik ve kültürel alandaki üstünlüğün yabancı ve gayri Müslimlerin elinde olduğunu, hemen her dilde çıkan gazetelerin, Kordon'daki eğlence yerlerinin, çok sayıdaki yabancı ve gayri Müslim okullarının varlığını belirterek, İzmir'e gelen batılı gezginlerin buraya küçük Paris yakıştırması yaptığını vurgulamıştır. Arife Karadağ, *Kentsel Gelişim Süreci, Çevresel Etkileri ve Sorunları ile İzmir*, Titizler Matbaası, 2000, s. 47.

ve köylerindeki bina inşaatlarına, bağ ve bahçe imarlarına yaklaşık 100 milyon lira ayrıldı³¹⁷. Bir an önce tarımsal üretim artırılmalı, bağıcılık işleri düzene koyulmalıydı.

2. 1929 Krizi ve Mıntıkanın İthalat- İhracat Değerleri

1929 Ekonomik Buhranı, sadece dünyayı değil Türkiye'yi ve Türkiye'nin en önemli ihracat ve tarım mıntıklarından biri olan İzmir'i de vurdu. Mahsul fiyatlarındaki hissedilir düşüşler, doğal felaketler, hayat pahalılığı derken, İzmir mıntıkasında yaşayan insanlar, buhran depremini hissedilir ölçüde yaşadılar.

1929'da New York Borsası'ndaki "krach" tüm dünyadaki ekonomik ilişkileri etkilediği gibi İzmir İktisadi Mıntıkası'nın da yara almasına yol açtı. Öyle ki İzmir'in ticaret yaptığı bir çok ülke, buhranın yaralarını sarmak için gümrük resimlerini artırdı. Döviz işlerini kontrol altına aldı. İthalatı kısıtladı. Bu suretle serbest ticaret zarar gördü. Bu zarardan İzmir İktisadi Mıntıkası da payına düşeni aldı.

Üzüm, incir gibi mıntıkanın önemli ihraç ürünlerindeki rekolte noksanlığı, mıntika tütünlerine bulaşan hastalıklar, özellikle hububat ve tütünlerin maliyet fiyatlarının aşağısında değer bulması, senelerce savaşlarla harap olan yerlerin imarı ve onun için ayrılan giderler gibi sebepler; 1929 Buhranı'nın sıcaklığının mıntika dahilinde artmasına neden oldu³¹⁸.

Büyük bunalım, etkisini hemen İzmir'de göstermeye başladı. Kriz, en önce tarım ürünlerinde etkisini gösterdi. Fiyatlar süratle düştü. Pazarlar daraldı; dış satım yapılamadı. Bu durum nüfusun % 50'si çiftçi olan Ege'de kendisini hemen hissettirdi. Sorunların tarım kesiminde yoğunlaştığı bu dönemde köylünün kredi, tohum, vergi, faiz, gübre ilaç gibi şikayetleri çığ gibi büyümeye başladı. Köylü için

---

³¹⁷ "Ege Mıntıkası'nın On Yıllık Cumhuriyet Devrindeki İktisadi Bilançosu, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/8-9-10 (Ağustos-Eylül-Ekim 1933), s. 267.

³¹⁸ "Ege Mıntıkası'nın Ticari ve Sınai Vaziyeti", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/7-8 (Temmuz-Ağustos 1932), s. 240.

en büyük zorluk faizdi. Buhran yılları ve öncesinde faizcilik, sosyal bir yara halindeydi³¹⁹. Özellikle İzmir bağcısı, faiz ve kredi borcuyla uğraşmaktaydı.

Buhran, tarladaki bağ sahibinden şehirdeki ihracatçıya kadar herkesi etkiledi. Üretilen mamullerin fiyat açısından değerinde büyük daralmalar kaydedildi. Ege İktisadi Mıntıkası'nın 1927-1931 arası değerleri durumu ortaya koymaktaydı. Satılan ya da alınan mamullerin maddi değerinde, 1929'dan itibaren düzenli bir daralma meydana geldi. Tablo 16, bu daralmayı somutlaştırdı:

Tablo 16: Ege İktisadi Mıntıkası'nın İthalat ve İhracatı

İhracat		
<u>Sene</u>	<u>Lira</u>	<u>Kilo</u>
1931	50.601.942	233.059.766
1930	71.257.4896	287.779.980
1929	89.863.751	314.135.352
1928	80.812.778	260.187.989
1927	99.493.408	313.590.006

İthalat		
<u>Sene</u>	<u>Lira</u>	<u>Kilo</u>
1931	18.366.987	100.762.166
1930	21.671.238	103.941.531
1929	37.694.690	166.996.284
1928	34.417.381	133.624.653
1927	33.355.516	116.264.336

Kaynak: "Ege Mıntıkası'nın Ticari ve Sınai Vaziyeti", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/7-8 (Temmuz-Ağustos 1932), s. 240.

1929 yılında Ege mıntıkasındaki ithalat 256.2 milyon lirayken, 1930'da 174.5'e, nihayet 1936'da 8.1 milyon liraya düştü. İhracat ise 1929'da 155.2, 1930'da

³¹⁹ M. Taner Bayazıt, *İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi (1923-1950)*, İzmir, 1992, s. 101.

151.4 milyon liraydı. 1934'te 34.6 milyon lira ile en düşük ihracat yaşandı. Buhran yıllarında ihracat giderek artarak, 1931 yılından 1937 yılına kadar ihracat değeri, ithalatın üzerinde kaldı³²⁰.

1931'de Ege İktisadi Mıntıkası'nın ihracat miktarı; Türkiye'nin genel ihracatına göre ağırlığı % 34.94, kıymeti % 39.75'di. 1930 ihracatının ise ağırlık olarak %44, kıymet olarak % 47.08'di. Mıntikanın 1931 yılı ithalatının Türkiye'nin genel ithalatına ağırlığı % 22.41, değeri % 14.50; 1930 yılında mıntika ithalatının ağırlığı % 18.91, değeri % 16.58'di. Öte yandan mıntikanın 1931 yılı ihracatı 1930 yılı ihracatına göre; değeri % 28.9, ağırlığı % 19.02'ydi³²¹.

1929'dan sonra İzmir Limanı'ndan yapılan ticaretin Türk lirası olarak değeri de, düşme eğilimi gösterdi.

Tablo 17: İzmir Limanı'ndan Yapılan Ticaret Türk Lirası Olarak Değeri

	İhracat		İthalat	
	Bin Ton	Banknot Lira	Bin Ton	Banknot Lira
1930	287,7	71,2	103,9	21,6
1931	233	50,06	100,7	18,3
1932	180,1	40,06	-	-

Kaynak: "Ege Mıntıkası'nın İktisadi Vaziyeti", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/1-2 (Ocak-Şubat 1933), s. 3.

Bundan başka, Ege İktisadi Mıntıkası'nın 1923-1932 yılı ithalat ve ihracat miktarları ile Türk parası üzerinden kıymeti incelendiğinde 1929 Buhranı'nın İzmir ve çevresine olan etkisi daha somut bir biçimde gözler önüne serildi:

³²⁰ Selma Muslu, *1929-1940 Yılları Arasında İzmir'de Sosyal Hayat*, Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1996, s. 56.

³²¹ "Ege Mıntıkası'nın Ticari ve Sınai Vaziyeti", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*; VII/7-8 (Temmuz-Ağustos 1932), s. 241.

Tablo 18: Ege Mıntıkası'nın 1923-32 Yılı İhracat ve İthalatı

Sene	Ege Mıntıkası		Ege Mıntıkası	
	İhracat		İthalat	
	Bin Ton	Milyon Lira	Bin Ton	Milyon Lira
1923	110.1	34.7	74.2	19.4
1924	198.2	63.1	110.8	28.7
1925	236.7	83.-	128.8	36.8
1926	241.-	75.9	117.6	33.5
1927	313.5	99.4	120.8	34.5
1928	200.-	80.8	133.6	34.4
1929	314.-	89.8	166.9	37.6
1930	287.7	71.2	103.9	21.6
1931	233	50.06	100.7	18.3
1932	263.5	44.2	60.06	12.8

Kaynak: “Ege Mıntıkası'nın On Yıllık Cumhuriyet Devrindeki İktisadi Bilançosu”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/8-9-10 (Ağustos-Eylül-Ekim 1933), s. 266.

1923 yılından 1929 yılına kadar mıntıkta ihracatı, düzenli bir şekilde artış eğilimi gösterdi. İthalat ise 1924 yılından itibaren belirli bir seviyede çok büyük iniş-çıkışlar göstermeden kendini korudu.1929'dan sonra ise hem ithalat hem de ihracat daraldı.

1929 Krizi'nden itibaren mıntıkta ihracat ve ithalatındaki noksanlık, üretim kabiliyetinin azaldığı anlamına gelmemekteydi. Bunun izahı ancak kendisini 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nda bulabilirdi³²².

Ege Bölgesi, Türkiye'nin en büyük ihraç merkezi olması itibariyle; bütün ekonomik faaliyeti çeşitli bağlantılarla dünya piyasalarına bağlı olduğundan, dünya ekonomisinin geçirdiği değişim ve dalgalanmalardan, Türkiye'nin diğer

³²² M. Zeki Doğanoglu, “İzmir Vilayeti'nin On Yıl Zarfındaki İktisadi ve İçtimai Panoraması”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/8-9-10, (Ağustos-Eylül-Ekim 1933), s. 271.

kisimlarından daha çok etkilendi³²³. Zaten bu durum, rakamlarla açıkça kendini gösterdi.

3. Ekonomik Buhranın Mıntıkadaki Yerel Sebepleri ve Hayat Pahallığı

1929 Ekonomik Buhranı'nın dünyayı ve Türkiye'yi etkileyen bir çok sebebi vardı. Bu sebeplerle birlikte İzmir mıntikasının da kendine özgü yerel sebepleri, İzmir'deki buhranın temelini teşkil etti.

I. Dünya Savaşı, ardından Kurtuluş Savaşı ve Kurtuluş Savaşı sonrası Cumhuriyet tesisini kurma çabalarıyla yıpranma; kuraklık, sel gibi doğal felaketlerin mahsullerin maliyet fiyatlarını yükseltmesi; İzmir mıntikasının halkevleri, mağazaları, yol ve mektepleri imar ve inşa etmek için 100 milyon liradan fazla bir parayı sarf etmesi ve böylece kazancında seyyal bir halden sabit bir hale geçen halkın sıkıntıya düşmesi; 1926 ve 1927 senelerinde dışardan Türkiye'ye 4 milyon liralık gramofon ve gramofon plağının ithal edilip, paranın % 60'lık bir kısmının mıntıkadan çıkması ve bu suretle mıntika halkının buna benzer zevkleri için dışarıya fazla miktarda parasını bırakması; savaşlarla tükenen mıntika stoklarının, bir taraftan ithalatla doldurulmak istenmesi ve mecburiyeti; sanayi ve tarım alanında gelişmeler kaydedebilmek için bir çok makine tahsisi; askeri savunma için mıntıkadan bolca vergi çıkması; ihracat maddelerinin fiyatlarının ani düşüşleri; yabancı sermayenin mıntıkadan çekilmeye başlamasıyla bir sermaye boşluğunun yaşanması; tüccarların bir kısmının buhran vaziyetinden kendi çıkarları uğruna yararlanmak istemeleri ve bu suretle fiyatlarla oynamaları, bunun yanında üreticiye yüksek faizli borçlar vermeleri ve üreticiyi ezmeleri gibi daha eklenebilecek bir çok sebep, İzmir Mıntikası'ndaki

---

³²³ Ülker Zengin Sönmez, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın İzmir Ekonomisine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Atatürk İlk. ve İnkılap Tarihi Ens., İzmir, 1998, s. 18.

buhranın yerel sebeplerini teşkil etti³²⁴. 1929 Krizi de haliyle bir kıvılcım çıkararak patlamaya sebep oldu.

17 Eylül 1932’de Ege Mıntıkası’nın Ticaret ve Sanayi Odaları’nın Altıncı Kongresi toplandı. Bu kongrede, 1929 Buhranı’nın bölgeye olan mali etkileri hakkında konuşmalar yapıldı. Buna göre; borç ve kredi meselesi, vergilerin insanların yaşamında zorluklar meydana getirmesi durumları, mıntıkanın yaşadığı buhranın mali etkilerini oluşturmaktaydı³²⁵. Çiftçi kesiminin kredi alırken ve öderken yaşadığı zorluklar ve hayat pahalılığın artması, bahsedilen durumun somut ifadesiydi.

Ekonomik Bunalımla birlikte, hayat pahalılığı tarlalarda, limanlarda çalışan amelelerden, çiftçisine, kentlisine kadar herkesi sarstı. Bunun yanında Türkiye’nin yeniden yapılandırılma koşulları ve yerli-yabancı imtiyazlı şirketlerin uyguladıkları tarifeler de İzmir’deki hayat pahalılığını tetikledi.

Kentsel hizmetlerin özel şirketler aracılığıyla görülmesiyle bu şirketler, hizmetlerini kar amacı ile pahalıya getirdi. Mezbaha rüsumunun neden olduğu et pahalılığı, bütün deniz ve kara ulaşım sigorta tarifeleri, yükleme boşaltma tarifeleri, kordon rüsumu, oktruva resmi buna örnekti. Demiryolları, vapur idaresi, limanda yükleme boşaltma faaliyetlerini koordine eden Tahmil ve Tahliye Şirketi ve Kordon Şirketi’nin yanı sıra sigorta kumpanyaları da devletin daimi kontrolü altında olmasına karşın, tarifelerin indirimi yolunda herhangi bir girişimde bulunulmaması, yaşamı pahalılaştıran etkenlerdi³²⁶.

Aslında hayatı pahalılaştırmak da ucuzlatmak da devir hangi devir olursa olsun, biraz da insanların vicdanlarındaydı. Öyle ki 1932 senesinde 10- 20 kuruş arasında satılan İzmir üzümü, Adana pazarında 90 kuruş gibi fahiş bir fiyatla satıldı.

³²⁴ “Sekizinci Fasil:Buhran Sebepleri”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VI/1-2 (Kanunusani-Şubat 1931), s. s. 33-34.

³²⁵ “Ege Mıntıkası Ticaret ve Sanayi Odaları Altıncı Kongresi”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/10-11 (Ekim-Kasım 1932), s. 377.

³²⁶ Emel Göksu, *1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, Mayıs 2003, İzmir, s. s. 34-35.

İzmir’de ucuza topladıkları incir ve üzümü 90 kuruş civarında satan uyanıklar, buhran mikrobuunun büyümesinde etkili oldular³²⁷.

1934 Nisan’ında İzmir’de; üç çocuklu bir ailenin, geçim sıkıntısı çekmeden yaşaması için 9932 kuruş gerekiyordu. Ancak bu para, İzmir’de bir aileyi hiçbir şeye muhtaç etmeden geçindirebilirdi³²⁸.

Yine 1914’te İzmir’de 956 liraya geçinebilen bir aile; Nisan 1931’de 125 lira 23 kuruş, Ocak 1932’de 116 lira 83 kuruş, Mayıs 1932’de 114 lira 33 kuruş, Ekim 1932’de 103 lira 74 kuruş, Kasım 1932’de 102 lira ile ancak geçinebilirdi. Ekonomik buhran yıllarında İzmir’de nüfusun ancak % 10’unu oluşturan tüccar, sanayici, işadamı ve esnaf belirtilen bu yaşam düzeyini tutturabilen nadir kimselerdi³²⁹.

Çiftçinin, bağcının ise bu şartlar altında bırakın belirli bir yaşam düzeyini tutturmasını; çiftçi ve bağcı, buhran yıllarında uğradıkları üretim zararları yüzünden temel ihtiyaç maddelerini bile zor sağladı.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, İzmir’deki üzüm fiyatlarını düşmesine neden olduktan sonra, mıntıka dahilinde bağcılık ile geçimini sağlayan insanların yaşamını daha da zorlaştırdı.

B- 1929 KRİZİ VE EGE İKTİSADİ MINTIKASI’NDA BAĞCILIK

1. Üzüme Genel Bir Bakış

Mısır’da milattan 3500 yıl önce bağcılığın mevcut olduğu bulunan mezar taşı ve mabet resimlerinden anlaşılmaktaydı. Yine Filistin bölgesinde İsrailoğullarının bağcılığa önem verdikleri, Suriye ve çevresinde ise iyi kalitede üzüm yetiştirildiği bilinmekteydi. Yine Akdeniz havalisinde ki özellikle Fransa ve İtalya’nın volkanik

---

³²⁷ Hizmet, 23 Teşrinievvel 1932.

³²⁸ Anadolu, 16 Mayıs 1934.

³²⁹ Göksu, *A.g.e.*, s. 37.

arazileri yakınlarında asma işiyle uğraşıldığı, asmanın ana memleketlerinin ise Doğu toplumları olduğu, araştırmalardan çıkan sonuçlardı³³⁰.

Üzüm, tarihin ilk kaydettiği zamanlardan beri Ege mıntıkasının başlıca ürünü olarak tanınmaktaydı. Akdeniz'in toprak ve iklim şartları içinde dünyanın en renkli, en kokulu, en tatlı ve en dayanıklı üzümleri bu mıntıkada yetişmekte olup; kalite bakımından dünyada birinci sıradaydı. Ege üzümlerini diğer ülke üzümlerinden üstün tutan ve dış piyasalarda önemini artıran bir başka husus da diğer üzüm yetiştiren ülkelerden daha önce üzüm yetiştirmesiydi. Gerek Türkiye'de gerekse dünyada İzmir kelimesi bir yerlerde geçtiğinde, akıllara üzüm ve incir gelirdi. İzmir çekirdeksiz kuru üzümü dünyaca ünü olan bir mahsuldü³³¹. Özellikle Karaburun ve Urla kazalarında yetiştirilen "İzmir Sultanisi" dünyaca tanınan bir üründü³³². Zaten İzmir üzümlerinin en mühim cinsi "Sultani" çekirdeksiz üzüm çeşidiydi. Razakı üzümleri ise çekirdekli ve büyüktüler. Genelde sofralık olarak tercih edilirdi. Misket üzümünün kokusu ve şırası çok olduğu için, bu tür şarap ve rakı üretiminde kullanılırdı. Yine siyah üzümlerin de bir çok çeşitleri vardı. Bunlar da ispiroto, rakı ve pekmez imalinde kullanılırdı³³³.

Mıntıkada bağıcılık yaparak yaşayan köylü, üzümünü kendisi ve çevresi için yetiştirmez; dış piyasaya satmak için, ya da iç piyasada alıcı bulmak için yetiştirirdi. Köylü hem üretici hem de ameleiydi. Bunun yanında buhran yıllarında köylüdeki bu farklılaşma arttı. Kendisi daha çok üretmeli, daha çok çalışmalıydı³³⁴.

2. Buhran Yıllarında İç Piyasada Üzüm Tüketimi ve Stoku

Üzüm, buhran yıllarında sadece dış piyasada değil iç piyasada da satıldı ve tüketildi. Çünkü Türkiye, buhran yıllarında kemerleri biraz daha sıkıya çalıştı.

³³⁰ "Üzümlerimiz", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/7-8 (Temmuz-Ağustos 1930), s. 480.

³³¹ İsmail Hakkı, "Üzüm Meselesi, Ege İktisadi Mıntıkasının Hayatı İşidir.", *Yeni Asır*, 5 Mayıs 1933.

³³² Selma Muslu, *1929-1940 Yılları Arasında İzmir'de Sosyal Hayat*, Ege Üni. Sos. Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1996, s. 39.

³³³ "Üzümlerimiz", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/7-8 (Temmuz-Ağustos 1930), s. 482.

³³⁴ İsmail Hüsrev, "Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri", *Kadro*, Sayı 3, Mart 1932, s. 28.

İthalata sınır koydu. Yerli malların tüketilmesini teşvik etti. Özellikle üzüm ve incirin iç piyasaya sürülmesi için var gücüyle çalıştı. Zaten buhran yıllarında üzüm ihracatında tehlike çanları çalmaktaydı. Fazla rekolteler, düşük fiyatlar, bağlardaki sorunlar derken iç piyasa, devlet eliyle üzüm yemeye başladı.

Özellikle Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, bu konuda ön ayak oldu. Cemiyet; üzüm, incir, fındık gibi yerli malların, iç piyasada tüketimi konusunda buhran yıllarında bir kampanya başlattı. Buna göre; dışarıya satılamayan, elde kalan mahsul, iç piyasaya sunulacaktı. Bunun için ülke çapında kampanyalar başlatıldı. Hatta bazı kahvehanelerde bile belirli günlerde çay ve kahve yerine incir ve üzüm tüketilmesi kararları alındı³³⁵. Kozlu maden mevkiinde çalışan işçiler de bu kampanyaya katılma kararı aldı³³⁶.

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Milli Müdafaa ve Milli Eğitim Bakanlıkları'na da çeşitli teklifler sundu. Buna göre ordu içinde ve okullarda askerlere ve öğrencilere tatlı yerine incir ve üzüm verilmesini tavsiye etti. İki bakanlıkta bu tavsiyeyi uygulamaya karar verdi³³⁷. Okullarda haftanın iki günü tatlı yerine incir ve üzüm verilmeye başlandı³³⁸.

Aslında üzümün iç piyasada tüketimi konusunda ilk hareket, İzmirli fırıncılardan geldi. Üzüm ve İncir Bayramı başlamadan önce fırıncılar, üzümlü ekmekler üreterek, üzümün iç piyasada tüketimine yardımcı olmaya başladı³³⁹.

Üzüm için yapılanlar, bununla da kalmadı. 1932'deki İktisat ve Yerli malı Haftası, 12 Aralık'tan itibaren Üzüm ve İncir Bayramı ile kutlandı.

---

³³⁵ "... Dinar Halkı bir toplantı yaparak; her ayın birinci ve otuzuncu günleri kahvelerde çay ve kahve yerine üzüm ve incir almaya; evlerde de kahve ve çay yerine aynı surette üzüm ve incir yemeye karar vermişler ve bunun için ant içmişlerdir". *Hizmet*, 9 Teşrinievvel 1932

³³⁶ *Hizmet*, 25 Teşrinievvel 1932.

³³⁷ *Hizmet*, 11 Teşrinisani 1932; İktisat ve Tasarruf Cemiyeti İzmir şubesinin üzüm ve incirin iç piyasada tüketilmesi için yaptığı çalışmalar ve aldığı kararlar için ayrıca bkn., *Anadolu*, 17 Birinci Teşrin 1932; Okullarda ve mekteplerde üzüm ve incir tüketilmesi hususunda ayrıca bkn., *Anadolu*, 9 İkinci Teşrin 1932.

³³⁸ *Anadolu*, 11 İkinci Teşrin 1932.

³³⁹ Kemal Talat, "Üzümlü Ekmek Teşebbüsü", *Anadolu*, 19 Birinci Teşrin 1932.

Yapılan kutlama programına göre; uçaklar broşürler dağıtacak; İzmir’de incir ve üzüm satılan pazarlar şehrin her tarafına kurulacaktı³⁴⁰. Bunun yanında Türkiye’nin her tarafına üzüm gönderilecek; bayram coşkusuyla kutlamalar yapılacaktı³⁴¹. Aslında sadece Türkiye’de değil, Avrupa’nın bir çok ülkesinde, o yıllarda “Üzüm Günü” kutlamaları yapılmakta idi. İsviçre, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa ve İtalya Avrupa’da bu kutlamaları gerçekleştiren ülkelerdi³⁴².

Devletin teşebbüsüyle gerçekleştirilen, iç piyasada üzüm tüketme kampanyasına, dönemin gazetelerinden eleştiriler geldi. Bunlardan bir tanesi de Hizmet Gazetesi’nden, Zeynel Besim ‘den gelen eleştiriydi:

“... Türkiye’nin ihracat mevaddı mahduttur (sınırlıdır). Bu itibarla ihracat emtiası üzerinde hepimizin yüksek hassasiyeti vardır. Memlekete para sokan metalar bahsinde gösterilen her asabiyet yerindedir. Bu mahsulatı behemehal ve mutlaka satmaya mecburuz. Satamazsak fakir düşeriz, piyasalarımız durur. Binaenaleyh ihracat emtialarımızın hariç piyasalarda istihlaki neye mütevekkilse yapmalıyız. Bu memleket halkı; fazla ihracat yüzünden üzüme, incire hasret kalmalıdır. İhracat mallarımızın dahilde istihlakini propaganda etmek hatadır. Hele bu hususta milli hamiyete müracaat büsbütün hatadır. Biz inciri, üzümü ancak hariç için yetiştirmeliyiz. Eğer istihsalatımız çoğalmışsa hariç piyasada daha geniş yer işgaline bakmalıyız. Bunu yapamamak çaresizliğe düşmektir. Çaresizliğe düştükten sonra elde kalan fazla malın dahilde istihlaki bahsinde Hizmet; elbette en ön safta yer alacaktır...

Bu memleketin rekoltesi bir milyondur. Yedi sekiz yüz bini haydi, haydi satıyoruz. Bir milyonu da şöyle böyle satıyoruz. Eğer istihsalat bir milyondan fazla olursa bir miktarı elimizde kalır. Biz diyoruz ki; bu bir miktarı da satalım. Eğer satamazsak dahilde istihlaki elbette lazımdır. Fakat yedi-sekiz yüz binlik esastan en

---

³⁴⁰ *Anadolu*, 12 Kanunuevvel 1932.

³⁴¹ *Hizmet*, 27 Teşrinisani 1932.

³⁴² *Yeni Asır*, 28 Mart 1933.

küçük kısmını dahi propaganda yüzünden dahilde istihlak ederek ihracat miktarını eksiltmeye ne rızamız ne de tahammülümüz vardır. Biz işte bu ihtimalle mücadele ediyoruz... İncir ve üzüm, evvela ihracat mallarıdır. Ondan sonra pek hala dahili istihlak malı, yani yerli malı olabilirler. Biz yerli malı diye, dahilde mevcut olup hariçten de emsali gelen mallara diyoruz. Zeytin, kumaş, çikolata vesaire gibi. Bu memlekete hariçten üzüm, incir esasen girmez ki yerlisine tercih propagandasına hacet kalsın... En büyük hamiyet; ihracat emtiasını hariç piyasalarda paraya tahvil edebilmektir. Bütün azmimizle bu noktaya teveccüh mecburiyetindeyiz...³⁴³”

Buhran yıllarında, dış piyasanın talebinin azalmasıyla elde kalan üzüm bir şekilde tüketime sunulmalı idi. Çünkü ekonomik buhran, bir yandan üzüm fiyatlarını düşürürken, bir yandan da üzüm ihracatını tehlikeye soktu.

1929’da üzüm ihracat mevsiminde İzmir Limanı ve Urla İskelesi’nden 36 milyon kilo üzüm ihraç edildi. 7 milyon kilo üzüm de iç piyasada ve Müskirat İnhisar İdaresi tarafından tüketildiğine göre; 8 milyon kilo da 1930 senesine stok olarak devrolundu³⁴⁴. Bunalımın kendini hissettirmeye başladığı yıllarda İzmir üzümü, kendini stokladı. 1931 senesindeki kesin rekolte ise, 25.000 ton civarındaydı. Bunun 20.000 bin tonu ihraç edildi. 1.000 tonu İzmir’de, geri kalanı Manisa’da olmak üzere toplam 5.000 tonluk bir stok 1932’ye kalan üzüm stokuydu³⁴⁵. 1931’de üzüm rekoltesinin azlığı, 1932’ye stoklarda çok fazla üzüm kalmasına müsaade etmemekteydi³⁴⁶. Ege iktisadi mıntikasının 1932-1933 dönemi üzüm rekoltesi 450.000 çuvaldı. Bu miktarın 360 bin çuvalı sarf edildiğine göre; 90 bin çuval üzüm stokta bekliyordu³⁴⁷. Almanya’ya ve Avrupa’nın diğer limanlarına yüklü miktarda üzüm sevkıyatına başlayan Manisa Bağcılar Kooperatifine bağlı bir firma, bu sayede 1932 yılı stokunun tamamını ihraç edecekti³⁴⁸.

³⁴³ Zeynel Besim, “Üzüm Meselesi”, *Hizmet*, 24 Şubat 1932.

³⁴⁴ “İzmir İktisadi Mıntıkası’nın Ticari Faaliyeti-Üzüm”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/3 (Mart 1930), s. 132.

³⁴⁵ *Anadolu*, 18 Kanunusani 1932.

³⁴⁶ *Hizmet*, 8 Ağustos 1932.

³⁴⁷ *Yeni Asır*, 17 Şubat 1933.

³⁴⁸ *Yeni Asır*, 1 Mayıs 1933.

Şunu da belirtmek gerekir ki; kısmen bir hammadde üreticisi olan Türkiye’de hiçbir zaman çok büyük stoklar yığılıp kalmadı. Bunun nedeni de Türkiye’de üretilen hammaddenin maliyet fiyatına yakın, hatta bazen maliyet fiyatından çok aşağılarda satılmasıydı³⁴⁹. Buhrandan büyük yaralar almış büyük dünya ülkelerinin stokları ile Türkiye’deki stoklar karşılaştırıldığında bu durum ortaya çıkardı. Yine de buhran yılları boyunca Türkiye’nin iç piyasasına yetecek miktarda üzüm stoku meydana gelmekteydi. Çok ucuz fiyata dış piyasaya gideceğine, iç piyasada yerli malı kullanımına teşviki sağlanması, seçilen yoldu. Ayrıca üzüm iç piyasada tüketildiğinde, o yıllarda dışardan ithal edilen şeker miktarı da bir hayli azalabilirdi.

3. Bağcılık Çalışmaları ve Bağ Hastalıkları

1929 Dünya Ekonomik Buhranı yıllarında mıntıkanın tarımsal faaliyetlerini artırmak, özellikle bağcılığı geliştirebilmek için çeşitli çalışmalar yapıldı. İzmir vilayetinde, o dönemde Bornova Ziraat Mektebi’nin amacı; bölge çiftçisini örnek bir çiftçi olarak yetiştirmektir. Burada özellikle meyve, sebze, bağcılık ve ziraat dersleri verildi.

1930 yılı Ekim ayında açılan Bornova Ziraat Mektebi, Amerikan asma fidanlığı kurma, fenni üzüm kurutma sergi yeri, 10.000’den fazla meyveli ağaç fidanını maliyetine satma, 30.000’den fazla ağaç fidanını parasız olarak halka dağıtma gibi bir çok girişimde bulundu. Ayrıca İzmir üzümlerinin kalitesini korumak, artırmak ve bağcılığı geliştirmek maksadı ile de Ziraat Mektebi binaları içinde 1931 yılında “Bağcılık Enstitüsü” kuruldu.

Ziraat Mektepleri içinde bir de “Mücadele İstasyonu” kuruldu. Bu istasyon, zararlılarla ve mahsul hastalıklarıyla mücadelede çiftçiyi bilgilendirmekle

---

³⁴⁹ İsmail Hüsrev, “Hammadde Memleketlerindeki Para Buhranı’nın Karakteri”, *Kadro*, Sayı 1, II. Kanun 1932, s. 12.

meşguldü³⁵⁰. Bu kuruluşlar, bağcılık için geceli gündüzlü çalışmakta, hastalıklar ve bağ zararlılarıyla mücadele etmekteydiler.

Gerçekten de bağlarda meydana gelen hastalıklar, bağcılığı ve haliyle ekonomiyi olumsuz yönde etkilemekteydi. Haşarat ve Emraz (Hastalık) Mücadele Enstitüsü Müdürü Nihat, İzmir'in yerel gazetesi Hizmet'e, Ege mıntıkası bağlarında iki grup hastalığın bulunduğunu belirterek; beyanatına şu şekilde devam etmekteydi:

“... Müessesemizin bir buçuk senelik mesai arkadaşı Bağcılık Enstitüsü'nün sekiz aylık geceli gündüzlü ve mıntıkayı bir bağcı gibi tetkik ederek buhranlı bir say ile elde ettikleri netice; Ege mıntıkası bağlarında iki grup hastalığın bulunduğunu göstermektedir.

Birinci grup bu sene olduğu gibi fizyoloji (yani sebebi doğrudan doğruya mantari ve mikrobik olmayan) hastalıklardır ki böyle kurak senelerde meydana gelerek hastalıklar yapar... İkinci grup geçen sene olduğu gibi mantari ve mikrobik olan hastalıklardır ki yağmuru bol senelerde çoğalır ve zarar yapar.

İkinci gruba merbut üçüncü bir zararlılar şebekesi de vardır ki; bunlar haşarat ve muzır hayvanlardır. Birinci grup mantari olanlarla ikinci grup ve zararlılar şebekesinin saklı hiçbir noktası kalmamış, teşhisleri yapılmış ve mahalline göre mücadele çareleri bulunarak icap eden tebliğler gönderilmiştir.

Fisyoloji hastalıklara gelince; bunlar ile de bağcılık enstitüsü buhranlı bir şekilde çalışarak bir çok hakikatleri meydana çıkarmaktadır. Gediz'in istifadeli bir hale sokulması ve Menemen ovasının iskası (sulama) hususundaki mütalaalar ölçülemeyecek kadar çok kıymetlidir. Sulama tanzim edilir ve iyi kullanılırsa kuraklık ve yağmursuzluktan ve hatta fisyoloji hastalıklardan mütevellit bir çok zararların önüne geçer. Hasılatı çoğaltır, yapılan masrafı çok az bir zaman içinde altın ile öder.³⁵¹”

---

³⁵⁰ “Zirai Faaliyet”, İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası, VIII/8-9-10 (Ağustos-Eylül-Ekim 1933), s. s. 7-8-9.

³⁵¹ Hizmet, 2 Ağustos 1932.

İzmir'in yerel gazeteleri de dönem boyunca bağ hastalıkları ve çözüm yolları ile ilgili haberler yapıp bağcıları bilgilendirdi. Çünkü bağlarda hastalıklar çoğaldıkça; bağcı bu durumla baş edemez hale gelirdi.

Bağların hastalıklarını önlemek için kükürt kullanımı önemliydi. Bağlardaki küllenmeyi önlemek amacıyla, el ile kükürt atılır; fakat elle atılan kükürt, yapraklara top top düştüğünden; her tarafa isabet etmezdi. Bu yüzden kükürt püskürtücü almak gerekli oldu³⁵².

Bu arada, Seferihisar bağlarında baş gösteren trips haşeresi³⁵³ bağları mahvetti. Çünkü bazı ticarethanelerin sattığı ıslanmış kükürtler, bağ zararlılarıyla mücadelede hiçbir işe yaramadı³⁵⁴. Bu durum, Seferihisar'da olduğu gibi İzmir'in bir çok bağında hastalıkla mücadelede bağcıyı çaresiz bıraktı.

Ayrıca Pronazproz ve Mildiyö hastalıkları, bağları iyiden iyiye etkiledi. Fazla yağışlar ve göztaşlarının köylüler tarafından zamanında yetiştirilememesi, bu durumun başlıca sorumluları oldu.

Ziraat Bankası'nın getirttiği göztaşları ise mahsulün ancak bir kısmını kurtarabilirdi³⁵⁵.

Ziraat Bankası, bağcılarının 1931 yılı ihtiyacı 15 bin torba kükürdü satın alarak; bağcılara ulaştırmaya çalıştı³⁵⁶. Kükürdün torbası 375 kuruş civarındaydı³⁵⁷. Bu fiyat, bir önceki yıla nazaran daha düşüktü. Bağcılar bu sefer fiyat bakımından rahattı.

---

³⁵² *Anadolu*, 3 Mart 1931.

³⁵³ *Anadolu*, 27 Nisan 1931.

³⁵⁴ *Anadolu*, 27 Mayıs 1931.

³⁵⁵ *Anadolu*, 19 Haziran 1931.

³⁵⁶ *Anadolu*, 26 Mart 1931.

³⁵⁷ *Anadolu*, 30 Mart 1931.

1931'de Mıntıka Ziraat Müdürlüğü, bağ hastalıklarıyla ilgili önemli bir rapor hazırladı. Buna göre; altı aylık süre zarfında Ödemiş ve Koşilis zararlılarıyla mücadelede, beş ton kara boya sarf edildiği belirtildi³⁵⁸.

Hastalıklarla mücadele, üzüm ekonomisi için önemliydi. Çünkü bağların mahsul vermemesi ve buhran yıllarında rekoltenin yeterince çıkmaması, hem çiftçi, hem tüccar, hem de ihracat için tehlikeydi.

1932'de Menemen bağlarında % 50'ye yakın bir azlık vardı. Üzüm tanelerinin birer saçma halinde kaldığı, asma yapraklarının yanıp dökülmeye başladığı görüldü. Bu durumun nedenleri; Menemenli bağcılarının havaların serin gitmesine rağmen daha önce yaşanan bağ hastalıklarından korktuklarından bağlarına fazla göztaşı atmaları, bağ çubuklarını uzun bir şekilde budamalarıydı. Ayrıca kumlu arazide rutubetin derinleşmesi, lüzumsuz yere ikinci filizin alınması ve bu sayede salkımların güneşte kalması da bu durumun diğer nedenleriydi³⁵⁹. Acilen tedbir alınmalıydı. Çünkü üzüm taneleri iyice ufaldı.

Ziraat Başmüdüğü Zühtü'nün Menemen'de sulanan bağların durumunun iyi olduğu, fakat durumu kötü olan bağlarda sulama yapılarak hasarın önüne geçileceği, bu yüzden de tetkik yapılmasına gerek olmadığına dair açıklaması; durumun çok vahim olmadığını da gösterdi³⁶⁰. Ayrıca İzmir Haşarat ve Emraz Enstitüsü Müdürü Nihat ve mütehassıs profesör M. Nugret de Menemen'e giderek bölge bağcılarını bağlarda yaşanan sorunlarla ilgili bilgilendirdiler³⁶¹.

Bağ hastalıkları, dünyada bağcılık ile uğraşan tüm ülkelerin sorunuydu. Hatta bu ülkelerde çıkan bağ hastalıkları Avrupa ve sonra da Türkiye bağlarına sıçrayarak, büyük sorunlar ortaya çıkardı.

---

³⁵⁸ "...Bağlara arz ola Ödemiş ve Koşilis haşereleriyle mücadelede beş ton kara boya sarf edilmiştir. Bağlarda çubukların kabukları soydurulduktan sonra karaboya sürülmüştür. Fazla yağmurlardan hasıl olan Pronos Pros hastalığına karşı da mücadele edilmiştir. Bu hastalık bütün bağ mıntıkalarında zuhur etmiştir." *Anadolu*, 7 Temmuz 1931.

³⁵⁹ *Hizmet*, 19 Temmuz 1932.

³⁶⁰ *Hizmet*, 21 Temmuz 1932.

³⁶¹ *Hizmet*, 11 Ağustos 1932.

Yakın yüzyıllarda Amerika kıtasında yapılan bağcılığının çeşitli hastalıklarla karşılaştığı ve mahsulün büyük kısmının azaldığı görüldü. Amerika'dan Avrupa'ya geçen floksera haşeresi, bağcılığı büsbütün başka bir şekle soktu. Flokseranın yaptığı zararlardan kurtulmak için çeşitli çareler düşünüldü. Bu haşereden zarar görmeyen Amerikan asmalarının incelemeleri yapıldı. Amerikan asmalarının üzerine yerli asmalar aşılarak bağ yetiştirilmeye yeniden başlandı. Bu suretle flokseranın meydana çıkmasından sonra Amerikan asmalarının üzerine yerli asmalar aşılarak, bağcılık, adeta yeniden doğdu. Bu usule, "Yeni Bağcılık" ismi verildi. Zaten İzmir İktisadi Mıntıkası'ndaki bağların kütüklerinin % 85'i de Amerikan asmaları üzerine aşılansmış yerli çubuklardandı³⁶².

4. Kooperatifleşme Çabaları

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün; "... *Yeni Türkiye'mizi layık olduğu mertebeye isal edebilmek için behemehal iktisadiyatımıza birinci derecede ve en çok ehemmiyet vermek mecburiyetindeyiz. Zamanımız tamamen bir iktisat devrinden başka bir şey değildir...*"³⁶³ diyerek; ekonomik hayatı kontrol edebilmenin gerekliliğini belirtti. Ona göre, devlet ekonomik sahalarda meydana getireceği oluşumlarla yaşanan sıkıntılara çare olabilirdi. Ekonomik sorunlar dirlik sağlanarak çözümlenmeliydi.

Buhran yıllarında bağcılarının başındaki dertlerden bir tanesi de borç sorunlarıydı. Bağcılar, buhran yılları boyunca tefecilere, faizcilere devamlı borçlandı. Bundan kurtulmak isteyen bağcı, çareler aramaktaydı. Çare, kredi kooperatifleri oluşturmaktı.

1931 yılının ortalarına kadar İzmir'de 50 kredi kooperatifi oluşturuldu.. Bu kooperatiflerin ise o ana kadar dağıttığı toplam kredi miktarı 2 milyon lirayı buldu.

³⁶² "Üzümlerimiz", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/7-8 (Temmuz-Ağustos 1930), s. 480.

³⁶³ Afet İnan, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Türk Tarih Kurumu Basımevi, IV. Baskı, Ankara, 1984, s. 293.

Açılan kooperatifler, İzmirli çiftçilerin tarım hayatına büyük rahatlıklar getirdi. Artık çiftçiler, lazım gelen para için şehre, İzmir'e inip günlerce vakit kaybetmeyecek; ya da tüccarın faiz tuzağına düşmeyecekti.³⁶⁴.

Fakat kooperatifler kurulduktan sonra da sıkıntılar devam etti. Armutlu kazasının kooperatifinin ortaklarından bir bağcının, 1932 yılında Valiliğe ve Ziraat Bankası'na açık bir mektup olmak üzere; Hizmet Gazetesi'ne gönderdiği mektup, kendi kurduğu kooperatifinde çektiği sıkıntıyı anlatması bakımından önemliydi:

“... Dört beş seneden beri geçirilen tabii felaketler yüzünden mahsul alamadık, borcumuz kaldı ve faizin yüksek olması dolayısıyla bu borç, epeyce kabardı. Üç sene evvel kooperatif teşkil edilince hepimiz canla başla kooperatife sarıldık. Çünkü bu teşekkülünde faydasını ve hayatımızda oynayacağı rolü anlıyorduk. Kooperatif iki sene bizi müzaheret (korudu) etti. Fakat bu sene yeni heyeti idare emriyle bir tarzı muamele tatbikine başladı ki, hayret ettik. Heyeti İdare kendisini intihap ile o mevkie geçiren ortakçılara makus ve mağrur bir vaziyet takındı. İkras zamanı; olmaz, yapamayız! gibi cevaplarla geçti. Ortakçılar ise buna rağmen bir haysiyet ve şeref meselesi telakki ile bağlarına son varlıklarını döktüler. İstihsal mevsimi gelince; heyeti idare, tahsili emval kanununu ileri sürerek bağlarda hacze başladı. Tasavvur edilsin 300 ortaktan ancak 25-30 kişi bu vaziyetten kurtulabilmiştir.

Biz evvelki senelerde, bu mevsimde maa aile bağlarımıza gider; orada otururduk. Bu sene ise haciz için ikame edilen bekçiler, bunlar da işgal ettiler. İtiraz ederseniz, bekçi adeti artıyor; ikiye, üçe hatta dörde çıkıyor... Nitekim de çıkarıldı... Bekçinin de edası başka... Mütemadiyen kumanda veriyor; şunu yapmayınız, bu çuvala dokunmayınız!.. Biz kooperatiflerden böyle hareket beklemezdik. Ancak tefeciler, faizciler bunu yapabilirler. Halbuki kooperatif, milli bir teşekkül mesabesinde (rütbesindedir). Gerçi tahsilatını yapabilmesi için icabında tahsili emval kanunundan istifadesi tabii ise de kanunun bundaki hakiki mahiyeti şirkete

---

³⁶⁴ Cumhuriyet, 2 Temmuz 1931.

*karşı suiniyet besleyen ortaklara karşı son bir tedbirden ibarettir. Yoksa bütün ortakları bu hale düşürmek değildir. Kendi paramızla vücuda getirilen hususi bir teşekkülün bağlarımızda üçer dörder bekçi dikmesini ızdırabla karşılıyoruz. Bizlerin bu vaziyetten kurtarılmasını yalvarırız.*³⁶⁵”

Yaşanan sıkıntılarla birlikte bağcılarının kooperatifleşme çabaları var gücüyle devam etti. 1933 yılı sonlarına doğru üzüm işiyle uğraşanlar bir Üzümcüler Birliği meydana getirmeye çalıştılar. Amaç fiyatların aşağıya düşmesinin önüne geçmekti³⁶⁶.

Çünkü fiyatlar bunalımın içinde hiç bu derece gerilemedi. Nihayet 19 Eylül 1935’de³⁶⁷ “ Üzüm Kurumu” adı altında kurulan bir kurum kısa sürede üzüm alımı yaparak fiyatların düşmesini önledi. Piyasadaki vurgunculuğu önlemeyi ilke haline getiren kurum, kısa süre içinde piyasadaki hakimiyeti kendi tarafına çekti³⁶⁸.

Hakkı Uyar’a göre; 1935 kuru üzüm rekoltesinin tarihinde görülmedik bir rekolte olan 80 bin ton seviyesine çıkması, köklü ve acil önlemlerin alınmasını gerekli kıldı. Tarih Üzüm Kurumu’nun kuruluş sebebi de bu kadar fazla rekoltenin çok düşük fiyatlarla satılarak zarara uğratması endişesiydi³⁶⁹.

O zamanki adıyla Tarım Bankası olan Ziraat Bankası ve İş Bankası’nın ortak sermayesi ile kurulan bu kurum, bir limited şirketi olarak doğmasına rağmen anonim şirkete dönüştürüldü. Her iki bankanın isimlerindeki harflerin bir araya getirilmesiyle

---

³⁶⁵ Gazeteye mektubu gönderen kişi, Armutlu kooperatifi ortaklarından 608 numaralı Sumuncu oğlu Ahmet Efendi’ydi. *Hizmet*, 8 Eylül 1932.

³⁶⁶ *Yeni Asır*, 13 Kanunuevvel 1933.

³⁶⁷ Üzüm Kurumu’nun göreceği işlevler şu şekilde belirtilmiştir: “a) Çok kötü durumda olan piyasaya istikrar vermek için Üzüm Kurumu ivedi olarak müdahalede bulunacak. b) Kurum, piyasadan satın alacağı üzümleri depolayarak ve yepyeni müşteriler bularak satacağı. c) Kurum, üzüm piyasasının düzenleyicisi olacak, piyasada dalgalanma eğilimi olan günlerde seri müdahale ve alımda bulunarak buna engel olacaktı.” Ayrıca bkn. s. 207; makalenin verdiği bilgiye göre; Tarih Şirketi yarı devlet kuruluşuydu. Amacı kar elde etmek değil, üreticiyi spekülörlere karşı korumaktı. Hakkı Uyar, “ Tarih Üzüm Kurumu: Tarihsel Bir Değerlendirme ”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/6-7, 1996- 1997, s. 204.

³⁶⁸ Özlem Yıldırım, *İzmir’de Kooperatifçilik (1923-1950)*, Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens., İzmir, 1994, s. 91.

³⁶⁹ Uyar, *A.g.m.*, s. 202.

oluşturulan “Tariş” sözcüğüyle anılan şirket, üzüm alımlarında yaşadığı kar ve zararı üreticiye yansıtmadı. Tariş Üzüm Kurumu 1935-39 yılları arasında üzüm piyasasını elinde tutarak³⁷⁰, 1929 Buhan Dönemi’nin sıkıntılarından İzmir mıntıkasındaki bağcıyı kurtardı. Yani şahsi çıkarlarını düşünen bazı tüccarlar ve aracılar gibi davranmadı.

Üzüm Kurumu’nun çalışmalarına rağmen üreticilerin kendi iradelerini yansıtan bir de kooperatifleri olması gerekirdi. Bu amaçla; yedi incir-tarım-satış kooperatifi ile Kemalpaşa, Armutlu, Menemen, Urla, Kınık, Turgutlu, Salihli ve Alaşehir’de bulunan sekiz üzüm-tarım-satış kooperatifi 28 Haziran 1937’de Üzüm Kurumu Binası’nda; 27 Ocak 1937 tarih ve 2/ 5936 tarihli kararname gereğince hazırlanan ana sözleşmeyi imzalayarak, “İzmir İncir ve Üzüm Tarım Satış Kooperatifleri Birliği”ni resmen kurdular³⁷¹.

5. I. Ziraat Kongresi ve Üzüm

1929 Dünya Buhranı, Türkiye’de özellikle tarım kesimini olumsuz yönde etkiledi. Zaten yoksul olan köylü kesimi, buhranla birlikte iyiden iyiye yoksullaştı. Türkiye Cumhuriyeti devleti de bu yüzden yeni arayışlar peşindeydi.

Tarımsal sorunların ortaya konulması, bu sorunlara çözüm aranması amacıyla 1930 yılının Eylül ayında çalışmalarına başlayan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, 5 Ocak 1931’de I. Ziraat Kongresi’ni düzenledi³⁷².

İktisat Vekili Mustafa Şeref Bey’in açılış konuşmasından sonra; Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Genel Katibi Rahmi bey kürsüye çıktı. Ziraat ve sanayi hakkında önemli fikirler ortaya koyan Rahmi Bey, Türkiye’de zirai mi sanayi mi tartışmalarının gereksizliğinden bahsetti. Her ikisinin de Türkiye ekonomisi için

---

³⁷⁰ Yıldırım, *a.g.e.*, s. s. 91-92.

³⁷¹ A.g.y, *a.g.e.*, s. 95.

³⁷² Türkan Çetin, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye’nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Ziraat Kongresi”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/ 6-7, 1996-1997, s. s. 215-216.

olmazsa olmaz önemleri olduğunu belirtti. Gereksiz ithalat maddelerinin ülkeye girdiğinden bahsetti. Bu durumun ticari açığa neden olduğunun altını çizdi³⁷³.

Kongrenin gündeminde tarımsal krediler, satışlar, fiyatlar, kanunlar gibi konular yer aldı. Ayrıca incir, üzüm, zeytin, pamuk üretimi konularında, kongreye raporlar sunuldu. Üzüm konusunda kongreye sunulan rapor sayısı üçtü. Manisa Fidanlık Mütahassısı Reşat Bey, kuru üzümculük ve sorunlarından bahsederken; Manisa Ziraat Müdürü Ali Bey, eski bağcılık yöntemlerinin floksera hastalığı sonrası terk edildiğini, Amerikan asmaları üzerinde yerli aşı yapılarak bağ yetiştirildiğini belirtti. Ali Bey, bağcının yüksek faizli kredi aldığını bunun yanında bağcılıkla ilgili olan kükürt, potasa, karaboya gibi maddelerin gümrük resminden muaf olmasını ve ucuz fiyatla satılmasını; bu şekilde yapıldığı takdirde bağcılarının sorunlarının halledilebileceğinin altını çizdi. Eskiden çekirdeksiz üzümünden sonra en çok şarap ihraç edildiğini fakat üretimin azaldığını da sözlerine ekleyen Ali Bey, bağbozumu dönemlerinde mevsimlik işçilerin barınma, sağlık gibi sorunlarla karşılaştığını bunların çözülememesi halinde üzüm toplarken verimin düştüğünü de raporunda belirtti. Tüccarın, bağcıdan üzümü el kantarıyla tartarak aldığını ve hassas olmayan bu tartılardan üreticinin % 5-10 zarar ettiğini, borsa idarecilerinin bu sorunu bir an önce çözmeleri gerektiğini vurguladı. Erenköy Fidanlık Müdürü Burhan Bey ise, floksera hastalığının çıkmasıyla Türkiye’de bağcılığın çöktüğünü, gerekli fidanlıların yetiştirildiğini ve üzümculüğün gelişmesi için gerekli önlemleri anlattı³⁷⁴.

C- EGE İKTİSADİ MINTIKASI’NIN BAĞ SAHALARI

1. Bağların Genel Durumu

Türkiye’de toprak tasarruf biçimi yetiştirilen ürüne göre farklılık gösterirdi. Örneğin Adana’da pamuk, mevsimlik işçi istihdam eden büyük ölçekli işletmelerde

---

³⁷³ “Türkiye, ihtiyacı nispetinde ziraatına dayanan bir sanayi memleketi, aynı zamanda sanayiye dayanan ihracatçı bir ziraat memleketi olmak mecburiyetindedir. Ancak bu suretle memleketimizde milli sermaye teraküm edecek, milli paramız hakiki ve devamlı bir istikrara kavuşacak, alım kabiliyetimiz artacaktır.” *Milliyet*, 6 Kanunusani 1931.

³⁷⁴ Bu kongreye çiftçi temsilcisi olarak büyük toprak sahibi ağalar katıldı. Küçük üretici, çiftçi ve topraksız köylü bu kongreye katılmadı. Çetin, *A.g.m.*, s. s. 219-220.

yetiştirilirdi. Üzüm üretiminin ise genellikle küçük ölçekli aile işletmelerinde yapıldığı görülürdü³⁷⁵. Yani bağ yetiştiriciliğinde küçük mülkiyet hakimdi. Bir ferдин kontrolünde bulunan bağların çoğu 25 dönümü geçmezdi³⁷⁶.

Buhran yıllarında; Ege Bölgesi, Türkiye'nin en verimli üzüm bölgesiydi. Dünyanın en iyi çekirdeksiz kuru üzümleri bu bölgede üretilmekteydi. Muğla, Denizli, Aydın, Manisa ve İzmir bölgenin başlıca üretici illeriydi³⁷⁷. “ *Müstehlik yaşamak iyi değildir; Müstahsil olalım!*³⁷⁸” sözü; Ege İktisadi Mıntıkası'ndaki üretici iller için geçerliliği yüksek bir sözdü.

Dönemin istatistik bilgilerine göre; Ege İktisadi Mıntıkasında; 554.895'i çekirdeksiz, 67.514'ü razakı ve 68.741'isiyah olmak üzere 191.150 dönüm bağ mevcuttu. Bu bağların bulunduğu yerler, İzmir merkez ile, Urla, Karaburun, Çeşme, Kemalpaşa, Menemen, Bergama, Foça, Manisa, Akhisar, Kasaba, Salihli ve Alaşehir'di³⁷⁹.

Türkiye'de bağcılık ve üzümçülüğe iklim şeraitinin müsaade ettiği her yerde tesadüf edilmekteydi. İstatistik Umum Müdürlüğü, 1933 senesinde bağ dikilmiş sahaları, 345.983 hektar olarak tahmin etti. Bunun aşağı yukarı % 15'i yani 32.784 hektarı çekirdeksiz kuru üzüm mıntıkası olan İzmir ve Manisa vilayetlerine isabet etmekteydi. Aynı senenin istatistiklerine göre; Türkiye'nin umum üzüm rekoltesi, 185 milyon kilosu yani % 25'i İzmir ve Manisa havalisinde bulunmak üzere; cem'an (toplam) 775 milyon kiloydu³⁸⁰.

---

³⁷⁵ Çağlar Keyder, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Tarih Vakfı Yurt yay., II. Baskı, İstanbul, 1993, s. 24.

³⁷⁶ “Ege'nin 1935'de Ekonomik Durumu-Üzüm”, *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, II/1(Ocak, 1936), s. 16.

³⁷⁷ Ömer Barutçu, “Üzüm Politikamız”; *İ.T.B. Çekirdeksiz Kuru Üzüm Semineri*, İ.T.B. yay., no: 7, İzmir, 1972, s. 422.

³⁷⁸ Akil Aksan, *Atatürk Der ki*, Aslımlar Matbaası, Ankara, 1986, s. 104.

³⁷⁹ *Cumhuriyet*, 3 Teşrinisani 1931; Aynı bilgi için bkn. “Ege Mıntıkası'nın Ticari ve Sınai Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/7-8 (Temmuz-Ağustos 1932), s. 242; Üzüm çeşitlerine düşen bağ sahaları için yine bkn. “Üzümlerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*; V/7-8 (Temmuz-Ağustos 1930), s. 482.

³⁸⁰ Fritz Baade, *Kuru Üzüm-Ekonomimizin İnkişaf İmkanları-Mayıs 1936 Tarihli Rapor*; T.C. İktisat Vekaleti Neşriyatı, Seri 2, No 3, Ulus Basımevi, Ankara, 1937, s. 91.

Buhran yıllarında; dünya ekonomisine ihraç edilen Türk üzümleri, çekirdeksiz kuru üzümlerdi. Çekirdeksiz üzümler; malum olduğu üzere İzmir ve Manisa vilayetlerinin belirli mıntıklarında yetiştirilmekteydi. Bunların da ancak küçük bir kısmı taze olarak istihlak olunmaktaydı. O zaman çekirdeksiz üzüm rekoltesinin büyük bir kısmı kurutulmaktaydı. Çekirdeksiz kuru üzümlerin de ancak cüz'i bir kısmı dahilde istihlak (tüketim) olunmakta, kısmi küllisi ihraç olunmaktaydı³⁸¹.

İzmir mıntıkasındaki bağ sahalarının mevsim boyunca ürettiği kuru üzüm miktarı ve bağ sahaları Ticaret Odası'nın verilerinde şu şekilde belirtilmekteydi:

Tablo 19: İzmir Mıntıkası'nın Bağ Sahaları ve Bu Sahaların Ortalama Rekolte Miktarı

<u>Bağ Sahaları</u>	<u>Ton</u>
İzmir Merkez	800
Urla	3500
Karaburun	1500
Çeşme	700
Seferihisar	1500
Torbali	250
Tire	250
Ödemiş	350
Kemalpaşa	6000
Muhtelif Mahaller	950
Menemen	2500
Bergama	250
Foça	450
Manisa	15.000
Akhisar	2000
Kırkağaç	700

---

³⁸¹ Fritz Baade, *A.g.e.*, s. s. 91-92.

Turgutlu	4500
Salihli	800
Alaşehir	3000
Genel Toplam	45.000

Kaynak: “Üzümlerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, 5/7-8 (Temmuz-Ağustos 1930), s. 481.

Tablo 19’da verilen toplam 45.000 tonluk ortalama rekolte, 1929 Dünya Buhranı yıllarında, İzmir mıntıkasından beklenen ortalama rekolteydi. Bu rekolteden daha fazla miktarda bir rekorun ortaya çıkması da üzüm fiyatlarında gerilemeye yol açabilirdi.

Tablo 20: Ege İktisadi Mıntıkasında Kazalar İtibari İle Bağ Sahaları

Kazalar	Çekirdeksiz Üzüm Bağları
İzmir vilayeti:	Dönüm
İzmir	25.000
Urla	25.425
Çeşme	1.730
Menemen	15.000
Tire	200
Kuşadası	120
Ödemiş	700
Karaburun	6.680
Bayındır	50
Bergama	2.800
Dikili	82
Seferihisar	13.880
Torbali	8.881
Kemalpaşa	52.000
Foça	2.800
YEKÛN (1)	170.218

Manisa Vilayeti	Dönüm
Manisa	121.000
Kırkağaç	8.000
Akhisar	20.000
Salihli	37.000
Gördes	300
Demirci	630
Kasaba (Turgutlu)	35.000
Alaşehir	25.000
YEKÛN (2)	246.930

Kaynak: Fritz Baade, *A.g.e.*, s. s. 92-93.

Tablo 21: Normal Bir Rekoltede Muhtelif Mıntikalara İsabet Eden Kuru Üzüm Miktarları

İzmir Vilayeti	Ton
İzmir	1.000
Urla	3.500
Karaburun	700
Seferihisar	1.500
Kemalpaşa	7.000
Menemen	2.500
Foça	450
Torbali	500
Ödemiş	350
Tire	250
Bergama	250
YEKÛN(1)	18.000 ton
Manisa Vilayeti:	Ton
Manisa	16.000

Akhisar	2.000
Kırkağaç	1.000
Turgutlu	10.000
Salihli	4.000
Alaşehir	4.000
Diğer Mıntıklar	-
YEKÛN(2)	37.000

Kaynak: Fritz Baade, *A.g.e.*, s. s. 93-94.

Tablo 20’de verilen Çekirdeksiz üzüm bağ sahalarının dönümü, kesin bir hesap değildi. Bu yüzden üretim hakkında tam ve kesin bir bilgi alabilmek güçtü. Yine de Tablo 20 ve 21’e bakıldığında hektar başına verim kazadan kazaya değişmekteydi. Hektar başına üretimin en az olduğu yer Karaburun yarımadasıydı. Urla’daki ürünün üretimi ise hektar başına 1 tondu. Gediz Vadisi’nden ise daha fazla verim elde edildiği göze çarpmaktaydı. Gediz Vadisi’nde ve özellikle Manisa ve Turgutlu’da çok daha fazla randıman elde edilmekteydi. Manisa ve Turgutlu mıntıklarındaki ortalama verim hektar başına 2.5-3 ton tahmin edilmekteydi. Bu durum, Urla’daki randımanın 1.5-2 misli kadardı. 1. Dünya Savaşı’ndan önce üretimin dağılımı haliyle bambaşkaydı. Karaburun’daki üretim, Gediz Ovası’ndaki üretimden, yani Turgutlu, Salihli, Alaşehir’in üretiminden fazlaydı³⁸².

2. Buhran Yıllarında Bağ Sahalarına Dair Genel Değerlendirme

Buhran yılları döneminde; üzüm üretiminin ana yatağı Gediz Vadisi’ydi. Bu vadi, Alaşehir – Salihli – Turgutlu – Manisa – Menemen’di. Merkez ise Manisa’ydı. Bu geniş ovada çekirdeksiz kuru üzüm üretiminin %30’u yapılmaktaydı. Gediz Ovası’nın yan vadisi Turgutlu – Kemalpaşa ve Kum Nehri’nin Akhisar ve Kırkağaç’a uzayan vadisinde de üretim gerçekleştirilirdi. Yine Karaburun ve İzmir merkez kazaları önemli üretim noktalarıydı. Bağ sahaları, şehirlerin hemen etrafında toplanmakta, köyler ise şehirlerin yakınına kurulmaktaydı. Çiftçi, ürününü yetiştirir

---

³⁸² Baade, *A.g.e.*, s. s. 93-94.

ve ağustos ayı ile birlikte eylüle kadar hasadını yapardı. Ekim ayı ile birlikte ise ticareti yapılmaya başlandı. Göze çarpan bir husus da şu olmaktadır ki; İzmir ve çevresinde kuru üzüm üretimine elverişli geniş sahalar mevcuttu. Fakat bu sahaların o gün için yarısının bile bağ olarak kullanılmadığı³⁸³ o yıllar içinde kendini göstermekteydi.

Ege Mıntıkası'nın 1931 senesi çekirdeksiz kuru üzüm rekoltesi 26 milyon kilo, 1930 senesi rekoltesi 35 milyon kiloydu. Mıntıkanın normaldeki kuru üzüm rekoltesi ise 45 milyon kiloydu. Hava muhalefeti, bu noksanlığın nedeniydi³⁸⁴.

Mıntıkanın kazaları, buhran yılları boyunca üretim yaparken bir çok sorunla karşı karşıya kaldı. Örneğin; 1931 yılında Urla Kazası'nda yaşanan felaketlerle üretim düştü. 1932 yılında Urla halkı tarlalarında daha çok çalışmaya ve bir önceki senenin yaralarını sarmaya başladı³⁸⁵. Yine 1934 Mayıs'ında Kemalpaşa ve çevresine dolu yağması, bağları büyük zarara soktu. Zaten az beklenen 1934 üzüm rekoltesi daha da azaldı³⁸⁶.

Tire kazası ise; çok eski bir bağ kazasıydı. 20. yüzyılın başlarında ortalama 700.000 kantar kuru üzüm ihraç eden, iri ve kara üzümleriyle Avrupa'da ün yapmış olan "Yeşil Tire", ekonomik buhran yıllarında eski günlerini aramaktaydı. Özellikle filoksera haşeresinin tahribatının baş göstermesiyle Tire'de bağcılık işleri çok azaldı. Eski günlerini mumla arayan Tire bağcısının 2400 dönüm bağı mevcuttu. Bu bağlarda; siyah, razakı, ve çekirdeksiz üzüm yetiştirilirdi³⁸⁷. Tire'nin 1933-34 yılı üzüm üretimi 40 bin tondu. 1934-35 senesi, üzüm üretimi ise 35 bin kilo civarındaydı³⁸⁸.

---

³⁸³ A.g.y., *A.g.e.*, s. 95.

³⁸⁴ "Ege Mıntıkası'nın Ticari ve Smaî Vaziyeti", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/7-8 (Temmuz-Ağustos 1932), s. 242.

³⁸⁵ *Cumhuriyet*, 22 Kanunusani 1932.

³⁸⁶ *Anadolu*, 20 Mayıs 1934.

³⁸⁷ "Tire'de Bağcılık", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/ 5 (Haziran 1932), s. 130.

³⁸⁸ *Anadolu*, 8 Ağustos 1934.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'yla birlikte bağ sahalarında, hektar başına randımanı pahalı olan yerlerde üretim kısılrken, ucuz olan yerlerde de artırıldı. Yeni bağlar kuruldu. Fakat bir bağ çubuğunun gelişmesi için dört yıl gerekirdi. Bunlar yapılırken üzüm fiyatlarındaki düşüşler de göz ardı edilmedi³⁸⁹. Üzüm üretimi, özellikle 1919-1923 yılları arasında düşüş eğilimi gösterirken, bunun nedeninin Kurtuluş Savaşı yılları olması açıkça belliydi. Savaştan hemen sonra üretim normal olarak yükselme eğilimi göstermeye başladı. Yine ekonomik buhran dönemi yıllarında üretimde , fiyatlarla birlikte bir düşme yaşanmadı. Hatta rekoltede yüksek rakamlar elde edildi³⁹⁰.

Üzüm üretimi yapan bağcının, maliyet fiyatları da buhran döneminde yara aldı. İzmir Ticaret Odası'nın incelemelerine göre bir dönüme isabet eden üzüm masrafı şu şekildeydi:

Tablo 22: Bir Dönüme İsabet Eden Bağ Masrafı

	1931	1935
İki Kat Çapa veya Bel	400	400
Aralama ve Budama	250	200
Bazı Yıllar Boğaz Açma ve Kapama	280	200
Ot ve Toz Çapası	200	100
Filiz Atma	100	50
Bordo Bulamacı Atma	250	200
Kükürt Bedeli ve Atma	325	250
Bağa göre Uç Alma	160	60
Sergi Masrafı	1500	750
Bağın vergisi	250	150
Toplam	3715	2360

Kaynak:"Ege'nin 1935'de Ekonomik Durumu-Üzüm", *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, II/1 (Ocak 1936), s. 21.

³⁸⁹ Baade, *A.g.e.*, s. 96.

³⁹⁰ A.g.y., *A.g.e.*, s. 98.

1931 yılında bir kilo üzümün maliyet fiyatı 9,37,5-13,67 kuruştı. 1935 yılında ise üzümün mıntıkadaki maliyet fiyatı 7,37,5 kuruştı³⁹¹. Bir dönüm bağdan alınan üzüm miktarı 320 kilo olarak hesaplanıp yapılan bu cetvel, buhran yıllarından çıkılmak için aranan çarelerin de etkisiyle 1935 yılında maliyet fiyatlarının düştüğünü göstermekteydi.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın Ege İktisadi Mıntıkası'ndaki bağlara olan en büyük tesirlerinden birisi de; bağların dönüm fiyatlarındaki korkunç düşüştü. Öyle ki; 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın başladığı ve sürdüğü yıllarda, Kemalpaşa'da bir bağın dönümü 500 lira ederken; 1933 yılında bir dönüm bağa biçilen fiyat 20- 30 lira arasındaydı³⁹². Daha öncesinde bağların yağışlardan feci derecede zarar görmesi, ekonomik buhran içinde alınan mahsulün yeterince para etmemesi gibi nedenler, Kemalpaşa bağlarının değerini düşürdü.

D. 1929 EKONOMİK BUHRANI'NDA BAĞCILIK VE SOSYAL HAYAT

1. Üzüm Hasadı ve Satış Hazırlığı

Bağcılık işi çok zahmetli bir işti. Buhran yıllarında hasat kaldırmak ve hemen peşine yeni sezona hazırlanmak, günün ekonomik ve teknolojik şartlarında bir hayli sıkıntılı olmalıydı. Ege mıntikasında yetişen üzümler, bağlarda kurutma yerlerinde beyaz ve geniş kağıtlar üzerinde özel olarak kurutulduktan sonra çuvallarla borsaya sevk edilirdi. İhracat tüccarı, üreticiden satın aldığı üzümleri kalbur makinalarından geçirir; bazı tüccarlar ise farklı şekilde yıkatıp kurutur, çeşitli şekillerde beyazlatır ve cila verdirirdi. İzmir'de 7 tane üzüm temizleme ve boyama hanesi mevcuttu. Buralarda 120 civarında amele çalışırdı³⁹³.

³⁹¹ "Ege'nin 1935'de Ekonomik Durumu-Üzüm", *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, II/1 (Ocak 1936), s. 22.

³⁹² *Yeni Asır*, 21 Mayıs 1933.

³⁹³ *Cumhuriyet*, 3 Teşrinisani 1931.

Hasadını alan bağcı, henüz bağlar yapraklarını dökmeden, yeni sezona bağını hazırlamaya hemen başladılar. Bağların fazla çubuklarının kesim işlemleri bittikten sonra, Teşrin aylarında (Ekim ve Kasım) bağ kütüklerinin etrafı çapalanır; Kanun aylarında da (Aralık ve Ocak) açılan boğazlar gübrelenirdi. Artık Şubat ayına gelindiğinde budama ameliyatı başlardı. Uzun ve kısa olmak üzere iki türlü budama yapan bağcı, kısa budadığı asmalardan bir yıl sonra, uzun budadığı asmalardan da aynı yıl bol ürün elde ederdi. Budama sonucunda asmalara kase şekli verir; asmalarda 20-30 cm derinliğinde bel ameliyatı yapardı. Bağcı, Mart ve Nisan ayları civarında asma filizleri 10 cm kadar olunca, külleme hastalığına karşı asma yaprakları üzerine kükürt atardı. Midilyo hastalığına karşı ise göz taşı ve kireçle yapılan bir maddeyi, asma üzerine püskürtme yöntemiyle serperdi. Nisan sonlarında asma filizlerinin uçlarını kıran bağcının amacı, üzüm salkımını daha kuvvetli yapmaktır. Daha sonra ikinci defa kükürt atar; burdu bulamacı atar, “toz çapası” adı verilen bir çapa ameliyatı daha yapardı. Asmanın çevresini 5 cm daha kazarak çevresindeki yabancı otları temizlerdi. Mayıs ayı sonlarında eğer havalar nemli giderse, üçüncü kez kükürt ve göz taşı ilaçları atardı. Haziran’da bir defa daha toz çapası yapan bağcının üzümleri, artık Temmuz başlarında ermeye başlardı.

Temmuz sonu ve Ağustos başı, hasat mevsimiydi. Olgunlaşan üzümler bıçaklarla kesilip küfelere doldurularak sergi mahallerine getirilirdi. Üzümün serildiği yerler tozdan uzak, güneş gören, rüzgar almayan yerler olmalıydı. Sergi yeri, üzümler kaldırıldıktan sonra temizlenirdi. Daha sonra yapılan üzüm bandırma işleminde ise potaslı su ve zeytin yağı kullanılarak yapılan bir çeşit suya, üzüm salkımları batırılarak, üzüm tanelerinin berraklaşması ve parlaklaşması sağlanırdı. Suyu bandırılan üzümler kurutulmak amacıyla serilir, 5-7 gün kurumaya terk edilirdi. Kuruyan üzümler toplanıp gümelere yapılırdı, el ile ovalanan üzümlerin çöp ve sapları ayrılırdı. Rüzgarla da üzümün çöpi son kez ayrılma işlemine tabi olurdu. Ayrıca bazı yerlerde savurma makineleri kullanılarak yapılan bu son işlem bittikten sonra; kuru üzümler sıkıca çuvallara basılırdı. Eğer kuru üzüm, çuvallarda sıkıca basılmazsa şekerlenip bozulabilirdi. Kalburlanma işlemiyle son bir kez daha çöplerinden ayrıştırılan üzümler, kalbur makinalarının önünde duran büyük kutulara konurdu. Bu

kutuların kapakları çivilenir; yolda zayiata uğramaması için bir tel ile çevrilirdi. İzmir'in meşhur kuru üzümü artık ihracat için hazırды³⁹⁴.

İhracat işleminden önce kuru üzümün pazarlanması gerekirdi. Bunun için İzmir Ticaret Borsası'nda³⁹⁵ tüccarlar, üzüm alım-satım işlemlerini yapardılar. Borsada işlem gören çekirdeksiz kuru üzüm; genellikle ala, birinci, ikinci ve üçüncü çeşitlerle, karabuca ve yağmur yemiş namlarıyla satılırdı. İzmir üzümü, ihraç edildiği memleketlerin piyasalarında; ekstra Karaburun, küp Karaburun, Auslese, Feine Auslese, Nec Plus Ultra namlarıyla tanınırdı. Bunların içinde aşağı kalite üzüm tipi ekstra Karaburun ve en iyi kalite üzüm tipi ise, Nec Plus Ultra idi³⁹⁶.

Borsadaki üzüm satışı işleri belli bir usule göre yapılırdı. Üzümünü üreten bağıcı, tanıdığı üzüm komisyoncusu tüccara üzümünü gönderirdi. Bu komisyoncu tüccar, aldığı üzümlerin numunelerini, borsadaki simsarlarına ayrı ayrı verirdi. Üzüm simsarı ise, üzümlerin numunelerini parti parti ayırarak, satışa çıkarırdı. İhracat taciri, yapmak istediği kendi tip üzüm numarasına göre incelemeler yaptıktan sonra fiyat teklif ederek istediği numuneleri ayırırdı. Örneğin; bir ihracatçı, 9 numara tip üzümü oluşturmak istediği zaman, borsadaki numuneleri inceler ve fiyatlarını sorar; 9 numara tip üzüm kaç kuruşa satılmışsa ona uygun borsa numunelerinin fiyatlarını hesap edip, borsa numunelerinin hangilerinin 9 numara ihracat tipini meydana getireceğinin hesabını ve tayinini yapar; fiyatlar da uygun olursa onları alırdı. Diğer bir ihracatçı tüccar ise; kendisinin 9 numara tipini teşkil edecek üzümü arar; borsada bulunan numuneleri ona göre gözden geçirirdi. Burada dikkat edilecek husus; bu tüccar, başka bir ihracatçının 9 numaralı üzüm tipinden, daha yüksek kalitede üzüm

---

³⁹⁴ "Üzümlerimiz", *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/7-8 (Temmuz-Ağustos 1930), s. s. 481-482-483.

³⁹⁵ "... İmparatorluğun son döneminde ve işgal yıllarında yabancı ve azınlık güçlerin yönetiminde kalan İzmir Ticaret Odası'nın binası da 9 Eylül'den sonra çıkan büyük yangından kendini kurtaramamış ve yanıp kül olmuştu. İzmir Ticaret Odası, yanmadan önce Kordonboyu'ndaydı. 9 Eylül 1922'de Türk Orduları'nın İzmir'e girmesi üstüne, Türk tüccarlar Halimağa Çarşısı'nda geçici bir Ticaret Odası yönetimi kurmuşlardı. 1 Kasım 1922'de oda yönetimi resmen Türkler'in eline geçiyordu. Derhal yeni bir bina yapımına girişiliyor; 1927 yılında İzmir Ticaret Odası eski yerinde yeniden açılarak, bu kez Türkiye'nin çıkarları için Türk tüccarlarının yönetimindeki çalışmalarına başlıyordu..."", Yaşar Aksoy, *Bir Kent Bir İnsan- İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yay., I. Baskı, İstanbul, 1986, s. s. 216-217.

³⁹⁶ *Cumhuriyet*, 3 Teşrinisani 1931.

tipini 9 numara olarak kabul etmesi durumu idi. Bazı ihracatçılar, tip numaralarını 6'dan 12'ye kadar takip eder; bir kısmı bu numaralarda 12'den yukarıya gider; bir kısmı da bu numaralardan 12'den aşağıya doğru 6'ya inerdi. Bu suretle tüccarlar aldıkları ve numaraladıkları üzümleri, Avrupa'daki bölgelerine direktif vererek satışa çıkarırlardı. Üzüm ihracatçılarının tip numaraları birbirine benzemezdi. Her birinin üzümü bir diğerinin üzümünden yukarı ya da aşağı kalitede idi³⁹⁷.

Üzüm, ihraç edilmeden önce tüccarın eline geçtiğinde; tüccar faaliyetinden ziyade, adeta bir fabrika faaliyetiyle uzun bir manipülasyon işlemine girerdi. Bu işlemler genelde üzüm hanlarında yapılırdı. Burada kuru üzümler; depo edilir, karıştırılır, paçal yapılır, yıkanır, kükürtlenir, elekten geçirilir ve ambalaj yapılırdı. Bütün bu manipülasyon işlemleri oldukça teknik bir usulle yapıldığından, fabrika faaliyetine benzetilmekteydi³⁹⁸.

Büyük bir zahmetle bağlarda yetiştirilen, üzerinde bir çok işlem uygulanan sonunda kutulara konularak hazır hale getirilen, borsada numaralandırılarak satış işlemleri bitirilen çekirdeksiz kuru üzüm, artık ihraç edilmeye hazırды. Bu noktadan sonra önemli olan alın terinin, emeğin parasal açıdan karşılık görmesiydi. 1929 Ekonomik Buhranı döneminde çiftçinin, tüccarın, üzüm amelesinin, liman amelesinin, üzümle ilgili yan işlerde çalışanların ortak isteği, bu yöndeydi.

Yetiştirilen üzüm mahsulü, mıntıka dahilinde yaşayan insanların büyük geçim kaynaklarından biriydi. Ekmeğini üzümünden çıkaran ameleler, bağcılar ve diğerleri ilk üzüm mahsulü çıktığında tören yapar; eğlence düzenlerdi.

Yetiştirilen ilk üzüm mahsulü, Temmuz ayının başlarından itibaren hanlara gelir ve satışına başlanırdı³⁹⁹. Bu ilk mahsul, bayraklarla ve defne dallarıyla

---

³⁹⁷ “Ege'nin 1935'de Ekonomik Durumu-Üzüm”, *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, II/ (Ocak 1936), s.19.

³⁹⁸ Fritz Baade, *Kuru Üzüm-Ekonomimizin İnkişaf İmkanları-Mayıs 1936 Tarihli Rapor*, T.C. İktisat Vekaleti Neşriyatı, Ulus Basımevi, Ankara, 1937, s. 119.

³⁹⁹ *Anadolu*, 8 Temmuz 1930.

süslenerek arabaya konur; davul zurna eşliğinde İzmir'e getirilirdi⁴⁰⁰. İlk turfanda mahsul olduğundan fiyatları el yakardı; fakat mevsim ilerledikçe üzüm fiyatı, normal seyrini göstermeye başlardı. Ağustos ayının ortalarına doğru ise, İzmir üzüm piyasası canlanırdı⁴⁰¹. 1933 yılında Ağustos'un sonu gelmesine rağmen hala üzüm piyasası açılmadı. İhraç olunacak ilk parti mal o yıl, Ağustos'un ancak son haftası törenle gönderildi. Römorkör, şatı çekerekten liman içinde gezinti yaptı. Bu sırada limandaki bütün gemiler düdüklarını çalarak yeni mahsulü ve yeni iş mevsimini selamladılar. Kordon'da biriken binlerce kişi ise bu törene katıldı. Üzümler şattan vapura alınırken vapur kaptanı, şampanya şişesini üzüm kutularına vurarak patlatıp; hayırlı işler dileklerinde bulundu⁴⁰².

2. Bağcılık ve Sosyal Sıkıntılar

Bağcılar, 1929 Krizi'nin sıkıntılarıyla birlikte bir çok derdi de mıntıklarında yaşardı. Bağcılar gün gelir yiyecek bir şeyler bulamayan tarla farelerinin bağlara saldırısıyla uğraşır⁴⁰³; gün gelir tamahkarlık (cimrilik) yapan tüccarlarla uğraşırdı. Öyle ki 1930 yılında Sakız Adası'na yaş üzüm göndermeye başlayarak, üzüm kurutmaktan kurtulan Çeşme bağcıları, tüccarın küfe darasını 5 okka üzerinden hesaplaması ile zor durumda kaldı⁴⁰⁴.

İzmir'de tarım ekonomisinin can damarı bağcılığa, yağmurların zarar vermesi bir taraftan devam ederken; bu yetmezmiş gibi bir de hayat pahalılığı, sosyal hayata damgasını vurdu. Dönemin gazete makalelerinin bir tanesinde bu durum farklı bir açıyla iğnelendi:

“Üzümler tam ballanıp toplandığı, sergiye serildiği anda gökten şakır şakır yağmur yağıyor.

---

⁴⁰⁰ *Anadolu*, 29 Temmuz 1931.

⁴⁰¹ *Cumhuriyet*, 3 Teşrinisani 1931.

⁴⁰² *Yeni Asır*, 27 Ağustos 1933.

⁴⁰³ *Anadolu*, 20 Temmuz 1930.

⁴⁰⁴ *Anadolu*, 27 Ağustos 1930.

Yağmur diye yalvarıp dua ettiğimiz zaman kuraklık ortalığı kasıp kavuruyor. Sıtma mikropları ile bulaşık sivri sineklerin nesline bereket geldi. Mütemediyen halka malarya aşıyorlar.

Bazıları azdı. Kimi birbirini seviyor, kimi tabancasını kafasına ateş ediyor; kimi birbirinin gırtlığını kesiyor. Ha babam ha!.. Mütemediyen birbirlerini öldürüyorlar, kesip biçiyorlar.

Yiyecek-içecek eşyanın fiyatları müthiş, ateş pahası.

İki kuruşa yediğimiz şeker, altmışa çıktı. Bir okka et alanlar parmakla gösterilmeye başlandı. Buna mukabil otomobiller içinde alem yapan miras yediler; borç alıp hovardalığa dalan sersem tüccarlar türedi...⁴⁰⁵”

Bağcılık, çeşitli devlet idarelerinin üzüm alımındaki programsızlıklarından da buhran zamanı çok çekti. Öyle ki, Müskirat İnhisar İdaresi'nin üzüm alımındaki program bozukluğu; bir çok bağın kurumasına yol açtı. Şarap, suma yapmak amacıyla üzüm alması gereken idare, yaptığı yanlış planlamalar sayesinde her mevkiden üzüm alamadı; böylece 3-4 bin civarında bağ da kurumuş oldu⁴⁰⁶. İyi gitmeyen, iyi yönetilmeyen bir idarenin zararını bağcı çekti. Bağcılar, çürüyen bağlarında harap olmaktaydı.

⁴⁰⁵ Hamdullah Suphi Bey, “Son Neslimiz Hamdullah Suphi Bey'dir”, *Anadolu*, 13 Ağustos 1930.

⁴⁰⁶ “...İnhisar İdaresi, (hukuku hazine) diye bir şeyler tutturmuş, üç-beş kuruşun arkasından koşarken, incir müstahsilleri (üreticileri) bağcılar mahvolup gidiyor. Müstahsile beş paralık bir faidesi dokunmayan ve yardım etmekten içtinap eden aynı idare müdürlerine, müfettişlerine ve binlerce memurlarına bol keseden en yüksek maaşlar, harcırahlar veriyor. İşte bir misal: İzmir Başmüdürü Abdülkadir Bey, her sene Çeşme Plajı'nda anason mubayaa edeceğim (satın almak) diye aylarca sefa sürüyor ve üstelik harcırah ve ikamet yevmiyesi alıyor. İzmir Başmüdürü, Çeşme'ye gideceğine Bodrum'a neden uğramıyor? Manisa'ya Foça'ya vesaire yerlere neden gitmiyor? Orada plaj yok diye mi ? On tane müfettiş yüzlerce lira maaş ve harcırah alacağına İç Anadolu'daki İnhisar İdarelerini neden teftiş etmiyorlar? Acaba İzmir'den maada bütün inhisar idarelerinin işleri yolunda mı?... Müskirat İdaresi'nin vücuduna ve bugünkü idare tarzına inhisar olduğu için değil, daha ziyade İzmir bir bağ, bahçe mıntıkası, alkol için mahsul yetiştiren bir mıntika olduğu için külliye aleyhtar olmakta herkes haklıdır. Müskirat İnhisarı bağlarımızın mahsulüne karışmasın. Para alsın ve yalnız bandrolcülük yapsın. Bilhassa sumacılıktan vazgeçsin. Çünkü suma yapmak yüzünden müskirat inhisarının temin ettiği varidatın (gelirin) belki yüz misli zararını İzmir çekmiştir. Suma yapmak için kullanılan kayıtlar yüzünden üç-dört bin bağ kurumuş, mahvolmuştur. Bu müthiş zararları düşünen var mı acaba?”, *Anadolu*, 19 Ağustos 1930.

Müskirat İnhisarı Genel Müdürü Asım Bey, İzmir bağlarına inceleme yapmaya gittiğinde eleştirilerle karşılaştı. Bu eleştiriler, idarenin üzüm alımındaki program bozukluğunun üzümciyi zarara uğrattığı üzerineydi. İdare Müdürü ise suçlamaları kabul etmemekte, savunmaya geçmekte idi⁴⁰⁷. Bu tartışmalar devam ederken olan da bağcıya oldu.

1929 Buhranı boyunca tüccarlar ve aracılar, zararlarını üreticiden çıkardı⁴⁰⁸. Buhrandaki fiyat düşüklükleri ve zarar etme telaşı, en alttaki köylünün ezilmesine yol açtı.

1931’de özellikle Kemalpaşalı bağcılar, uyanık geçinen üzüm simsarları ve tüccarların yüzünden zarar edeceklerini sandılar. Öyle ki bu simsarlar, üzümün okkasının başka yerlerde 28 kuruşa satıldığını, bu sene üzüm mahsulünün çok fazla olacağını yayarak⁴⁰⁹; açılacak üzüm sezonunda üzümleri ucuza bağlamaya çalıştı. Fakat 1931 rekoltesi doğal olarak daha üzümler piyasaya dahi çıkmadan tahmin edilemezdi. Haliyle okkası 28 kuruştan üzüm satıldığı ise, sadece bir söylentiden ibaretti. Bazı tüccarların üç-beş kuruş daha fazla kazanmak amacıyla meydana getirdikleri bu tedirginlikte ortadan kaldırıldı.

---

⁴⁰⁷ 19 Ağustos 1930’da Anadolu Gazetesi’nde çıkan iddialara; yine Anadolu Gazetesi’nde cevap veren Müskirat İnhisarı Genel Müdürü Asım Bey, kurumunu savunuyor: ”Buraya gelince beni “Çeşme’ye gitti ve hiç oturmadı”. diye yazmışsınız. Fakat Çeşme’ye, yazdığınız gibi plaja ve istirahata değil, anason mubayaatını (satın alma) tetkike gittim... Bazı müstahsiller (üreticiler) anasonun kalbur makinasından geçmesinden dolayı fazla fire verdiğinden şikayet etmektedirler. İnhisar İdaresi yarısı toprak, yarısı mahsul olan bir maddeyi nasıl satın alır... Geçen sene Çeşme ve Foça havalisindeki müstahsile ikrazat yaptık; tohum tevzi ettik. O vakit anason mubayaa ederken kalburlamayı şart koşmuştuk. Müskirat İnhisar İdaresi’nin ihtiyacına göre anason kamilen (noksansız) satın alınacaktır... Çeşme’ye avdetimde (dönüşümde) Bornova havalisindeki bağları gördüm. Misket üzümlerinin derhal mubayaası için emir verdim. Mubayaata başlanmıştır. Geçen sene verilen fiyatı bilmiyorum. Mevaddı iptidaiyenin (hammaddenin) maliyet fiyatı nazarı itibara alınarak kantarı 250 kuruştan mubayaa edilmektedir.Geçen seneye nazaran maliyet fiyatları da düşmüş olduğundan verdiğimiz 250 kuruş muvafık görülmüştür. Aynı zamanda bağ sahiplerine üzümlerini serbestçe satmalarına da müsaade edilmiştir.İsteyenler şarap yapabilecektir. Fakat talimatnamede muayyen olan şartlar dairesinde. Ahır içinde şarap imaline de tabii müsaade edilemez... Bu seneki üzümlerimiz nefaset itibarile yüksektir. Piyasada iyi gitmektedir. Bu vaziyet karşısında suma imali için idarenin piyasadan kuru üzüm bulamayacağını tahmin ediyorum...” *Anadolu*, 22 Ağustos 1930.

⁴⁰⁸İsmail Hüsrev, “Anadolu Köyünde Bünye Tahavvülü”, *Kadro*, Sayı 14, Şubat 1933, s.19.

⁴⁰⁹*Anadolu*, 8 Mayıs 1931.

Bazı tüccarların 1931'deki üzüm satış mevsiminde Manisa Borsası'nda yapmaya çalıştığı kurnazlık, eğer Mıntıka Ticaret Müdürlüğü'nün duruma müdahalesi olmasaydı, Manisalı bağcılar için hüsrana sebebiyet verecekti. İzmir'de çıkan Anadolu Gazetesi olayı okuyucularına şu şekliyle anlattı:

“...Manisa'da her sene olduğu gibi bu sene de üzümler, İzmir'den daha evvel kemale gelmiş ve piyasaya çıkarılmıştır. Müstahsil (üretici), üzümlerini satmak üzere borsaya getirdiği sırada tüccarlar; yani üzüm müstahsillerinin mahsulünü satmaya tavassut (aracılık) edenler bir içtima yaparak aralarında bir karar vermişlerdir. Bu karar, şundan ibaretti: İzmir Borsası'nda üzüm piyasası açılmadan Manisa Borsası'nda üzüm satışına müsaade etmemek. Bu karar Ticaret Müdürlüğü'nce çok mühim görülmüştür. Güya İzmir'de piyasa açılacak; üzüm fiyatı tespit edilecek; ondan sonra da İzmir Borsası üzüm fiyatları esas tutularak Manisa Borsası'nda da aynı fiyatlar üzerinden üzüm mubayaasına (satışına) başlanacak...Bu, tek cepheli bir görüştür. Asıl maksat; müstahsilin Manisa'da piyasaya döküleceği yüz binlerce dönüm yeni mahsul üzüümü; borsada satılmasına müsaade edilmiyor, diyerek yok pahasına kapatmaktı. Tüccarın böyle bir karar verdiğini haber alan Mıntıka Ticaret Müdürü Ziya Bey, derhal Manisa Borsa Komiserini İzmir'e çağırarak, meseleyi sormuştur. Borsa komiseri İzmir'de piyasanın açılmasının beklendiğini söyleyince, bundan tevellüt edecek (doğacak) büyük zararı göstererek derhal üzüm mahsulünün Manisa Borsası'na kabulünü ve satışa başlanmasını emretmiştir. Manisa müstahsili de bu suretle büyük zarardan kurtulmuştur.⁴¹⁰”

Bağlarda kışın sıkıntılarla mücadele etmek için karaboya adlı maddeye ihtiyaç vardı. Fakat piyasada yeteri kadar bu maddeden bulunmazdı. Bu durumda da istifade eden fırsatçılar, ucuza aldıkları fazlaca karaboyayı, bağcıya yüksek fiyatla satmaya çalıştı⁴¹¹.

---

⁴¹⁰ Anadolu, 23 Ağustos 1931.

⁴¹¹ Anadolu, 22 Mart 1932.

Buhran yıllarındaki bu tür olaylar sebebiyle; dönemin önde gelen aydınları köylüyü sömüren bir kısım tüccar, komisyoncu ve simsar için “kravatlı eşkıyalar”⁴¹² yakıştırmalarını yaptı.

Bunalımlı yıllarda, bağ çiftçisinden başka, üzüm işi içinde olan bir çok meslek de sıkıntı yaşadı. Bunlardan biri de liman ameleleri idi.

İlk üzüm mahsulü ile birlikte İzmir limanında çalışan ameleler, gemilere üzüm sarmaya başladılar. Bağcı ürününü yetiştirir, tüccar satın alır, ticaret odasında cereyan eden satışlarla aracı şirketler üzümü ihraç etmek üzere hazırlık yapardı. Limana demiryoluyla gelen üzüm, amelelerin ellerinden geçerek gemilere nakledilirdi. Oradan da uzak Avrupa ülkelerine ihraç edilirdi. Mahsul çıkar çıkmaz üzüm işiyle uğraşan herkes gibi ameleler de mutlu olurdu.

İlk üzüm mahsulü Avrupa ülkelerine sevk edileceği vakit, limanda tören yapılırdı. Limanda çalışan ameleler çalgılar çalarak eğlenirlerdi⁴¹³. Davul-zurna eşliğinde ulusal oyunlar oynayan ameleler⁴¹⁴, kutlamalarını her yeni üzüm mevsimi gelince tekrar ederlerdi.

Liman ameleleri iki kısma ayrılırdı. Birinci kısım amele Tahmil ve Tahliye şirketi emrinde, ikinci kısım amele de vapur acenteleri namına çalışırdı. İkinci kısım amele, malı şatlara verir; ötekiler ise şatlarda malları gümrüğe çıkarırdı. Tahmil ve Tahliye şirketi emrinde çalışan amelenin ücreti tarife ile tespit edilir; acenteler emrinde bulunan amelenin ücreti ise acente tarafından belirlenirdi. Bu yüzden de ikinci kısım amelenin aldığı ücret, daima birinci kısım amelenin aldığı ücretten daha

---

⁴¹² Hakkı Uyar, “Tariş Üzüm Kurumu: Tarihsel Bir Değerlendirme”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/ 6-7,1997, s. s. 200-201.

⁴¹³ *Anadolu*, 13 Ağustos 1930.

⁴¹⁴ “... Ege iktisadi mıntikasının servet kaynaklarından biri olan üzüm mahsulünün ilk ihracı münasebeti ile limanda bir faaliyet vardı. Birçok müessese bu günün şerefine donanmıştı. Şatlar vapura yanaştığı sırada limandaki bütün vapurlar düdük öttürerek merasime iştirak etmişlerdir. Vinç harekete gelmiş ve şattaki üzüm sandıklarından bir partiyi alarak vapurun doymak bilmeyen ambarına doğru yollanmıştır. Bu sırada vinç tevkif edilmiş (durdurulmuş) ve vapur süvarisi tarafından bir şişe şampanya vince vurularak kırılmış ve orada bulunan zevata, şatlardaki amelelere şampanya ikram edilmiş; yeni mahsulün bereketli olması temenni olunmuştur.” *Anadolu*, 17 Ağustos 1931.

az olurdu. Bu ikiliğin ve aynı zamanda haksızlığın kaldırılması gerekirdi. Bu sebeple bütün ameleler Tahmil ve Tahliye Şirketi emrine verildi. Vapur acenteleri emrinde artık amele çalıştırılmayacaktı. Bunun yanı sıra ücretlerdeki haksızlık da ortadan kaldırıldı⁴¹⁵.

Üzüm ve incir hanlarında çalışan marangozlar da sorun yaşayan başka bir kesimdi.

Üzüm ve incir hanlarında çalışan marangozlar, çiviler çakarak üzümün muhafaza edildiği kutulardan imal ederdi. Çivi fabrikalarının buhran zamanında fiyatlarını artırmaları, tam üzüm mevsiminde çivilerin piyasaya sürülmeşi sıkıntı meydana getirdi. İhtikar yapan şahıslar, çivilere 30-40 kuruş birden zam yaptı. Marangozlar, bu durumu şikayetle bildirdi. Tam da üzüm mevsiminde ihtiyaç olunan korumalı üzüm kutuları üretilemezse; üzüm ihracında sorun olabilirdi⁴¹⁶.

Görüldüğü gibi üzüm meyvesinin civarında ekmeğini kazanan insanların sosyal sıkıntıları da buhran yılları boyunca devam etti.

3. Bağcılık ve Doğal Felaketlerle Gelen Fakirlik

İzmir’de bağcılık ile uğraşanlar, henüz ekonomik bunalımın etkisine girmeden çeşitli sıkıntılar yaşamaya başladılar. Örneğin, fazla yağışlarla birlikte bağlarda meydana gelen zarar, çiftçileri Ziraat Bankasına olan borçlarını dahi ödeyemeyecek hale getirerek; maddi açıdan zor durumda bıraktı⁴¹⁷.

---

⁴¹⁵ “...Bu ikiliğin kaldırılması için amele tarafından vaki müracaat üzerine Mıntika Ticaret Müdürü Ziya Bey’le Tahmil ve Tahliye Şirketi Murahhasının iştiraki ile dün bir içtima akdedilmiştir. Cereyan eden müzakerat neticesinde vapur acentelerinin emrinde amele çalıştırılmamasına, bütün amelenin Tahmil ve Tahliye Şirketi emrinde bulunmasına; vapurlarda çalışan amele ücretlerinin diğerlerinin aldıkları miktara iblağına, karar verilmiştir. Bundan başka yarım günlük mesai usulü de kaldırılmıştır. Liman amelesi bundan sonra tam yevmiye alacak, şimdiye kadar olduğu gibi yarım gün yevmiyesi almayacaktır.” *Anadolu*, 17 Temmuz 1931.

⁴¹⁶ *Yeni Asır*, 12 Teşrinievvel 1933.

⁴¹⁷ *Anadolu* 27 Teşrinisani 1929.

Anadolu Gazetesi'nin 1929 tarihli bir haberinde; yağışlardan dolayı Kemalpaşa, Menemen, Kasaba, Manisa Havalisinde rekoltenin yüzde kırkı henüz serilmemiş yaş üzüm halinde yağmur yemiş vaziyette bulunduğundan, potaslı suya ihtiyaç olduğu belirtildi⁴¹⁸. Yağmur yemiş üzümler, Müskirat İdaresi Genel Müdürü Zekai Bey'in talimatıyla idarenin suma ihtiyacını karşılamak üzere alınmaya başlandı⁴¹⁹. Bu durum çiftçinin yüzünü güldürebilirdi. Fakat süren yağışlar bağları mahvetmeye devam etti⁴²⁰. On gün boyunca devam eden yağmur; Kasaba, Kemalpaşa, Manisa Bağlarını mahvetti. Hatta bazı çiftçiler bu feci durum karşısında intihara dahi teşebbüs etti⁴²¹.

450 bin çuval tahmin olunan 1929 üzüm rekoltesinin 150 bin çuvalını seller götürdüğünden; tüccarlar fiyatları yükseltmeye başladılar⁴²². Bu arada havanın kendini poyraza çevirmesi⁴²³ bağlardaki üzüm sergilerini kurtarabilme umudunu arttırdı. Üzüm sergilerini korumak amacıyla da İzmir Valisi Kazım Paşa, Ziraat Bankası ve Ekonomi Bakanlığı'nda girişimlerde bulundu. Bu amaçla üzüm sergilerinin üzerine koruyucu yelken bezi⁴²⁴ örtülmesi için siparişler alındı.

1930'lu yılların ortalarında bağcılar, büyük ekonomik buhranın etkilerini enselerinde hissetmeye tam anlamıyla başlamamışlardı. Zaten dar kıstaslarla yaşayan bu insanlar, Ziraat Bankası'nın ısmarladığı tente bezlerini bile alamayacak durumdaydılar. Özellikle İzmir ve Kemalpaşa bağcılarının Ziraat Bankasına olan yüklü borçları bu durumu imkansız kılmaktaydı. Çünkü tente bezi almak için Ziraat Bankası'ndan borç alınmalıydı; banka ise yüklü borcu olanlara borç vermezdi⁴²⁵. Bir

---

⁴¹⁸ *Anadolu*, 4 Eylül 1929.

⁴¹⁹ *Ahenk*, 5 Eylül 1929; Çürümekte olan yaş üzümün derhal alınmaya başlanması bildirilmektedir. bk. *Ahenk*, 11 Eylül 1929;

⁴²⁰ *Ahenk*, 7 Eylül 1929.

⁴²¹ "...Manisa civarında bir bağcı dünkü şiddetli yağmurların getirdiği sellerin, sergide son bir ümitle tahtı muhafazaya aldığı üzümleri alıp gittiğini görünce yesine mukavemet edememiş ve kendisini kuyuya atarak intihar etmek istemiştir. Bereket versin ki ,bu hareketi görenler yetişerek kendisini kurtarmışlardır." *Ahenk*, 8 Eylül 1929.

⁴²² *Ahenk*, 11 Eylül 1929.

⁴²³ *Ahenk*, 14 Eylül 1929.

⁴²⁴ *Ahenk*, 29 Eylül 1929.

⁴²⁵ *Anadolu*, 7 Temmuz 1930.

önceki mevsimde yağmurdan zarar gören mahsulün yeniden zararla karşılaşmaması için düşünülen bu uygulama ister istemez tıkanıklık yaşadı.

İzmir'in Kemalpaşa İlçesi, İzmir ilinin en büyük üzüm üretim merkezlerinden biriydi. 1931 yılında yaşadığı felaketler ve şanssızlıklar bu ilçedeki tarımsal üretimi düşürdü. Havaların soğuk gitmesi, peşine dolu yağışı⁴²⁶, daha sonra da bağlarda görülen prutospros hastalığı; üzüm mahsulünü normalde 6.000 çuvalken, sadece 500 çuvala düşürdü⁴²⁷. Aynı dert İzmir'in diğer ilçelerinde bağcılık yapanlar için de geçerliydi. Mahsul, 1931 yılında eksik çıkacaktı.

İzmir'in Urla ve Seferihisar ilçelerinde, 1930 yılına oranla 1931'de üzüm mahsulü % 5 civarında seyretti. Fiyatlar yükselse bile elde satacak doğru dürüst mahsul de kalmadı⁴²⁸.

İzmirli bağcı, buhran yaşamaktaydı. Fakat bu "Büyük Bunalım" kaynaklı bir buhran değil; hava durumundan ve hastalıklardan kaynaklanan bir buhrandı. Devletten ve kooperatiflerden yardım bekleyen İzmirli bağcının yardımına devlet cevap verdi⁴²⁹. Ziraat Bankası, Urla ve Kemalpaşa bağcılarına para vermek için çalışma yapmakla görevlendirildi⁴³⁰.

1932 yılının hemen başlarında da İzmir'de bağcının durumu pek de iyi değildi. 1931'de üzümünden zarar eden bağcılar, geçim sıkıntısı bir yana açlık tehlikesiyle karşı karşıyaydılar. Kemalpaşa ve Urla'daki halka İzmir Hilaliahmer Cemiyeti yardımda bulundu. Zaten Kemalpaşa halkı, sadece üzümünden değil

---

⁴²⁶ "Son defa havaların birdenbire soğuk yapması ve kırağı düşmesi yüzünden bağlarda ve mahsulatta mühim zararlar olmuştur. Mıntika Ziraat Başmüdürlüğü'ne gelen malumata nazaran kırağıdan Kemalpaşa kazasındaki çiçek açmış bağlarda %30; Kemalpaşa mülhakatında (bağlı mevkiilerde) % 50 derecede zarar vardır. Hususi surette alınan haberlere göre de Manisa ve Menemen havalisi bağları kırağıdan müteessir olmuşlardır. Cumaovası bağlarındaki zarar pek çoktur. Bağcılarımız müşkül vaziyette kalmışlardır. Üç günden beri devam eden soğuklarda; Manisa bağları % 40; Kasaba(Turgutlu) bağları %60; Salihli ve Alaşehir bağları %80 derecesinde zarara uğramıştır." *Anadolu*, 23 Mart 1931.

⁴²⁷ *Anadolu*, 23 Ağustos 1931.

⁴²⁸ *Anadolu*, 9 Eylül 1931.

⁴²⁹ *Anadolu*, 13 Eylül 1931.

⁴³⁰ *Anadolu*, 23 Kanunuevvel 1931.

yetiştirdiği zeytin, armut, kiraz mahsullerinden de zarar etti. Böylece durumu feci bir hal aldı. 1929 senesinde Kemalpaşa, 7.200.000 kilo üzüm verirken; bu rakamın 1931'in sonlarında 2.500.000 kiloya dřtđ⁴³¹ düşünüldüğünde, durumun vahameti daha iyi anlaşılabilirdi.

Nitekim Urla'da açlıktan ölen kişilerin olduğunu bildiren Hizmet Gazetesi, varlıklı vatandaşlara Hilaliahmer Cemiyeti'ne yardım etmeleri konusunda tavsiyede bulundu⁴³². Hilaliahmer Cemiyeti, afet yüzünden, buna bağlı olarak üzüm mahsulünün çok az olmasından, tütünün satılamamasından dolayı; mahvolan Urla ve Kemalpaşa kazasındaki ailelere yardım etti. İzmir Valisi Kazım Paşa ise bizzat Kemalpaşa'ya giderek olayları, yerinden inceledi⁴³³.

Bu arada afetle ilgili olarak açıklamalar yapılmaya başlandı. İzmir Valisi Kazım Paşa, 1500-2000 civarında a kalan insanın olduğunu ve bu işin de 8.000 liralık masrafla halledilecek; kolay bir iş olduğunu belirtti. İzmir'in yerel gazetesi Hizmet de bu durumu eleştiriyle karşıladı. Zeynel Besim, köşesinde bu durumla ilgili eleştirisinde; bunun çok basit olmadığını, açlıkla karşı karşıya kalan insanların 2000 sayısından fazla olduğunu, İzmir'de 10.000 kişilik aşhane açıldığını, köylerin buğdaysız kaldığını, bu durumların işsizlik ve retimsizlikle açıklanabileceğini, derdi küçük görmenin tedaviyi ihmal etmek olduğunu, kökünden tedavi için üreticiye fazlaca kredi açılması gerektiđini⁴³⁴ savundu.

Açıklanan resmi malumata göre; Urla, Kemalpaşa, Tire, Değirmendere, Bulgurca'da sıkıntıda olan ve yardım bekleyenlerin sayısı 2300'd. Mayıs ayında bu kişilere yapılacak yardım miktarı, 2300 çuval un ile 15 bin okka zeytinyađıydı⁴³⁵.

Dönemin İçişleri Bakanı şükrü Kaya'nın İzmir ve çevresinde sıkıntı ve darlık olmadığı yönünde beyanat verdiğini belirten Hizmet gazetesi, bu durumu da

---

⁴³¹ *Hizmet*, 7 Kanunusani 1932.

⁴³² *Hizmet*, 8 Kanunusani 1932.

⁴³³ *Anadolu*, 10 Kanunusani 1932.

⁴³⁴ Zeynel Besim, "Dert O Değildir", *Hizmet*, 10 Kanunusani 1932.

⁴³⁵ *Anadolu*, 11 Kanunusani 1932.

eleştirerek Kemalpaşa'nın ve Urla'nın halini örnek gösterdi⁴³⁶. Gazete, başka bir haberinde özellikle İzmir'in Urla, Kemalpaşa kazalarında ve buna Torbalı ve Tire'nin bazı köyleri de eklendiğinde yardıma muhtaç kişi sayısının 3.000'i geçtiğini; bu durumun bir sıkıntı ve darlık olduğunu belirtti⁴³⁷.

Açlık, sıkıntı ve darlık olmaması söz konusu olmasa da gerçektende özellikle Urla ve Kemalpaşa sıkıntı yaşadı. Yağışlar, üretimsizlik, mahsulsüzlük, maddi sorunlar bu durumu doğurdu. Fakat gerçekten halledilemeyecek bir durum yoktu. Zaten Hizmet Gazetesi de eleştirilerinde bunu söyledi.

İstanbul gazetelerinden bazılarının Urla ve Kemalpaşa kazalarındaki vaziyet etrafında abartılı haberler yapması üzerine, İzmir'in yerel gazetelerinden Anadolu Gazetesi de dönemin Kemalpaşa Belediye Başkanı Sait Bey'le görüştü. Sait Bey de; olayların çok abartılarak gazetelere sunulduğunu, güya açlıktan ölenler olduğunun gazetelerde yazıldığını, bunların gerçekte ilişkisi olmadığını belirtti.. Sait Bey mülakatının devamında; çok şiddetli yağışlarla etkilenen Kemalpaşa ve köylerindeki bağların toparlanmaya başladığını da belirtti⁴³⁸. Buhranın en karanlık dönemlerinde İzmir'in hatta dünya üzüm ticaretinin iki önemli bağıcılık kazası, büyük bir kazayla karşı karşıyaydı. Fakat yaralar sarılmaya başlandı.

4. Sosyal ve Doğal Felaketlerin Büyük Buhranla Birleşmesi ve Darlık

Hava durumunun çiftçinin ürününe verdiği zarar az üretime sebep oldu. Bir neden bu olarak görülse de mahsullerin satılmamasından ziyade bir de bir kısım mahsullerin olmaması ya da üretilmemesi, kırsal kesimi bu hale düşürdü.

Yapılmış üretimi satamamak ve üretim yapamamak⁴³⁹, 1929 Dünya Buhranı'nın Türkiye'nin kırsal kesimindeki bir çeşit etkisi olarak görüldü.

---

⁴³⁶ Zeynel Besim, "Darlık Yok mu?", *Hizmet*, 15 Kanunusani 1932.

⁴³⁷ *Hizmet*, 15 Kanunusani 1932.

⁴³⁸ *Anadolu*, 10 Kanunusani 1932.

⁴³⁹ Zeynel Besim, "Dert ve Çaresi", *Hizmet*, 8 Kanunusani 1932.

Buhran yıllarında, buhrandan Türk köylüsünün hiç etkilenmediğini belirtmek, hata idi. Nitekim 1932 yılı Eylülünde İzmir'in Tire kazasına bağlı çeşitli köylerdeki çiftçiler; Türkiye Büyük Millet Meclisi, Başbakanlık ve Ziraat Bankası Genel Müdürlüğü'ne birer telgraf çekerek, çok sıkıntıda olduklarını açıkladılar. Telgrafta köylüler, dertlerini şöyle dile getirdiler:

“... Biz birinci derecede kendi öz malımız olan Ziraat Bankası'na borçlu çiftçileriz. Üç seneden beri mahsulümüz satılmıyor. Satılsa bile sattığımız ucuz, aldığımız pahalıdır. Ziraat Bankası'nunki de dahil olduğu halde, faizler yüksektir, toprak işçiliği ile nispet kabul etmez derecede bunaltıcıdır. Buhran geçer, malımız satılır, vaziyet düzelir diye senelerce bekledik. Anlaşıyor ki vaziyetin düzeleceği yok. Resmi ağızlardan işittiğimize inanmak lazım gelirse, dünya buhranı daha uzun sürecek. Mahsulün para etmediğine göre zaruri havayicimizi olsun ucuz alabilseydik, bir dereceye kadar çekilirdi. Fakat altmış paralık gaz yağını 30 kuruşa, 8 kuruşluk şekeri 50-60, 7 kuruşluk kahveyi 150'ye, 100 kuruşluk ayakkabıyı 5 liraya, 20 paralık sigarayı 7.5 kuruşa, 20 kuruşluk içkiyi 300 kuruşa, 4 kuruşluk basmayı 40 kuruşa aldıktan sonra vergi de ödüyoruz. Ziraat Bankası'na ve diğer bankalara borcumuzu ödemekten aciz kaldığımız tamamen anlaşılmıştır. Önümüzdeki yemekliği, tohumu, menkul ve gayrimenkul envalimizi cayır cayır satıyorlar. Fakat biz evvela yaşamaya mecbur olduğumuz için bu müesseselere elimizde avucumuzda kalan son kırıntıları vermeyeceğiz. İcra ve İflas Kanunu'nun 317. ve müteakip maddelerindeki hakkımıza güvenerek Cumhuriyet mahkemelerine müracaat edeceğiz. Resmi ve gayri resmi borçlarımızın tecilini talep edeceğiz. Daima adaletini göstermiş mahkemelerimiz hakkımızı bize vereceklerdir. Ümit ederiz ki heyeti vekile de aynı kanunun kendisine tahmil ettiği vazifeyi yapsın ve tecili düyuna acilen tevessül etsin. Eğer bu memleketin en asil unsuru, kökü, temeli, ağacı ve meyvesi köylü ise; bugün köylü açtır, borçludur, perişandır ve bütün manasıyla bıçak kemiğe dayanmıştır. Yalvarıyoruz, istirham ediyoruz, feryat ediyoruz, istimdat ediyoruz. Biz borcumuzu ve vazifelerimizi biliyoruz. Bize para bağışlamasınlar. Gün, yıl bağışlasınlar. Biz dünyanın cennetinde ve erzak ambarındayız. Cennette azap, ambarda açlık gayri

tabiidir, muvakkattir (geçicidir). Yalnız dainlerimiz (alacaklılarımız) üstümüze varmasınlar.⁴⁴⁰”

“İstirap çekenler, kazanmayanlar, çiftliğine otomobil ile gitmek itiyadında olan asilzadelerdir. Gerçi istihsal mevaddımızın fiyatları düşmüştür. Fakat istihsal hazırlayan maliyet fiyatlarına tesir eden şeyler de düşmüştür. Bizzat çalışan çiftçi kazanmaktadır. Hem de tüccarlardan fazla kazanmaktadır. Bunu her zaman ispata hazırım.” diyen İktisat Vekili Mahmut Celal Bey’in sözlerine karşın üzümün ve incircinin hali ortadaydı. Köylünün durumu, 1929 Krizi döneminde iyi değildi. Borç içinde yüzen, kredi arayan, mahsulünü ucuza kapatmaya çalışanlarla uğraşan çiftçi, otomobille çiftliğine gitme derdinde değildi⁴⁴¹.

Köylünün o yıllar elinden gelen tek şey ürününü satıp geçimini sağlamaktı. Yaşanan felaketlerle birlikte yaşamlarını devam ettirmek için elinden çıkardıkları son vasıtalar da bitince, 1932’de yaşanan sefalet kaçınılmaz oldu. Çünkü iş sahası dardı. Ekonomik buhranın müdahalesi, bunun görülmesini sağladı⁴⁴².

---

⁴⁴⁰ *Hizmet*, 18 Eylül 1932.

⁴⁴¹ Konu ile ilgili makalede İktisat Vekili Celal Bey’in sözlerine hayret edilmiş, çiftçilerin, özellikle İzmirli bağcının durumlarının çok zor olduğu vurgulanmıştır. İsmail Hakkı; “İstirap Çekenler Türk Çiftçileri ve Türk Köylüleridir”, *Yeni Asır*, 26 Mayıs 1933.

⁴⁴² İsmail Hüsrev, “Anadolu Köyünde Bünye Tahavvülü”, *Kadro*, Sayı 14, Şubat 1933, s. s. 22-23.

SONUÇ

24 Ekim 1929'da, New York Borsası'ndaki hisse senetlerinin aniden düşmesiyle, tüm dünyada ekonomik daralmalara sebep olan 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı patlak verdi.

Dünya ekonomisi, 1929'dan önce bir çok kriz yaşadı. Fakat hiçbiri bu kadar geniş çapta olmadı. 1929 Krizi'nde; tarımsal fiyat düşüşleri, para değerinde azalmalar, sanayi ve banka iflasları, dış ticaret açıkları, fakirlik, işsizlik, üretimde dalgalanmalar ve aşırı mal stokları gibi bir çok sorun yaşandı. Halbuki 1929'dan önceki ekonomik krizlerde, bahsedilen sorunların hemen hepsi aynı anda görülmedi. Bu durum da 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın diğer krizlerden ayrılan yönüydü.

I. Dünya Savaşı'nın acımasız ve vahşi sorunlarının yarattığı süreç ile diğer siyasi ve ekonomik sorunlar, 1929 Bunalımı'nın temelinde yatan sebeplerdi. New York Borsası'nda, hisse senetlerindeki tarihi düşüş ise bir kıvılcımdı. Bu kıvılcımın oluşması da her şeyin su üstüne çıkmasına ön ayak oldu. 1929 Buhranı'nın bir çözülme yaşarcasına yaşanmasını başlattı.

Dünyanın en büyük kredi ülkesi ABD başta olmak üzere İngiltere, Almanya gibi bir çok Avrupa ülkesiyle dünyadaki bir çok sömürge ülkesi ve ekonomik çemberleri daha dar olan ülkelerden Türkiye gibi ülkeler, bu krizden payına düşeni, boyuna göre aldı. Hesapsızca dağıttığı kredileri toplayamayan ABD, buhranın acısını en çok çeken ülke konumunda gözüktü. Öyle ki, yaşanan iflaslar ve paranın değerindeki büyük düşüş insanları bir değiş-tokuş ekonomisinin içine sürükledi. ABD'de buhran yıllarında açlık yürüyüşleri düzenlendiği bir gerçektir. Avrupalı devletler ise özellikle sanayi ve maliye alanında etki eden bu büyük krize karşı devletçi politikalar meydana getirdiler. Plancılık anlayışları geliştirerek, çeşitli bloklar kurarak bu krizden uzaklaşmaya çalıştılar.

1929 Ekonomik Buhranı'ndan Türkiye; buhranın merkezinde bulunan büyük ekonomilere sahip ülkeler kadar etkilenmedi. Fakat buhranın bir çevre ülkesi olarak ekonomisinin dar çerçevesinde doğan buhran kaynaklı sıkıntılarla mücadele etti. Bu dar çerçevede hatırı sayılır derecede etkiler bırakan 1929 Krizi'ne karşı önlemler aldı. İthalat kısıtlamaları getirerek dış ticaretin açık vermesini önlemeye çalıştı. Milli Tasarruf programları uygulayarak yerli malını teşvik etti. Son sürat düşmeye başlayan Türk Lirası'nı korudu. Hayat pahalılığına karşı tedbirler aldı. En önemlisi de devletçilik prensibiyle ekonomik yaşamda ipleri eline aldı. Sanayi planları uyguladı. Tarım maddelerindeki düşüşleri önlemeye çalıştı.

1929 Krizi, o kadar etkili bir krizdi ki, Türkiye'nin en büyük üretim ve ihracat merkezlerinden biri olan İzmir'e bile sıçrayarak büyük sancılar meydana getirdi. İzmir İktisadi Mıntıkası'nın en önemli ihraç ürünlerinden biri olan çekirdeksiz kuru üzümün borsa satış fiyatları ve ihracat kıymeti büyük düşüşler yaşadı.

İzmir Borsası'nda yapılan 1929 Eylülündeki satışlardan sonraki hemen her ay fiyatlar geri çekilmeye başladı. 1931 yılına kadar belirli bir seviyeye kadar inen fiyatlar, aynı yıl düşen ortalamadan biraz yüksek seyretti. 1932-33 üzüm mevsimindeki büyük rekolte, 1932'den itibaren fiyat düşüşlerine yardımcı oldu. Öyle ki dışarıya çok fazla miktarda üzüm ihracı yapıldı. Hatta diğer büyük üzüm ihracatçısı ülkeler, dünyanın en kaliteli ve en güzel üzümü kabul edilen, "İzmir Sultanisi" adıyla ün yapan çekirdeksiz kuru üzümle baş edemediler. Bu üzümün bir de ucuz olması Hamburg ve Londra gibi bir çok önemli üzüm piyasasını cezbe etti. Böylece dünyadaki üzüm üreticileri bir buhran daha yaşamış oldu. İzmir üzümü ise büyük rekolteyi, bir kısmını da iç pazarda kullanarak önemli ölçüde eritti.

1933 yılında ise İzmir'de üzüm fiyatlarındaki vaziyet; artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmadığını açıkça gösterdi. 1929 yılında 30-40 kuruş arasında gezen fiyatlar, 1933'te 7 kuruş ile 17 kuruş civarında seyretmeye başladı. 1929 Dünya Ekonomik Buhranı ile ilgili artık bundan sonra söylenebilecek bir şey varsa, o da; 1929 Ekonomik Krizi'nin çok büyük bir zincir halkası oluşturarak İzmir'deki üzüm fiyatlarını bile daralttığını belirtebilmektir.

1931’de kilo başına 8 kuruş kazanan bir bağcının, 1934’de kilo başına 3 kuruş kazanması, bağcılıkla uğraşanların çektiği sıkıntıların rakamlarda duran somut ifadesi oldu. Üzüm fiyatlarının buhran kaynaklı düşüşleriyle birlikte bir çok doğal ve sosyal nedenin de etkisiyle İzmirli bağcı, buhran yılları boyunca sıkıntı yaşadı. Fazla da üretse az da üretse kazanamadı. 1929’da dönümü 500 lira olan bir bağın 1933’te dönümünün 20 ile 30 lira arasında değer görmesi, sıkıntının bir başka rakamsal ifadesiydi. İzmir’de bağcılar, buhranın en zor zamanlarında fakirlik, darlık çekti.

Fakat Türkiye’nin devlet kurumlarının müdahalesi, bu darlığın azalmasında önemli bir faktör oldu. 1935’te kurulan “Üzüm Kurumu”nun piyasada hakimiyet sağlaması, kooperatifçilik çalışmalarının artması, kredi ve borç işlerinin düzenlenmesi, Müskirat İnhisar İdaresi ve Ziraat Bankası gibi kurumların üzümçüyle ilgilenmesi, bağcılıktaki sorunlarla ilgili çalışmalar yapan “Bağcılık Enstitüsü” ve diğer üzümle ilgili kurumların oluşturulması gibi devlet eliyle yapılan müdahaleler, buhran yaralarının sarılmasına yardımcı oldu.

1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın İzmir’deki üzüm fiyatlarını dahi hissedilir derecede düşürmesi, bu buhranın yelpazesinin genişliğiyle ilgiliydi. Tarihi zincir halkası çerçevesinde, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı’nın II. Dünya Savaşı’na gidişattaki önemi de gözden kaçırılmamalıydı.

KAYNAKÇA

I- SÜRELİ YAYINLAR

A- Gazeteler

Anadolu

Ahenk

Cumhuriyet

Hizmet

Milliyet

Yeni Asır

B- Dergiler

Ata Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi

Atatürk Yolu

Aydın Tarihi

Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi

Gediz

İktisat ve Ticaret Mecmuası

İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası

İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni

Kadro

Kemalist Ülkü

Siyasal Bilgiler

Toplumsal Tarih

Ulusal Ekonomi ve Artırma Kurumu

Ülkü

II- İNCELEME YAPITLAR

A- KİTAPLAR

Aksan , Akil, *Atatürk Der ki*, Aslımlar Matbaası, Ankara, 1986.

Aksoy, Yaşar, *Bir Kent Bir İnsan- İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yay., I. Baskı, İstanbul, 1986.

Aybars, Ergün, *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I*, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000.

Baade, Fritz, *Kuru Üzüm-Ekonomimizin İnkişaf İmkanları-Mayıs 1936 Tarihli Rapor*, T.C. İktisat Vekaleti Neşriyatı, Seri 2, No 3, Ulus Basımevi, Ankara, 1937.

Başar, Ahmet Hamdi, *Atatürk'le Üç Ay ve 1930'dan Sonra Türkiye*, Tan Matbaası, İstanbul, 1945.

Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar ve Değerlendirme Genel Müdürlüğü, *Cumhuriyet Dönemi'nde Dış Ticaretimiz*, Ekonomik Araştırmalar Dairesi, Ekim 1998.

Bayazıt, M. Taner, *İzmir Basınında Demokrasi Mücadelesi (1923-1950)*, İzmir, 1992.

Boratav, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, Savaş Yay., I. Baskı, Ankara, 1982.

Coşar, Nevin, *Kriz,Savaş ve Bütçe Politikası (1926-1950)*, Bağlam yay., I.Baskı, İstanbul, 2004.

Çavdar, Tevfik, *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*, İmge Yay., Ankara, 1992.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, 22.Baskı, Ankara, 2005.

Duman, Doğan, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Atatürk İlk. ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1990.

Durgun, Bülent, *Atatürk Dönemi'nde İzmir Ekonomisi (1923-1938)*, Doktora Tezi, DEÜ Atatürk İlk. ve İnkılap Tarihi Ens., İzmir, 2005.

Ege Bölgesi Sanayi Odası, *Osmanlı'dan Günümüze Ege Ekonomisi*, İzmir, Kasım 1990.

Ekonomik ve Sosyal Etütler Konferans Heyeti, *İktisadi Kalkınmanın Sosyal Meseleleri*, Yavuz, Fehmi, "Cumhuriyet Türkiyesi'nde Şehir ve Köy ", II. Konferans, İstanbul, 1963.

Ergin, Feridun, *Atatürk*, İstanbul Üni. Yay., İstanbul, 1984.

Göksu, Emel, *1929 Dünya Ekonomik Buhranı Yıllarında İzmir ve Suç Coğrafyası*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2003.

Heaton, Herbert, *Avrupa İktisat Tarihi II*, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay- Osman Aydoğuş, Teori yay., II. Cilt, I. Baskı, Nisan 1985.

İloğlu, Asım Süreyya, *Türkiye Ekonomi Kurumu'nun Kuruluşu ve 1929-1973 Yıllarındaki Çalışmalarına Toplu Bir Bakış*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1974.

İnan , Afet, *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Türk Tarih Kurumu Basımevi, IV. Baskı, Ankara, 1984.

İnan, Afet, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin I. Sanayi Planı 1933*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1972.

İ.T.B. Çekirdeksiz Kuru Üzüm Semineri, Barutçu , Ömer, “Üzüm Politikamız”, İ.T.B. Yay., No: 7, İzmir, 1972.

Karadağ, Arife, *Kentsel Gelişim Süreci, Çevresel Etkileri ve Sorunları ile İzmir*, Titizler Matbaası, İzmir, 2000.

Karakayalı, Hüseyin, *Türkiye'nin Ekonomik Yapısı ve Değişimi*, Emir Ofset, İzmir, 1998.

Karluk, S.Rıdvan, *Türkiye Ekonomisi*, Beta Yay., İstanbul, 1995.

Kayıran, Mehmet, *Türk Tarımında Modernleşme Çabaları(1923-1950)*, Doktora tezi, Hacettepe Üni. Atatürk İlk. ve İnkılap Tarihi Üni., Ankara, 1995.

Kazgan, Gülten, *Tanzimattan 21. Yüzyıla Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi yay., İstanbul, 2002.

Kepenek, Yakup – Yentürk, Nurhan, *Türkiye Ekonomisi*, Remzi Kitabevi, VI. Basım, İstanbul, 1994.

Keyder, Çağlar, *Dünya Ekonomisi İçinde Türkiye (1923-1929)*, Tarih Vakfı Yurt Yay., II. Baskı, İstanbul, 1993.

Kuruş, Bilsay, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası I. Cilt (1929-1932)*, Ankara Üni. Siyasal Bil. Fak. Yay. No:569, Ankara, 1988, s. 208.

Kuruş, Bilsay, *Mustafa Kemal Dönemi'nde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1987.

Kuyucuklu, Nazif, *İktisadi Olaylar Tarihi*, İstanbul Üni. Yay., Sermet Matbaası, Kırklareli, 1982.

Küçük, Yalçın, *100 Soruda Planlama Kalkınma ve Türkiye*, Gerçek Yayınevi, Şubat 1971.

Muslu, Selma, *1929-1940 Yılları Arasında İzmir'de Sosyal Hayat*, Ege Üni. Sos. Bilimler Ens., Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 1996.

Nere, Jacques, *1929 Krizi*,(Çev.Vamık Toprak), Kalite Matbaası, Ankara,1980.

Ökçün, A. Gündüz, *1920-1930 Yılları Arasında Kurulan Türk Anonim Şirketlerinde Yabancı Sermaye*, Sermaye Piyasası Kurulu, 2. Baskı, Ankara, 1997.

Pur, Hüseyin Perviz, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye'nin Borç Prangası*, Otopsi Yay., 2. Baskı, Mart 2006.

Somary, Felix, *Buhranın Dönüm Noktası*, Çev. Muhlis Etem, Sinan Matbaası, İstanbul, 1932.

Sönmez, Ülker Zengin, *1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın İzmir Ekonomisine Etkileri*, Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Atatürk İlk. ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 1998.

Şahin, Hüseyin, *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durum*, Uludağ Üni. Güçlendirme Vakfı Yay., Bursa, 1990.

T.C. Ekonomi Bakanlığı Konjonktür Servisi, *Türkiye'nin Milli Geliri*, Başvekalet Matbaası, Ankara, 1937.

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim, *1929 Dünya Bunalımında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, ODTÜ, Ankara, 1977.

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, ODTÜ Yay., Ankara, 1982.

Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı (Tüses), *Batı Avrupa'da Sosyal Demokrasi*, Çev. Yurdakul Fidancı, Anadolu Matbaası, İstanbul, 1991.

Ülken, Yüksel, *Atatürk ve İktisat- İktisadi Kalkınmada Etkinlik Sorunu ve "Eklektik Model"*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., Ankara, 1984.

Yaşa, Memduh, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978)*, İstanbul, 1980.

Yıldırım, Özlem, *İzmir'de Kooperatifçilik (1923-1950)*, Yüksek Lisans Tezi, D.E.Ü. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Ens., İzmir, 1994.

II. Dünya Savaşı Tarihi, Çev. Kerim Bağrıaçık, C. 1, İstanbul, ...

B- MAKALELER

Asaf, Burhan, “Cihan Buhranı Bitti mi?”; *Kadro*, Sayı 10, Ekim 1932.

Avcı, Fuat, “ Atatürk’ün Ekonomi Görüşleri ”, *Kemalist Ülkü*, Sayı 273, Temmuz 1991.

Baban, Şükrü, “Dünya Para meseleleri”, *Siyasal Bilgiler*, VI / 62, Mayıs 1936.

Başvekil İsmet, “ Fırkamızın Devletçilik Vasfı” , *Kadro*, Sayı 22, Ekim 1933.

Besim, Zeynel, “Dert ve Çaresi”, *Hizmet*, 8 Kanunusani 1932.

Besim, Zeynel, “Dert O Değildir”, *Hizmet*, 10 Kanunusani 1932.

Besim, Zeynel, “Darlık Yok mu?”, *Hizmet*, 15 Kanunusani 1932.

Besim, Zeynel, “Üzüm Meselesi” , *Hizmet*, 24 Şubat 1932.

Besim, Zeynel, ”İncir ve Üzüm Meselesi”, *Hizmet*, 7 Eylül 1932.

Coşar , Nevin, “ Yüz Elli Yıllık Borç Ekonomisi ”, *Toplumsal Tarih*, Ocak 2004.

Çetin, Türkan, “1929 Dünya Ekonomik Bunalımı Sonrası Türkiye’nin Tarım Politikasında Arayışlar: Birinci Ziraat Kongresi ”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/ 6-7, İzmir, 1996-1997.

De Laujardiere, Brillaud, “ Ziraat Buhranının Dünya Görüşleri”, *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1932.

Doğanoğlu, Zeki, “İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin Tarihçesi”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VI/11-12, Kasım-Aralık 1931.

Doğanoğlu, Zeki, “Yerli Malı-Tasarruf, Kuru Meyvelerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/12, Aralık 1932.

Doğanoğlu , M. Zeki, “İzmir Vilayeti’nin On Yıl Zarfındaki İktisadi ve İçtimai Panoraması”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/8-9-10, Ağustos-Eylül-Ekim 1933.

Ergin, Feridun, “Birinci Dünya Savaşı’nda ve Atatürk Dönemi’nde Fiyatlar ve Gelirler”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, VIII/23, Mart 1992.

Fahrettin, Mehmet, “Tediye Muvazenemiz”, *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1931.

Feyzi, Muharrem, “İngiliz Lirası ve Cihan Siyaseti”, *Cumhuriyet*, 20 Ağustos 1931.

Feyzi, Muharrem, “Amerika ve Cihan Siyaseti”, *Cumhuriyet*, 3 Nisan 1932.

Franko, Gad, “İflaslar Senesi”, *Cumhuriyet*, 3 Kanunusani 1932.

Galip, Reşit, “Avrupa Hasta Adam!..1- Hastalık Amilleri”, *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1931.

Gülek, Kasım, “Franklin Delano Roosevelt”, *Ülkü*, VIII/86, Nisan 1945.

H. Hüsnü, “İktisadi Buhran”, *İktisat ve Ticaret Mecmuası*, I/1, Mayıs 1934.

Hakkı, İsmail, “ Üzüm Meselesi, Ege İktisadi Mıntıkasının Hayati İşidir.”, *Yeni Asır*, 5 Mayıs 1933.

Hakkı, İsmail, “ Hayat Pahalılığı “, *Yeni Asır*, 7 Haziran 1933.

Hamdullah Suphi Bey, “Son Neslimiz Hamdullah Suphi Bey’dir”, *Anadolu*, 13 Ağustos 1930.

Hüseyin, Şükrü, “Cihan İktisadi Buhranı”, *Cumhuriyet*, 14 Teşrinievvel 1931.

Hüseyin, Şükrü, “Cihan Buhranı’nın Sebepleri”, *Cumhuriyet*, 11 Kanunuevvel 1931.

Hüsrev, İsmail, “Çökmekte Olan Cihan Nizamı”, *Kadro*, Sayı 1, II. Kanun 1932.

Hüsrev, İsmail, “Dünya Buhranı Ne Halde?”, *Kadro*, Sayı 1, II. Kanun 1932.

Hüsrev, İsmail, “Hammadde Memleketlerindeki Para Buhranı’nın Karakteri”, *Kadro*, Sayı 1, II. Kanun 1932,

Hüsrev, İsmail, “Türkiye Köy İktisadiyatında Borçlanma Şekilleri”; *Kadro*, Sayı 3, Mart 1932.

Hüsrev, İsmail, “Anadolu Köyünde Bünye Tahavvülü”, *Kadro*, Sayı 14, Şubat 1933.

Hüsrev, İsmail, “Türk Parasının Kıymeti ve Kemmiyetçiler”, *Kadro*, Sayı 17, Mayıs 1933.

Hüsrev, İsmail, “Dünya Buhranı’na Umumi Bir Bakış”, *Kadro*, Sayı 20, Ağustos 1933.

İsmail, Hakkı, “İstirap Çekenler Türk Çiftçileri ve Türk Köylüleridir”, *Yeni Asır*, 26 Mayıs 1933.

Kemal, Nusret, “Bizim Planımız”, *Ülkü*, III/13, Mart 1934.

M. Nermi, “İktisadi Buhran Üzerine Almanya ve Biz”, *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1931.

- Mehmedali, Şevket, “Hukuk Bakımından Buhran”, *Ülkü*, III/13, Mart 1934.
- Muallim Nejat, “İktisadi Düşünceler”, *İktisat ve Ticaret Mecmuası*, I/4, Ağustos 1934.
- Nadi, Yunus, “Bir Zenginlik Haznemiz: Yaş Meyve Ticareti”, *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1931.
- Nadi, Yunus, “Cihan İktisadi Buhranı'nın Sebepleri”, *Cumhuriyet*, 13 Teşrinievvel 1931.
- Nadi, Yunus, “Milli Hafta- İktisat ve Tasarruf”, *Cumhuriyet*, 12 Kanunuevvel 1931.
- Nadi, Yunus, “Yeni Mahsul, Eski Mesele”, *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1932.
- Nadi, Yunus, “Cihan Buhranı Önünde Türkiye”. *Cumhuriyet*, 29 Haziran 1932.
- Nedim, Vedat, “Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye”; *Kadro*, Sayı 5, Mayıs 1932.
- Nedim, Vedat, “Niçin Yerli Malı Kullanmalıyız”, *Cumhuriyet*, 26 Ağustos 1931.
- Nejat, “Buhran Nerede Doğdu?”, *İktisat ve Ticaret Mecmuası*, I/1, Mayıs 1934.
- Nüzhet, Hamdi, “İzmir ve Son Buhran”, *Anadolu*, 6 Kanunuevvel 1929.
- Oraman, Nail, “Bağların Islahı”, *Gediz*, Sayı 38, Haziran 1940.
- Öz, Baki, “ Atatürk Döneminde Kalkınmanın-Kalkınamamanın Düzeyi” , *Kemalist Ülkü*, Sayı 249, Temmuz 1989.
- Sav, Sungur, “Altın Bloğu”, *Aynı Tarihi*, Sayı 13, Ocak 1935.

Semiz, Yaşar, “1929 Dünya Ekonomik Buhranı ve Türkiye”, *Ata Dergisi*, Atatürk İlk. ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi, Konya, Sayı 1,1991.

Siirt Mebusu Mahmut, “Buhran ve Biz”, *Milliyet*, 25 Şubat 1931.

Süreyya, Ali, “Ankara Mektupları:Hükümete Göre Buhranın Sebepleri ve Çareleri”, *Cumhuriyet*, 14 Ağustos 1931.

Süreyya , Şevket, “Türkiye’nin İktisadi Mıntikalara Bölünmesi”, *Kadro*, Sayı 15, Mart 1933.

Şükrü , Ahmet, “Ticaret Muvazenemiz”, *Milliyet*, 8 Mart 1931.

Talat, Kemal, “Üzümlü Ekmek Teşebbüsü”, *Anadolu*, 19 Birinci Teşrin 1932.

Tünay, Muharrem, “Atatürk Dönemi Ekonomi Politikası”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, III/7, Kasım 1986.

Uyar, Hakkı, “Tariş Üzüm Kurumu: Tarihsel Bir Değerlendirme”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, II/ 6-7, İzmir, 1996-1997.

Yaşar Semiz, “I. Sanayi Kongresi (Ankara 1930) ”, *Atatürk Yolu*, II/8, Kasım 1991.

Ziraatçı Rahmi, “İktisadi Buhran Karşısında Neler Yapmalıyız”, *Anadolu*, 25 Kanunusani 1932.

“Başlıca İhracat Mahsullerimizin Ticari Vaziyeti-Üzüm”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, IX/3-4, Mart-Nisan 1934.

“Cihan Kuru Üzümleri”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VI/4-5, Nisan-Mayıs 1931.

“Ege Mıntıkası’nın Ticari ve Sınai Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/ 7-8, Temmuz-Ağustos 1932.

“Ege Mıntıkası Ticaret ve Sanayi Odaları Altıncı Kongresi”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/10-11, Ekim-Kasım 1932.

“Ege Mıntıkası’nın İktisadi Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/ 1-2, Ocak-Şubat 1933.

“Ege Mıntıkası’nın On Yıllık Cumhuriyet Devrindeki İktisadi Bilançosu, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/8-9-10, Ağustos-Eylül-Ekim 1933.

“Ege’nin 1935’te Ekonomik Durumu-Üzüm”, *İzmir Tecim ve Endüstri Odası Bülteni*, II/1, Ocak 1936.

“Güzel İzmir ve İzmir İktisadi Mıntıkasının Tabii Hazinesi ve Sınai Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/7-8, Temmuz-Ağustos 1930.

“İzmir İktisadi Mıntıkası’nın Ticari Faaliyeti ve Umumi Harpten Evvele Nazaran Mukayesesi”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/3, Mart 1930.

“İzmir İktisadi Mıntıkası’nın Ticari Faaliyeti-Üzüm”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/3, Mart 1930.

“Sekizinci Fası:Buhran Sebepleri”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VI/1-2, Kanunusani-Şubat 1931.

“Temmuz Ayında Muhtelif Mahsullerimizin Ticari Vaziyeti-Üzüm”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, IX/7-8, Temmuz-Ağustos 1934.

“Tire’de Bağcılık”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/ 5, Haziran 1932.

“Yunanistan’da Kuru Üzüm, İncir, Pamuk, Palamut, Zeytinyağı ve Afyon Mahsullerinin Maliyet Fiyatları”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, IV/6, Haziran 1929.

“Yunanistan Üzümcülüğü”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/9, Eylül 1932.

“Üzümlerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/ 3-4, Mart-Nisan 1932.

“Üzümlerimiz”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, V/7-8, Temmuz-Ağustos 1930.

“Üzümlerimizin Ticari Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/10-11, Ekim-Kasım 1932.

“Üzüm Kongresi”, *Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu*, Yıl 6, No:4, Nisan 1937.

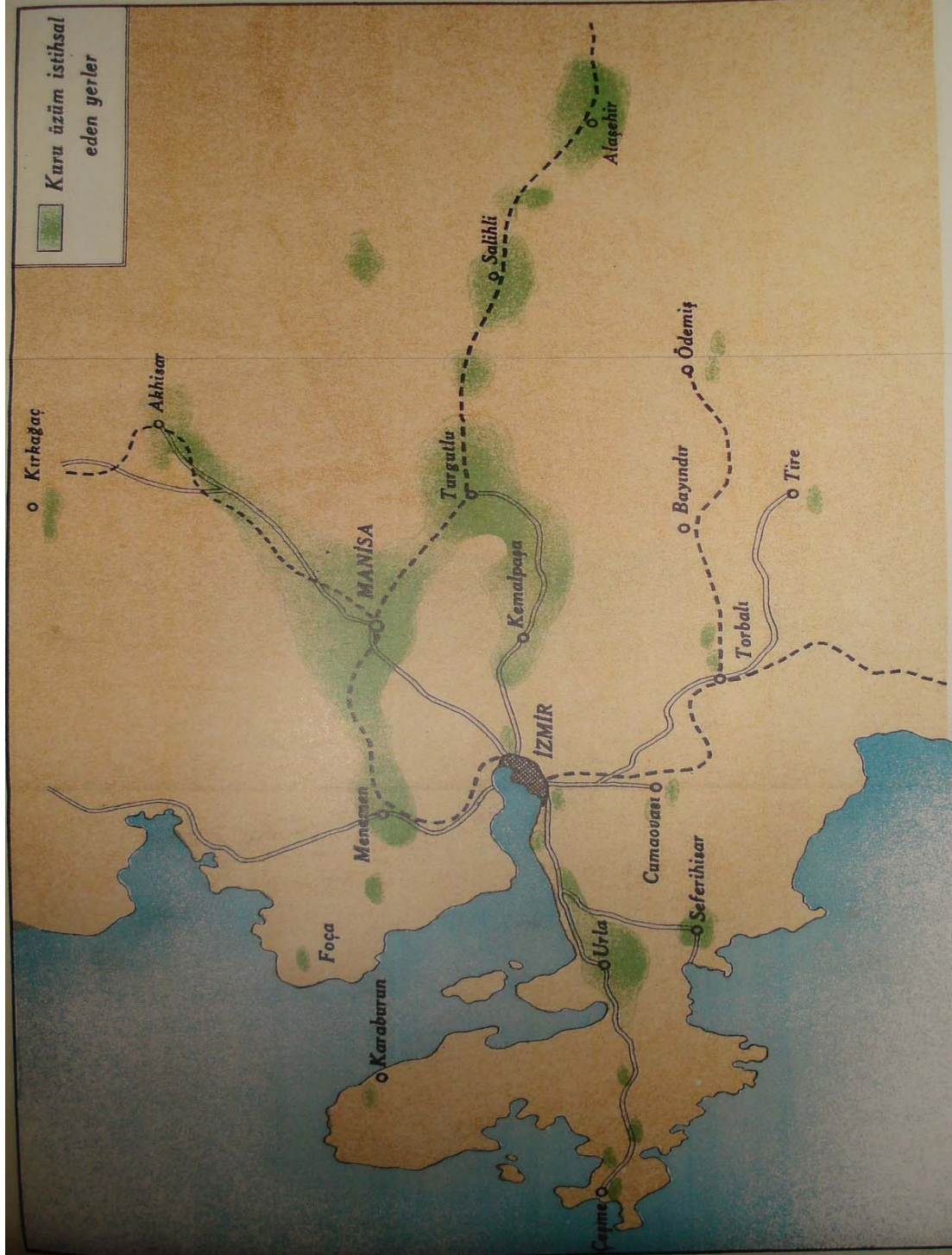
“Zirai Faaliyet”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/8-9-10, Ağustos-Eylül-Ekim 1933.

“I. Kadın İktisat Sergisi”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VII/12 , Aralık 1932.

“1933 Mart Ayında Muhtelif Mahsullerin Ticari Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/3-4, Mart-Nisan 1933.

“1933 Nisan Ayında Muhtelif Mahsullerin Ticari Vaziyeti”, *İzmir Ticaret ve Sanayi Odası Mecmuası*, VIII/3-4, Mart-Nisan 1933.

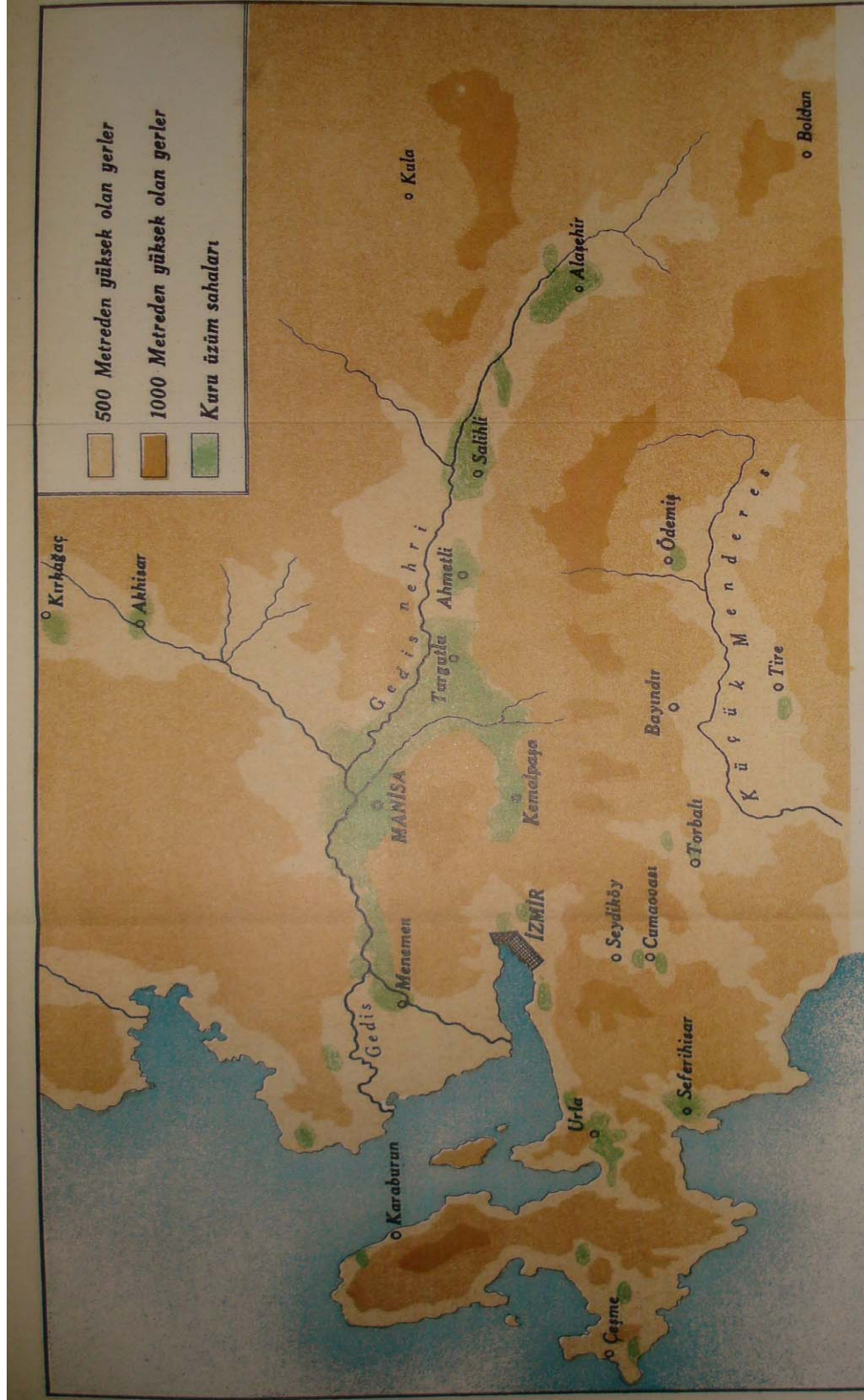
EK 1: İZMİR KURU ÜZÜM ÜRETİM BÖLGELERİ

Kaynak: Fritz Baade, *Kuru Üzüm-Ekonomimizin İnkişaf İmkanları-Mayıs 1936 Tarihli Rapor*, T.C. İktisat Vekaleti Neşriyatı, Seri 2, No 3, Ulus Basımevi, Ankara, 1937.

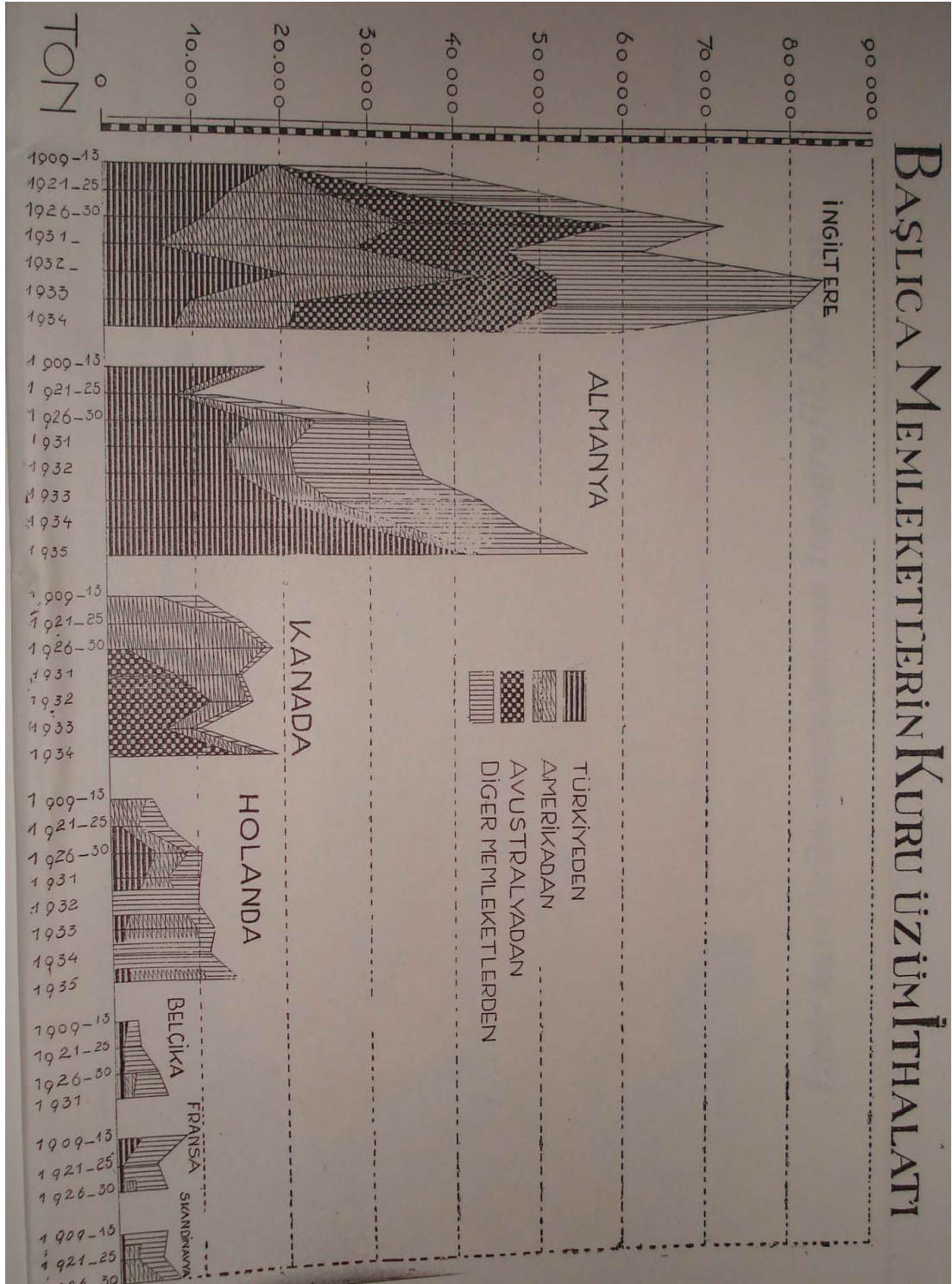

EK 2: İZMİR KURU ÜZÜM MINTIKASI TOPOĞRAFİK HARİTASI

Kaynak: Fritz Baade, *Kuru Üzüm-Ekonomimizin İnkişaf İmkanları-Mayıs 1936 Tarihli Rapor*, T.C. İktisat Vekaleti Neşriyatı, Seri 2, No 3, Ulus Basımevi, Ankara, 1937.

EK 3: KURU ÜZÜM İTHAL EDEN ÜLKELER

Kaynak: Fritz Baade, *Kuru Üzüm-Ekonomimizin İnkişaf İmkanları-Mayıs 1936 Tarihli Rapor*, T.C. İktisat Vekaleti Neşriyatı, Seri 2, No 3, Ulus Basımevi, Ankara, 1937.

EK 4: KURU ÜZÜM ÜRETİCİSİ ÜLKELER VE TÜRKİYE

Cetvel : 1

**Dünyanın 4 mühim kuru üzüm müstahsili memleketin
ihtihsalâtı**

Ton metrik hesabile.

	1909-13	1921-25	1926-30	1931	1932	1933	1934	1935
Türkiye	54.000	37.000	44.000	26.000	65.000	62.000	50.000	80.000
Kaliforniya	65.000	188.000	220.000	152.000	236.000	175.000	154.000	158.000
Avustralya	6.000	19.500	40.000	41.000	61.000	52.000	46.000	44.000
Yunanistan	16.000	19.000	19.500	15.000	22.000	28.000	25.000	27.000
Yekûn	141.000	263.500	323.500	234.500	384.000	317.000	275.000	309.000

Mebaz : Türkiye için cetvel II
Kaliforniya „ „ VI
Avustralya „ „ VIII
Yunanistan „ „ X

Cetvel : II

Türkiyenin kuru üzüm istihsalâtı (1904 - 1935)

Beşer senelik vasatiler de ayrıca hesap olunmuştur.

Ton metrik hesabile.

1904	36.000	} 5 senelik vasatî 43.700	1919	30.500	} 31.361
1905	54.700		1920	18.400	
1906	27.600		1921	33.900	
1907	43.200		1922	37.400	
1908	57.000		1923	36.608	
1909	54.600	} 53.780	1924	49.280	} 42.456
1910	44.500		1925	30.000	
1911	46.200		1926	39.500	
1912	54.600		1927	48.000	
1913	69.000		1928	45.500	
1914	51.800	} 37.420	1929	51.000	} 47.800
1915	46.000		1930	35.000	
1916	34.600		1931	26.000	
1917	28.800		1932	65.000	
1918	25.900		1933	62.000	
			1934	50.000	} 2 senelik vasatî 65.000
			1935	80.000	

Kaynak: Fritz Baade, *Kuru Üzüm-Ekonomimizin İnkişaf İmkanları-Mayıs 1936 Tarihli Rapor*, T.C. İktisat Vekaleti Neşriyatı, Seri 2, No 3, Ulus Basımevi, Ankara, 1937, s. 238.

EK 5: TÜRKİYE'NİN KURU ÜZÜM İHRACATI

Son on beş senelik vasatiler (1921 — 1935)								
1921	33.900	} 37.437	1926	39.500	} 43.800	1931	26.000	} 56.500
1922	37.400		1927	48.000		1932	65.000	
1923	36.608		1928	45.500		1933	62.000	
1924	49.280		1929	51.000		1934	50.000	
1925	30.000		1930	35.000		1935	80.000	

Cetvel : III

Türkiyenin kuru üzüm ihracatı

(1909 - 13, 1923 - 35)

Sene	Miktar Ton metrik	Kıymet 1000 lira
1909-13	45.000	—
1923	23.999	10.662
1924	48.382	18.234
1925	23.819	10.999
1926	28.844	12.544
1927	41.236	19.989
1928	37.770	14.681
1929	42.154	17.446
1930	39.850	7.960
1931	30.140	10.769
1932	49.197	10.574
1933	45.639	6.908
1934	54.284	7.278
1935	75.938	10.443

Mehaz : 1923 ilâ 1925 ve 1930 ilâ 1935 yılları için verilen rakamlar haricî ticaret istatistiklerinden, 1909/13 devresi için verilen rakam da Walter Bauer'in kitabından alınmıştır. 1926-1929 seneleri için verilen miktar ve kıymetler İzmir Ticaret Odasının verdiği malûmata müstenittir. Adı geçen Oda ile istatistik yıllıklarının bu seneler için verdikleri malûmat birbirini tutmamaktadır. İzmir Ticaret Odası tarafından verilen rakamlar aglebi ihtimal daha doğrudur.

Kaynak: Fritz Baade, *Kuru Üzüm-Ekonomimizin İnkişaf İmkanları-Mayıs 1936 Tarihli Rapor*, T.C. İktisat Vekaleti Neşriyatı, Seri 2, No 3, Ulus Basımevi, Ankara, 1937, s. 239.

EK 6: BAĞLARDA SERGİ VE BANDIRMA FAALİYETİ

Kaynak: *Anadolu*, 6Ağustos 1934.

Ü Z Ü M

Tüccarlarına Müjde

Üzümleri Boyamak İçin Muhakkak Yıkamak Lâzımdır,
Yıkanmış üzümleri derhal kurutmak için

Santrifüj Gebr.Heine
Makinesini Kullanınız.

Bu Külfetli İş
Çok Çabuk, Ve Çok Temiz Olarak Yapacaksınız.

Türkiye Umumi
Acentesi

Yeni Manifatura-
cılarda Saffet
Sokak Numara
3 de
G. D. Giras
Müessesesidir.

Müracaat Ediniz!
Tafsilât Alacaksınız

Bu zahmetli işten çok az bir para mukabili kurtula-
caksınız. Telefon : 2413 Posta kutusu : 234 (277)

Kaynak: *Yeni Asır*, 15 Ağustos 1933.

Bağcılar Okusun

Amerikan asma çubukları

Mevsim hasebile Fransanın meşhur Amerikan asma çubukları üzerine sipariş kabulüne başladık. Buse ne her cins için fiyatlar gayet ehvendir. İki sene içinde mükemmel bağ yetiştirmek isteyenlere bu çubuklar tavsiye olunur. Sipariş vereceklerin biran evvel müracaatleri kendi menfaatleri için zassındandır. **KADI OĞLU AHMET TİCARETANESİ**

Kaynak: *Anadolu*, 25 Teşrinievvel 1931.

EK 9: İZMİR BORSA SARAYI

Kaynak: *Yeni Asır*, 29 Eylül 1933.

EK 10: İLK ÜZÜM MAHSULÜNÜN ŞATLARA YERLEŐTİRİLME İŞLEMİ

Kaynak: *Anadolu*, 17 Ağustos 1931.

EK 11: İLK ÜZÜM MAHSULÜNÜN VAPURA YÜKLENMESİ

Kaynak: *Anadolu*, 17 Ağustos 1931.

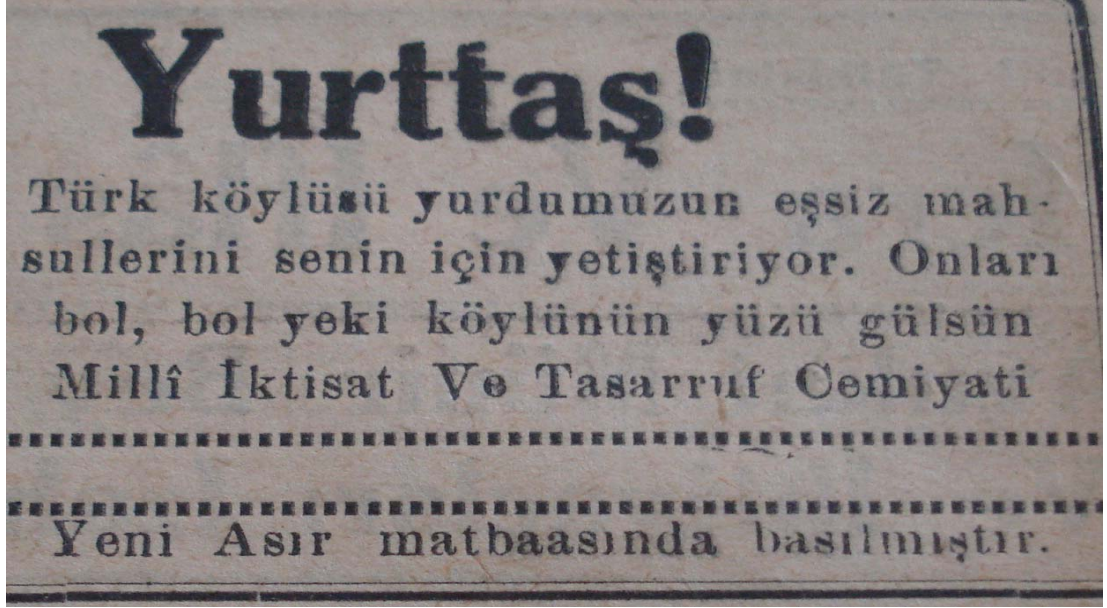
EK 12: İZMİR RIHTIMI

Kaynak: *Cumhuriyet*, 17 Kanunusani 1932.

EK 13: YERLİ MALI VE TASARRUF HAFTASI

Kaynak: *Yeni Asır*, 13 Kanunuevvel 1933.

Kaynak: *Yeni Asır*, 14 Kanunuevvel 1933.

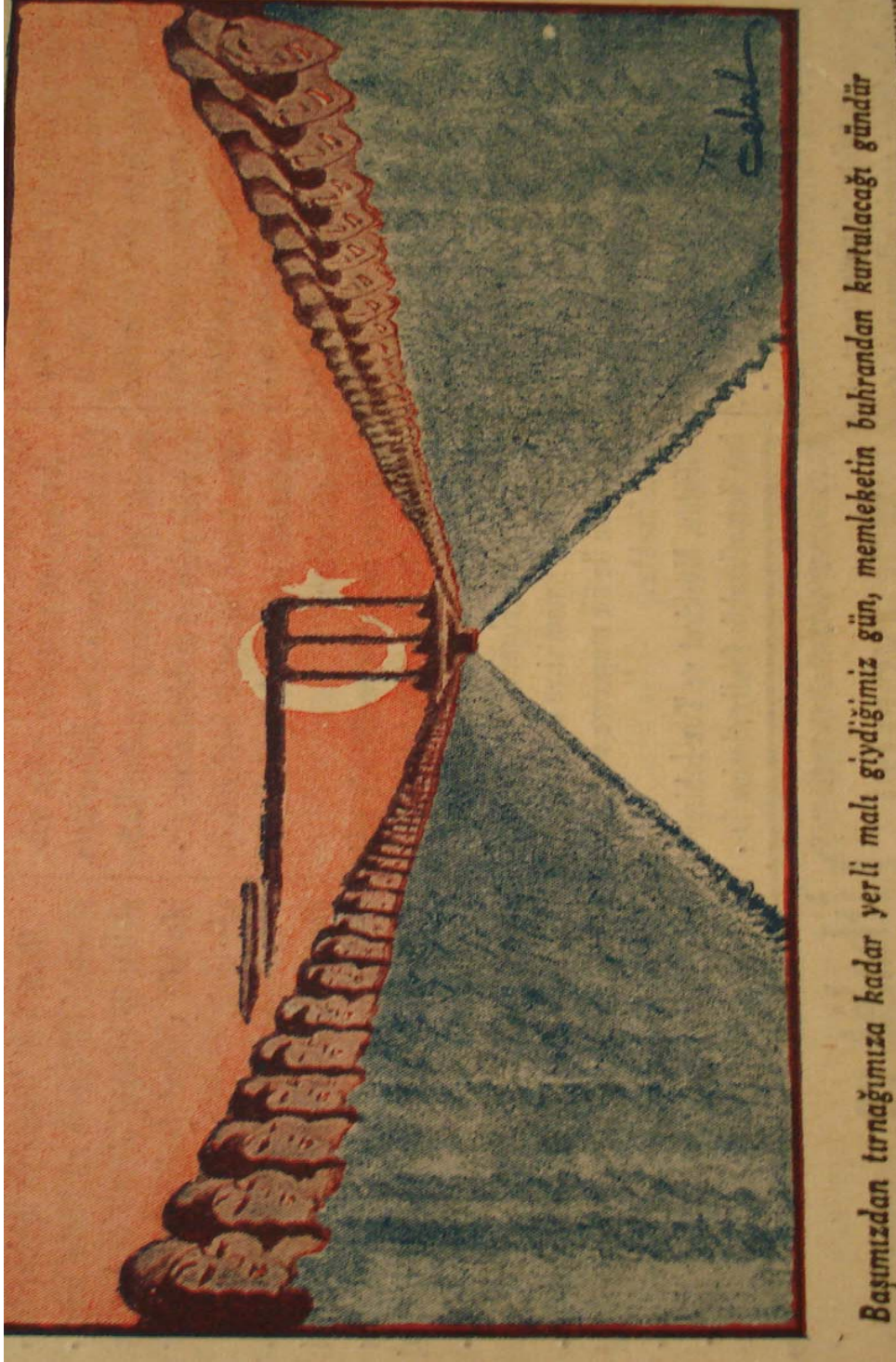
EK 14: YERLİ MALI HAFTASI

Kaynak: *Cumhuriyet*, 14 Kanunuevvel 1931.

EK 15: YERLİ MALI HAFTASI

Kaynak: *Cumhuriyet*, 18 Kanunuevvel 1931.

EK 16: BUHRAN VERGİSİ

«İktisadiyatı Koruma»
En yüksek maaş
454 lira olacak!
Yeni vergiye nazaran
memur maaşları

(Milli İktisadiyatı Koruma) vergisi, bu hafta zarfında kanuniviet kesbedecektir. Resmî ve hususî bütün maaşlardan kesilecek olan iktisadî müdafaa vergisi, gelen mâlûmata göre yüz liraya kadar olanlardan %10, iki yüz liraya kadar olanlardan %12, üç yüz liraya kadar olanlardan %14, daha fazlasından %16 dır. Ancak maaşın ilk otuz lirasından vergi tarh edilmiyecektir. Yeni lâyiha bu şekilde kat'iyet kesbederse en yüksek memur maaşı (454) lira (80) kuruş olacaktır. Bareme nazaran memur maaşları şu şekil alacaktır:

Memur dereceleri	Bareme nazaran maaş	Kazanç vergisi	İktisadî koruma vergisi	Alacaklı maaş
	Lira	Lira	Lira	Lira
1	600	54	91,20	454,80
2	500	45	75,20	379,80
3	400	36	59,20	304,80
4	315	28,35	34,50	252,15
5	280	25,20	33	221,80
6	210	18,90	21,60	169,50
7	165	14,85	16,30	133,85
8	126	11,34	9,60	105,06
9	108	9,72	7,08	91,20
10	98	6,86	6,80	84,34
11	84	5,88	5,40	72,72
12	75	5,25	4	65,75
13	66	4,62	3,60	57,78
14	60	4,20	3	52,80
15	56	3,92	2,60	49,48
16	52	3,64	2,20	46,16
17	49	3,43	1,90	43,67
18	45	3,15	1,50	40,35
19	40	2,80	1	36,20

Kaynak: Cumhuriyet, 21 Teşrinisani 1931.

Memleketimize İthali Memnu Eşya

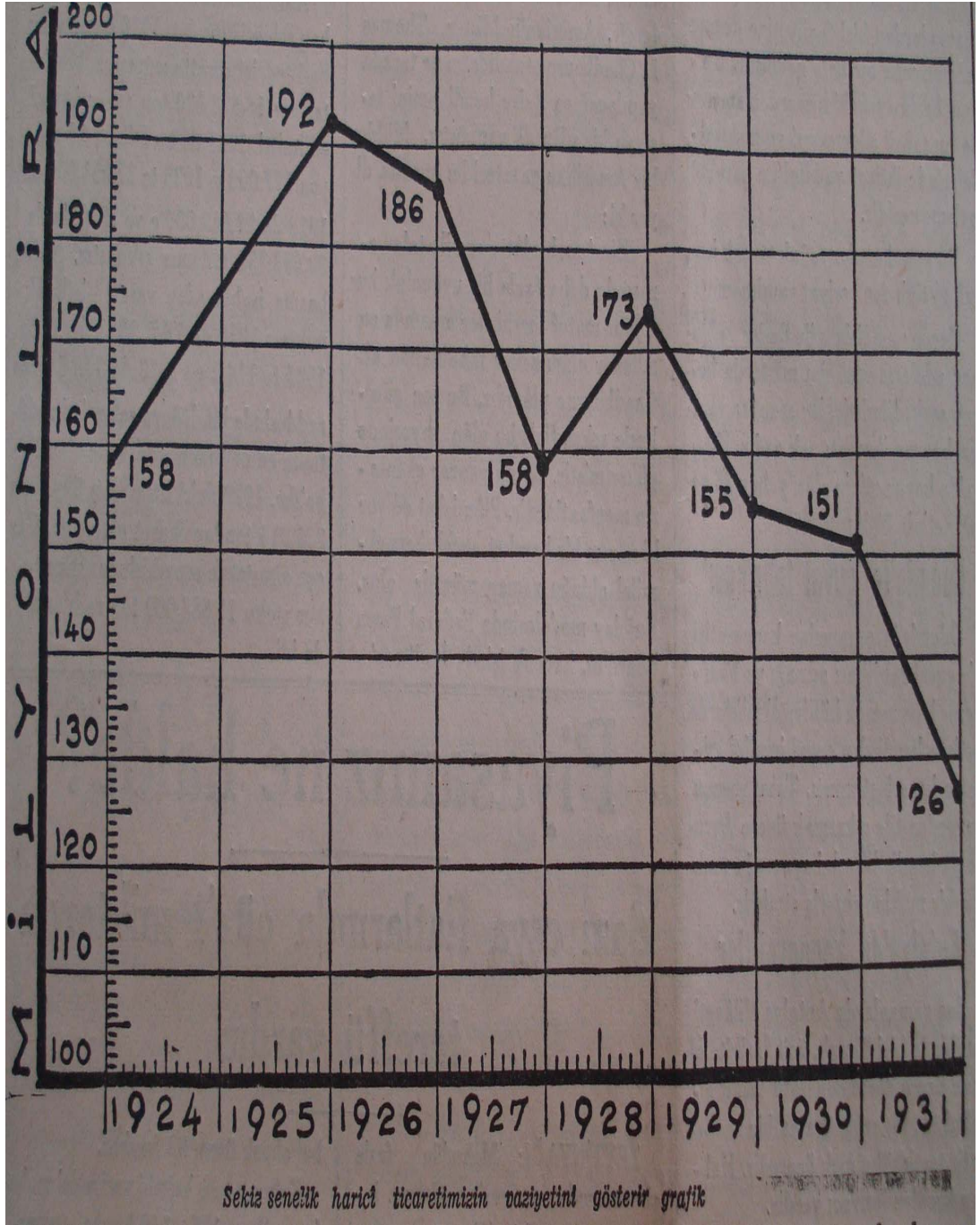
— Dünkü Nüshadan Devam —

Erkek, kadın ve çocuk için örme veya dokuma her nev'i yün ve kıl kumaştan işleme- sız e.bise, tozluk ve sair gi- yilecek eşya, safi veya ipe- ğin gayrı mevaddı lfiye ile mahlût yünden ve kıldan do- kuma palto,uk ve çorap as- kıları, her nev'i korsa, karın bağları, sıhhi baldırlık el çantaları ve emsali ve aynı surette hintkârı şallar, safi, veya mah.ût yünden sancak ve fîâmalar, safi ipek veya sun'i ipeğin gayrı mevaddı lfiye ile mahlût yün kumaş- tan dikilmiş veya yalnız bi- çilmiş şemsiye yüzleri ile erkek için silindir şapkalar, yaş, kuru ve delikli ipek ko- zaları, hayvanî ve sun'i ipek döküntüleri ile kamçı bağları, hayvanî ve sun'i ham dükül- memiş ipek, safi veya mah- ût veya sun'i ipekten ma- mul halı, ipek döküntülerin- den mamul vâtko, ipekten, sun'i pekten fabrika artığı kumaş bağları erkek, kadın ve çocuk için ipek veya sun'i ipek örme veya dokuma ku- maştan tülbent, da t.lâ, ka- difeden ve peilüşten biçilmiş ve dikilmiş e.bise, çamaş r ve vesair giyilecek eşyanın her nev'i ile müstamel elbiseler ipekten ve sun'i ipekten ör- me çorapçı eşyanı, ezcümle elbise, fanilâ, don gömlek, kaşkorsa, yakalık, kolluk, omuz ve boyun atkısı, peçe, çorap, tozluk, eldiven, boyun bağı, saç için ağ vesair ör- meler ve bunların aksanı, safi ipekten mamul ve işle- meli veya yapıştırılmalı olsun olmasın dokunmuş mendil peçe boyun ve omuz atkıları, kuşaklar, baş örtüleri vesair örtüler, yorgan, yastık, şilte, perde, kumaştan yapılmış seccade, bayrak, filâma ve mümasilleri, her şekilde ipek- li veya diğerelyaf ile dokuma kumaştan boyunbağları, di- kilmiş veya yalnız biçilmiş ipekli veya diğer elyaf ile mahlût şemsiye yüzleri, ka- dın ipek veya safi ipekten veya mah.ütlerinden her nev'i şapka kasket vesair başlıklardan kadın için olan- larındanmadası, kadın el çantaları, cüzdan, kese ve podra ponponları, ipekten veya sun'i ipekten veya bun- ların mah.ütatından yelpaze- lerin ithali memnudur.

— Arkası Var —

Kaynak: *Anadolu*, 23 Teşrinisani 1931.

EK 18: TÜRKİYE’NİN DIŞ TİCARETİNDEKİ DARALMA

Kaynak: Cumhuriyet, 26 Kanunusani 1932.

EK 19: 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI

Kaynak: Cumhuriyet, 13 Teşrinievvel 1931.

EK 20: 1929 DÜNYA EKONOMİK BUHRANI VE İŞSİZLİK RAKAMLARI

Dünyada Ne Kadar İşsiz Var?

Beynelmilel mesai ofisinin tanzim ettiği bir istatistik şehrimiz Ticaret Odasına gelmiştir. Bu istatistige göre muhtelif memleketlerde 930 ve 931 senelerinde işsizler miktarı şöyledir:

	930	931
Avusturalya	104952	118732
Avusturya	336 89	361222
Belçika	115016	228 86
Kanada	28266	35205
Çekoslovakya	93471	146326
Danimarka	70961	105582
Estonya	5075	7554
Finlandiya	9336	16144
Fransa	44711	278680
Almanya	4885925	6041471
İngiltere	2662842	285479
Holanda	81204	157933
Macaristan	25533	31145
İrlanda	26167	30918
İtalya	663957	1015270
Letonya	10022	2 680
Yeni Zelanda	7596	46191
Norveç	28796	34606
Polonya	340718	32578
Romanya	36202	49393
İsveç	56273	76212
Amerika		8300000

Bu istatistige göre 1931 senesi nihayetindeki işsizler miktarı 20 milyona balig olmaktadır.

Kaynak: *Anadolu*, 23 Mart 1932.

EK 21: KARİKATÜR- BUHRAN VE YOKLUK

Kaynak: *Cumhuriyet*, 14 Teşrinievvel 1931.

EK 22: KARİKATÜR- BUHRAN VE İŞSİZLİK

Kaynak: *Cumhuriyet*, 11 Teşrinisani 1931.

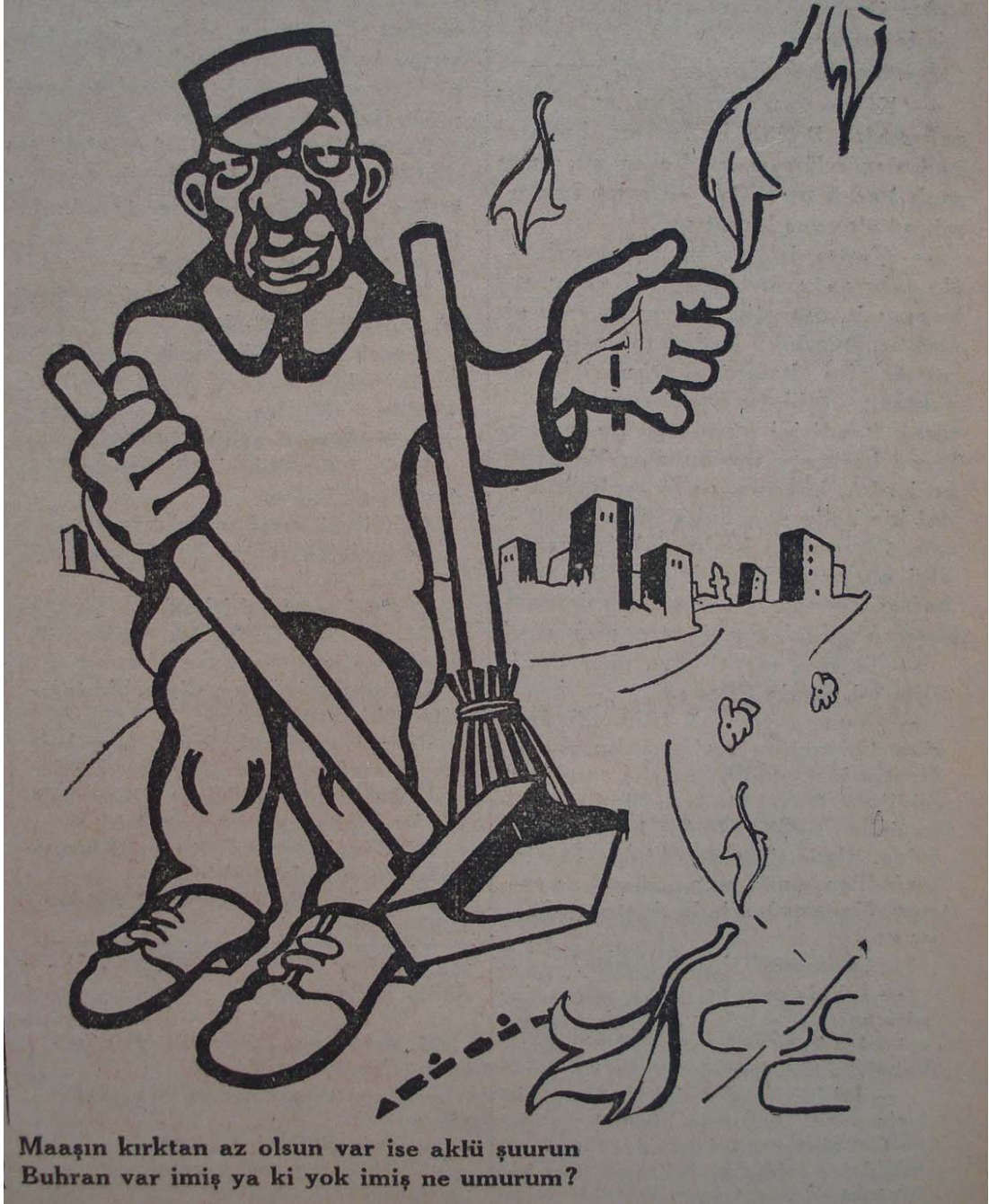

EK 23: KARİKATÜR- BUHRAN VE TASARRUF

Kaynak: *Cumhuriyet*, 18 Teşrinisani 1931.

EK 24: KARİKATÜR- BUHRAN VERGİSİ

Kaynak: *Cumhuriyet*, 23 Teşrinisani 1931.

EK 25: KARİKATÜR- TASARRUF

Kaynak: *Cumhuriyet*, 24 Kanunuevvel 1931.

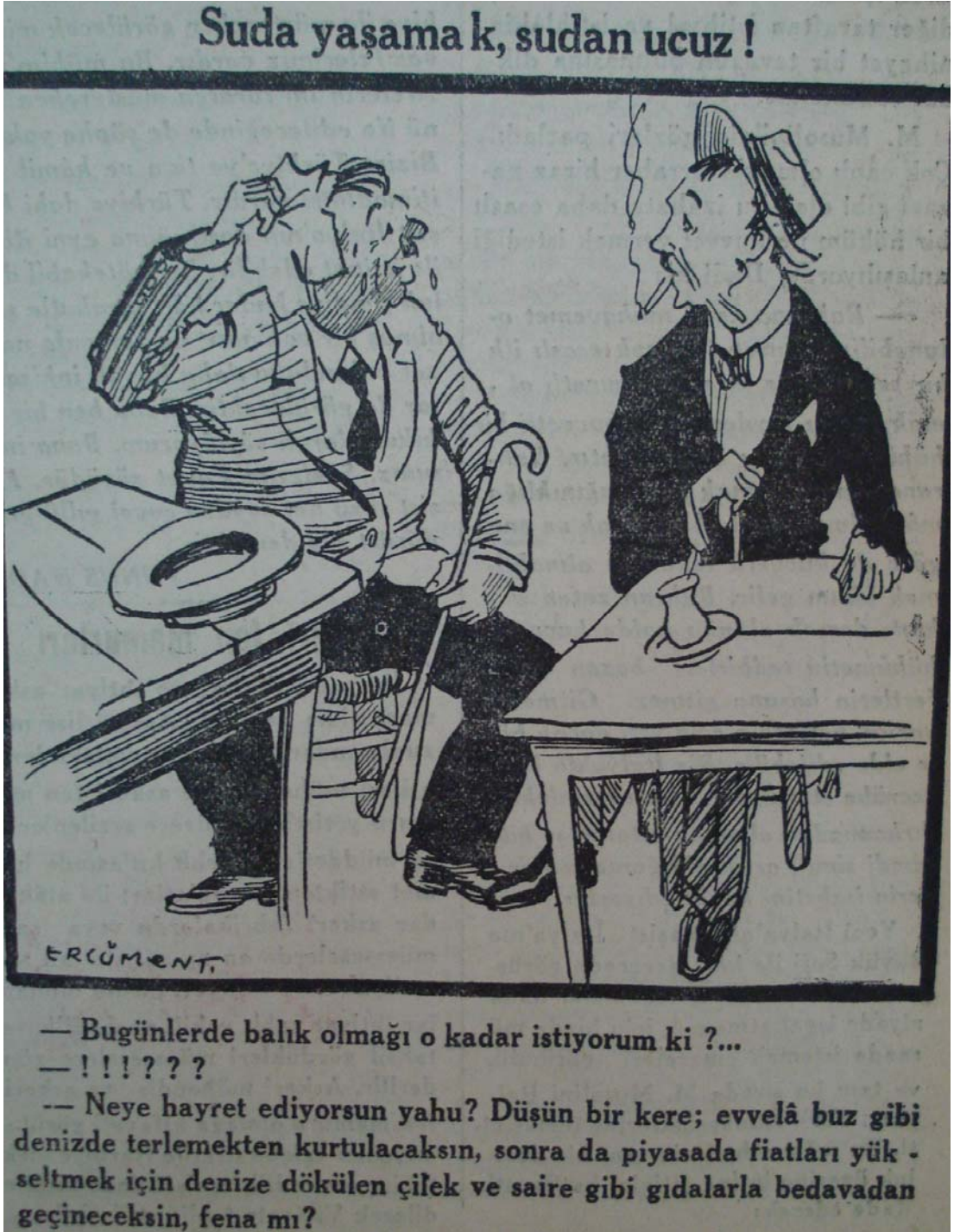
EK 26: KARİKATÜR- BUNALIM YILLARI

Kaynak: *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1932.

EK 27: KARİKATÜR- HAYAT PAHALILIĞI

Kaynak: *Cumhuriyet*, 8 Haziran 1932.

Kaynak: Cumhuriyet, 22 Haziran 1932.

Almanyada İşsizlik Ve Talebeler

— Yaşasın sınıfta ibka kaldım !.. İşsizler arasına bir sene sonra kavuşacağım.

Kaynak: *Yeni Asır*, 16 Ağustos 1933.

EK 30: KARİKATÜR- 1929 BUHRANI'NDAN II. DÜNYA SAVAŞI'NA...

Kaynak: *Yeni Asır*, 27 Teşrinisani 1933.